

Yıllık Edebiyat Dergisi Sayı:3 19 Mayıs 2024

GÖNÜL

MERCEĞİ

**ULUSAL SÜRELİ
EDEBİYAT DERGİSİ**

GÖNÜL MERCEĞİ

Yıllık Edebiyat Dergisi

2024 Sayı: 3 19 Mayıs

Yayıncı Kuruluş ve Sahibi

Kepez Çok Programlı Anadolu Lisesi Adına Sahibi

Dr. Erdem SEVİMLİ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Dr. Erdem SEVİMLİ

Genel Yayın Yönetmeni

Ömer KOCAKAYA

Editör: Ömer KOCAKAYA

Yayın Kurulu

Dr. Erdem SEVİMLİ/ İnci NACAR /

Eser BAKIR

Yazı İşleri

Dr. Erdem SEVİMLİ

Tasarım

Nazlı YALÇINKAYA

Adres

Kepez Mah. Kepez Küme evleri No:42 Malatya/Akçadağ

İletişim

https://765208@meb.k12.tr

Basım Yeri

ONLINE DERGİ

ISSN

2822-4447

Yayın Türü:

Ulusal Süreli Yayın

Ticari amaçlı yayın değildir. Her hakkı mahfuzdur. Bu yayının hiçbir bölümü yayıncının ve KepezÇok Programlı Anadolu Lisesi Müdürlüğü'nün izni alınmadan kopya edilemez. Dipnot vermeden alıntı yapılamaz.

Elektronik, mekanik, fotokopi vb. yollarla kopya edilemez ve yayımlanamaz.

İÇİNDEKİLER

Gönül Merceğinden Dökülen İlk Söz (6-8)

Gönül Merceğinden Yeni Okulumuza Panorama (8-10)

GÖNÜL MERCEĞİ AKADEMİK KÖŞESİ “MAKALE 1” (10-29)

“DİKMEN YILDIZI VE HALAS ROMANI ÖRNEKLERİYLE

CUMHURİYET DEVRİ ROMANINDA MİLLİ VE YERLİ DURUŞ UNSURLARI”

Ali Baran POLAT-Dr. Erdem SEVİMLİ

GÖNÜL MERCEĞİ AKADEMİK KÖŞESİ “MAKALE 2” (30-41)

“KUTADGU BİLİĞ’DE İDEAL AHLAK’IN GÖRÜNÜMLERİ”

Filiz TUNC

GÖNÜL MERCEĞİ AKADEMİK KÖŞESİ “MAKALE 3” (42-63)

“ŞİİRLERİ BAĞLAMINDA DEFTERÎ VE ŞİİR DÜNYASI”

Dr. Erdem SEVİMLİ

GÖNÜL MERCEĞİ ‘SAFAHAT’ KÖŞESİ “MAKALE-4” (63-69)

“SAFAHAT”IN DİLİ ve MESAJI”

Ömer KOCAKAYA

GÖNÜL MERCEĞİ AKADEMİK KÖŞESİ “MAKALE 5” (70-75)

“İHSÂ’İL- UIÛM-FARABI-YAYIN DEĞERLENDİRME”

İnci NACAR

GÖNÜL MERCEĞİ “FİLİSTİN KÖŞESİ-ŞİİRLER” (75-84)

“MAZLUM KENT KUDÛS=BİR FİLİSTİN ÖZLEMİ”

“FİLİSTİN”

“BİTSİN BU SAVAŞ”

“GAZZE’NİN ÇOCUKLARI”

“ZÜLÜMDEN GERİYE BİR UMUT KALIR DİREN FİLİSTİN”

KONUŞANLARIN NUTKUNA SUSKUNLAR ŞEKİL VERİR

SÖZ, SEVGİ FİDANININ YEŞİL FİLİZİDİR/AŞKINIDIR

DALKAVUKLUKTAN AZADE OLAN KİMSEYE;

İSTER DEVLET KUŞUNUN KANADI,

İSTER SİNEK KANADI OLSUN FARK ETMEZ.

ÇÜNKÜ ONUN BAŞI,

YÜCELİKLE YÜKSELMİŞTİR.

RAGİB PAŞA (18. YY.)

Ey Türk Gençliği!

Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet, muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin, en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek, dahili ve harici bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve Cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok nâmüsalt bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve Cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın, bütün kaleleri zaptedilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elim ve daha vahim olmak üzere, memleketin dahilinde, iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsi menfaatlerini, müstevlilerin siyasi emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr ü zaruret içinde harap ve bitap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi, vazifen; Türk istiklâl ve Cumhuriyetini kurtarmaktır! Muhtaç olduğun kudret, damatlarındaki asil kanda mevcuttur!

Mustafa Kemal Atatürk

20 Ekim 1927

Gönül Merceğinden Dökülen İlk Söz

Sözün ve ifade etmenin gücü her devirde geçerliliğini korumuş, günümüzde ise neredeyse tek geçer akçe hâline gelmiştir. Bu bağlamda sözü yazıya dökerek daha etkili ve kalıcı hâle getirmek için, yaklaşık bir yıl kadar öncesinde Okulumuzda bir grup edebiyat heveslisi arkadaşın müşterek fikirleri çerçevesinde ulusal çapta kapsamlı bir Edebiyat dergisi çıkarma kararı verildi. Şu an bu çalışmalar ikinci sayısını/meyvesini vermiş bulunmaktadır. Bu maçla mademki bu topraklar nice sözü gönülden, deruni bir ezgi şeklinde dökmüş ve ozanların, büyüklerin dilinden bize ulaştırmışsa derginin adı da bu doğrultuda olmalı diye düşünüldüğü için bu adla çalışmalarımız devam etmektedir. Her biri titiz bir çalışma ve çabanın ürünü olan yazıların bir mercek titizliği ile gözden geçirilmesi ve bu işe gönülden girişilmesi **“GÖNÜL MERCEĞİ”** adı uygun görülen dergimiz bugün **3 YAŞ**'ında.

Aşkının yolunda, ey mâh kâmetin tek doğruyum

Olurum Mansûr-veş ber-dâr senden dönmezem (Nesîmî, 14.yy)

Dergimiz bu sayısında akademik içeriği ağırlıklı olarak hazırlanmıştır. Çünkü dergimiz Bir EDEBİYAT DERGİSİ'dir ve akademik içeriği aldığımız ISSN numarasına layık bir anlayışla korunarak sürdürülmektedir. Her eser özenle seçilmiş ve redakte edilerek dergimize aktarılmıştır. Her satırı ilim, ahlak ve veciz anlamlı sözlerle, kuvvetli bir edebî söylem diliyle oluşturulan eserlerin ülkemiz eğitimine faydalı olacağı ve devamlılığı sağlayacağı gün gibi aşikârdır. 14 yüzyıl Divan şairimizin en önemli şairlerinden Nesimî'nin yukarıdaki beyti sevgiliye kuvvetle ve tertemiz bir aşkla bağlanmanın ve bu sevgiden vazgeçilmezliğin asırlık numunesidir. Beyitte şair, *“Ey ay gibi sevgili, aşkının yolunda ince belin gibi doğru gidiyorum. Hallac-ı Mansur gibi darağacına giderim, ama yolundan dönmem”* diyor. Bu denli eşsiz bir bağlılıkla örülmüş altı asırlık mazisiyle zengin bir geçmişi bütünleyen Divan şiirimizi gençlere sevdirmek amacıyla hazırladığımız ESKİ EDEBİYATIMIZA 40 BEYİT, 40 YORUM” projesini de gururla ifa etmenin derin huzuru içerisindeyiz. Okuldaki sosyal çalışmalarımız;

1. Piyas ve Tiyatro gösterileri,
2. Sanatsal etkinlikler,
3. 3. Sportif Faaliyetler (Teniz, Futbol, voleybol ve basketbol, badminton)
4. Zeka Oyunları kulübümüzün yaptığı Satranç ve Mangala Turnuvaları ve oyunları.
5. Sağlık Kulübümüzün yaptığı Toplum hizmeti ve Sağlıklı beslenme faaliyetleri.
6. Edebi tür inceleme ve yazma çalışmaları

yoğun olarak devam etmektedir.

Dergiye aldığımız makaleler, 21. Yüzyılda ihtiyaç duyduğumuz “YERLİ VE MİLLİ” değerler ve unsurlar ile iyilik, erdem, ahlak ve bilgiyi bütünleyen “AHLAK” kavramını bütünlemektedir. Bu değerler gençlerin özlem ve duygu dünyasında evrensel bir ışık olarak parlayacak düşüncesiyle eserler zengin edebi içerik ve mana derinliğı ile oluşturulmuştur. Asırlardır acı çeken mazlum Filistin halkı anısına dergiye bir şiir köşesi de eklenmiştir.

Bu sayımız da Kürecik Çok Programlı Anadolu Lisesi idareci, öğretmen ve öğrencilerinin derunî,yani kalbinden doğan duyguların ve küçük dimağlarına sığdırdıkları değerli fikirlerin eseridir. Bir halıya nakşeder gibi gönül dünyasına sözle kazanmış, imbiikten damıtılarak kayısı suyu misali kokusuyla herkes nasıplensin diye gül bahçemizin, gönül bostanımızın fideleri misali siz okuyucuların beğenisine sunulmuştur. Bu nakışı gözlerinizle, bu kokuyu dimağımızla, fideleri ise gönül okşayan kalbinizin güzellikleriyle tartıp, düşünce ve sorgulama terazisine koyacağımızın ayırında ve inancındayız. Bu inançla, Kürecik’ten doğan her biri bir kalbin derunî dünyasında gömülü olan bu güzel yazıları, üçüncü kez dikkatlerinize sunmanın haklı gururunu yaşıyorum.

Dergimizin sonunda çocuklar ve gençler için yeni çıkan faydalı kitapların verildiğı bir bölümle dergimizi sonlandırmış olduk. Bir asrın felaketini atlatmanın buruk sevinciyle ilim ışığında ilerlemeyi şiar edinen bir nesil özlemiyle bilimsel seçkileri içeren dergimiz, sadece Okulumuzun değil, “ahlak ve adalet” bağlamında değerleri ön plana alarak evrensel değerlere de ışık tutacak şekilde hazırlanmıştır. Biz, her balığın denizin içerisinde olduğı hâlde denizden haberdar olmayacağıının bilinciyle **GÖNÜL** denizimizden **Derunî** bir **MERCEK**’le inceleyip günışığına çıkarttığımız **Kalp Ezgileri**’mizi bir sazın tezenesinden döker misali aydınlığa çıkartmış bulunmaktayız. Erenlerin himmeti, Yunus’un Taptuk’a yürüdüğü dürüstlüğü, Mevlana’nın engin aşk ve sevgisi ile Hacı Bektaş-ı Veli’nin Horasan’dan getirdiğı ilim meşalesinin aydınlığı ile sizleri selamlıyorum. Gönlünüzden ilmin fazilet ve feyzi eksik olmasın diyor, iyi okumalar diliyorum. Yeni çalışmalarda daha iyiye, güzele ve daha aydınlık bir geleceğe yürüyeceğimiz inancını kalbimin derinliklerinde muhafaza ediyorum. Okuyan, sorgulayan ve geleceğini ülkemizin parlak mazisinden getirdiğı güçle ilerletip olgunlaştıran nesiller olmayı ve bu bilinçle hareket etmeyi arzuluyoruz. Sizleri altı asırlık mazisiyle Divan şiirimizin aşk denizinden seçtiğimiz güzel ve manidar beyitlerle selamlıyorum. Derin bir ilim, temiz ve saf bir aşk, ulvi bir lezzetle hayata bakmanızı, gönlünüzden sevgiyi eksik etmemenizi ve **DERUNİ** bir **MERCEK**’le onu sürekli inceleyip diri tutmanızı, tüm insanlığa bu diriliğinden pay ayırmanızı ve hoşgörü iklimini yaşantınıza mihver edinmenizi diliyorum. Bu duygularla 19 Mayıs Atatürk’ü Anma Gençlik ve spor Bayramımızın 105. Yıldönümünü kutluyoruz. Dergimizin arka kapağına 1938’de Avusturyalı heykeltıraş Henry Klipper tarafından Sümerbank Ankara şubesi bahçesine yapılan “OTURAN ATATÜRK ANITI” görselini de tarihe ve Büyük Öndere saygımız ve minnettarlığımızın küçük bir nişanesi olarak ekliyoruz. Selam ve dua ile.

“Âşık olduk dâm-ı zülf-i yâre düştü gönlümüz

Akla uyduk bir garîb âvâre düştü gönlümüz

(Nef’î (17. Yy.)”

Benim âşık ki rüsvâlıkla tuttu şöhretim şehri

Yazanlar kıssa-i Mecnûn’u hep yâbâna yazmışlar

(Nef’î (17. Yy.)

Ne yanar kimse bana âteş-i dilden özge

Ne açar kimse kapım bâd-i sabâdan gayrı

Fuzûlî (16. Yy.)

Âvâzeyi bu ‘âleme Dâvûd gibi sal

Bâkî kalan bu kubbede bir hõş sadâ imiş

(Bâkî, 16. Yy.)

Aşk nakdi bir hazînedür ona yokdur zevâl

Mâlik olan ‘Avnîyâ bir gence gencûr istemez

(Avnî-F. Sultan Mehmet-15. Yy.)

Dr. Erdem SEVİMLİ

Okul Müdürü

Gönül Merceğinden Yeni Okulumuza Panorama

Kepez Çok Programlı Anadolu Lisesi, Kürecik yöresinin merkez köyü olan Kepez'dedir. Okulun adı, bulunduğu yerden dolayı, Malatya ve Akçadağ'da Kepez'den daha çok Kürecik olarak bilinmektedir. Kürecik, Malatya'nın batısında, Akçadağ ilçesine bağlı, yaklaşık 30 köyden oluşan bir yöre/bucaktır. Kürecik, sadece coğrafi bir yer ismi olarak değil, yörenin inanç – kültürünü de içeren bir anlam çağrışımına sahiptir. Yöre, karasal iklimin etkisi altındadır. Bu yönü ile ilçe ve il merkezinden çok farklıdır. Kürecik yöresinin ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Köylerden büyük oranda büyükşehirlere ve yurt dışına göç olmuştur. Bu nedenle Kürecik ve çevresindeki tek ekonomik kaynak, kayısı bahçelerinden elde edilen gelirdir. Bölgede çok miktarda alıç ağacı da mevcuttur fakat ekonomik anlamda herhangi bir değeri yoktur. Kürecik'te sosyal hayat, kayısı bahçelerinin günlük yaşamdaki etkisi üzerine şekillenmektedir. Merkez köyü Kepez, Kürecik köylerinin toplandığı, bir konuma sahiptir. Şimdi sadece iki okul bulunsa da geçmişinde hemen bütün köylerinde ilkokul bulunan Kürecik, eğitim öğretimin önemsendiği bir yapıya sahiptir.

1968 yılında ortaokul olarak eğitim öğretime başlayan okul, Kürecik yöresinin merkez köyü olan Kepez'dedir. 1978'de açılan lise binası 2021 Elazığ depreminde verilen yıkım kararı ile yıkılmıştır. Bunun üzerine devreye büyüklerimiz girmiş, okulumuz 2023-2024 eğitim yılında yeni yapılan binasında eğitim öğretime başlamıştır. Sayısız sosyal etkinlik, bilimsel çalışma ve sosyal çalışmalarla bilim ve eğitime hizmet etmeye devam ediyoruz.

Binamız tek katlı 4 derslik, kütüphane, müzik sınıfı, bilişim ve teknoloji sınıfı, laboratuvar, jeneratör odası, kazan dairesi, bahçede modern halı saha olmak üzere öğretmenler odası, müdür ve müdür yardımcısı odaları, arşiv, ses geçirmez niteliği ile modern konferans salonu ve etkinlik sınıfı şeklinde çok boyutlu olarak düzenlenmiştir. Okulumuzun yeni binasının eğitim öğretime kavuşmasında katkıda bulunan başta önceki İl Mili Eğitim Müdürümüz Battal KANBAY'a ve diğer tüm devlet büyüklerimize teşekkür ediyoruz. Hayırseverlerden Kutsiye ÖZCAN ÇİÇEK hanımefendi tarafından babası merhum Avk. Aligül ÖZCAN adına yaptırılacak olan yörenin en modern ve donanımlı kütüphanesine kavuşacağımız günü özlemle bekliyor, kendilerine Okulum adına teşekkür ediyorum.

GÖNÜL MERCEĞİ AKADEMİK KÖŞESİ “MAKALE 1”
DİKMEN YILDIZI VE HALAS ROMANI ÖRNEKLERİYLE
CUMHURİYET DEVRİ ROMANINDA MİLLİ VE YERLİ DURUŞ
UNSURLARI

Ali Baran POLAT*

Dr. Erdem SEVİMLİ**

Özet

Bir milletin mazisi ve bu geçmişten getirdiği manevi gücünü taşıyan romanlar, her devirde taşıdıkları milli ve yerli duruş unsurları ile dikkat çekmişlerdir. Halk kendi ruhundan gelen milli söylemleri bu tür eserlerin içeriğinde bulmayı bir görev ve şuur edinmiştir. Çünkü bunlar şanlı tarihten gelen kudretli maziye, Cumhuriyet’le birlikte yedi düvele meydan okuyan bir Kurtuluş Savaşı ruhu içinde gelişen yeni milli güçle birleştiren temel unsurlar olmuşlardır. Bu bağlamda iki eser içeriği ve vermek istediği mesajları ile dikkat çekmektedir. İlk ruhsal anlamda kendi içine kapanık bir çizgiden tamamen farklı bir çehreye yönünü döndürdüğü görülen Servet-i Fünûn devri romancılarından Mehmet Rauf’un Halas adlı romanı, ikincisi ise Milli edebiyatın güçlü kalemlerinden Aka Gündüz’ün Dikmen Yıldız’ı adlı romanıdır. Halas, İzmir’in işgalden kurtuluşuna Nihat adlı genç bir vatanseverin kişiliği etrafındaki göstergesi olmuştur. Dikmen Yıldız ise Yıldız isimli vatansever İzmirli bir Türk kızının vatani uğruna verdiği mücadelenin yaşadığı aşkla birlikte ilerlediği bir anlatımın romanı olmuştur. Her iki romanda Cumhuriyet’in temellerinin sağlamlaştırıldığı İzmir’i konu edinmeleri, kurtuluş ve kuruluş konuları ile vatanseverlik duygusunu birleştirmeleri yönüyle milli ve yerli unsurlarla doludur. Bugün bu unsurlar, teknolojik ilerlemeyi milli ve yerli duruşu bağlamında değerlendirerek değerlerini daha da güçlendiren bir yeni nesil ülküsünü de taşımaktadır. Bu çalışmada bu ülkü; vatanseverlik ve milli ruh ile onu tamamlayan görev bilinci ve aşkı bağlamında karşılaştırmalı olarak tahlil edilecektir.

Anahtar Sözcükler: Halas, Dikmen yıldızı, roman, yerli ve milli duruş, çeşitli unsurlar

---

* Akçadağ Kepez Çok Programlı Anadolu Lisesi Öğrencisi, 11/A sınıfı, Malatya

** Öğretmen, Dr., MEB, Kepez Çok Programlı Anadolu Lisesi Müdürü/Edebiyat Öğretmeni, Malatya

WITH EXAMPLES OF DIKMEN YILDIZI AND HALAS NOVEL
ELEMENTS OF NATIONAL AND LOCAL STANCE IN THE NOVEL OF
THE REPUBLICAN ERA

Abstract

Novels, which convey the past of a nation and the spiritual power it brings from this past, have attracted attention with the elements of national and local stance they carry in every era. The people have taken it as a duty and consciousness to find the national discourses coming from their own soul in the content of such works. Because these were the basic elements that united the mighty past coming from the glorious history with the new national power that developed in the spirit of a War of Independence that challenged the seven powers with the Republic. In this context, two works attract attention with their content and the messages they want to give. The first is the novel *Halas* by Mehmet Rauf, one of the novelists of the *Servet-i Fünûn* period, who seems to have turned his face from a spiritually introverted line to a completely different face, and the second is the novel *Dikmen Yıldızı* by Aka Gündüz, one of the strong writers of national literature. *Halas* became the indicator of Izmir's liberation from occupation around the personality of a young patriot named Nihat. *Dikmen Yıldızı*, on the other hand, is a novel in which the struggle of a patriotic Turkish girl from Izmir named Yıldız progresses together with the love she experiences for her homeland. Both novels are full of national and local elements in that they focus on Izmir, where the foundations of the Republic were strengthened, and combine the subjects of liberation and establishment with the feeling of patriotism. Today, these elements also carry the ideal of a new generation that further strengthens their values by evaluating technological progress in the context of their national and local stance. In this study, this ideal; It will be analyzed comparatively in the context of patriotism and national spirit and the sense of duty and love that complement it.

Giriş

“Yerli” ya da yerel kavramlarının yeni ve henüz tam olarak ifade ettikleri anlamlar üzerinde tam birlik sağlanamamış terimler oldukları görülür. Yerli malı haftalarında okullarda düzenlenen etkinliklerde ele geçen ürünlerin yerliliğinin tartışmalı olduğu kadar, Türkiye’de üretilen bazı yabancı ürünlerin “Made in Tukey” damgası ile satışa sunulduğu da düşünüldüğünde konunun tam olarak “yerli” kavramının içine alınamayacağı, bunda bir takım güçlükler bulunacağı anlaşılabilir hâldedir. Tüm bu güçlükler rağmen her milletin kendi ürettikleriyle, orijinal ve bağımsız olarak modern dünya içerisinde var olma ülküsü geçerliliğini korumaktadır. Türkiye’de Cumhuriyeti de kuruluşundan itibaren bu yerli ve milli bağımsızlık ve var olma ülküsünü devam ettirmektedir.

“Yer” ya da “yerel”, “yerleşme” gibi sözcüklerin ifade ettiği anlamlar çerçevesinde “yerlilik” bir sembol kavram olarak gelişmiştir. Büyük Türkçe Sözlüğe baktığımızda “yerli” kavramının “Taşınamayan, başka yere götürülemeyen, belli bir bölgede yetişen, otokton, bir yerin ilk sakini olan, otokton, oturduğu bölgede doğup büyüyen, ataları da orada yaşamış olan” anlamlarını içerdiği görülmektedir. Ayrıca “Amerika, Avustralya ve Afrika'nın uygarlıktan uzak, ilkel biçimde yaşayan kimi halklarına verilen ad” olan anlamının ise konumuzun dışında bir anlam içerdiği görülür (Büyük Türkçe Sözlük, TDK: e-sözlük).

Bu kavramın ifade ettiği “yer” sembol ya da imajını geçmişe götürmekte de yarar bulunmaktadır. Çünkü Göktürk Abidelerinde “Üstte mavi gök, altta yağız yer kılındıkta” (Kül Tigin yazıtı) şeklinde geçen “yer” kavramında da görüleceği üzere, konunun milli bir ülkü, bir halkın i var olma düşüncesi bağlamında yerli/çok köklü temelleri olduğu görülebilmektedir. Türk devletlerinin töreye düşkünlükleri, yaşadıkları vatan toprağını ölümleri pahasına savunma azimleri, Selçukluların Farsça kullanmalarına rağmen Türk diline ve töresine önem veren yönetim ve yaşayış tarzları, Osmanlıların Lale Devri’nde başlattıkları yerli teknoloji hamleleri gibi burada uzun uzadıya sayamayacağımız “yerlilik” unsurlarını bu bağlamda kabul edebiliriz. Bu durum Cumhuriyet döneminde ise tam bağımsızlık ülküsü ve milli unsurların tamamen ön plana alınması ile sürdürülmüştür. Özellikle de 1247 cilt tutan 1120 eserin -1996’ya kadar devam eden süreçte- pek çok romanın Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel’in çabaları ile yabancı dillerden Türkçeye çevrilmesi önemli bir kültür hareketi olmuştur (Doğan 2018: 15)¹.

---

¹ Doğan, ilgili bildirisinde “yerlilik” kavramının ancak 1960’larda romanlarda kullanıldığını, Kemal Tahir’le birlikte Osmanlı tarihine dönüşü simgelediğini belirtir. Burada “milli” kavramı da onunla ilişkili hâl gelir. Milli Görüş gibi bazı kavramlarda olduğu gibi konunun daha çok dinî anlamda kullanıldığı görülür (s. 15-19).

“Milli” kavramı da ulus devlet ilkesi bağlamında Cumhuriyet döneminde millileştirilir. 1960’tan sonra ise dinî bir kavram olarak gelişimini sürdürür (Doğan 2018: 19). Bugün hem “ulus/millet” hem de “ulusal/milli” kavramları Türkçemizde kullanılmaktadır. Daha çok milli kavramının bu alanda yer bulduğu görülebilmektedir. Bir ulusun kendi değerlerine yabancılaşması ya da Cumhuriyet romanlarında çokça işlenen hâliyle “Yanlış Batılılaşma” olgusu ile bu kavramın “yerli olanın zıddı”nı içerdiği de görülür. Cengiz Aytmatov, *Gün Olur Asra Bedel* adlı romanında bunu milletin dini, tarihi ve töre değerlerini yitirerek “mankurtlaşmak” olarak açıklamaktadır. Bugün dahi bazı gençlerin teknolojinin getirdiği olumsuzlukların pençesinde mankurt olmaya, yani ahlak, din, gelenek ve görenek gibi yerli ve milli bağlarının zayıfladığı pek çok kez gündeme getirilmekte, eleştirilmektedir. Cumhuriyet romanları da yanlış Batılılaşmanın toplumda aşındırdığı ahlaki ve milli değerlerin eleştirisini yapmış, yer yer çözüm önerileri getirmiştir. Bu durumu roman bağlamında ele alırsak şöyle bir sıralama vermek gerekmektedir:

Tanzimat Romanlarında: Namık Kemal-*İntibah*-Ali Bey (Mirasyedilik), Ahmet Mithat Efendi –*Felâhî Bey ve Rakım Efendi* (Yabancılaşma-Değer Yitirilmesi-Mirasyedilik)

Recaizade Mahmut Ekrem-*Araba Sevdası* (Yanlış Batılılaşma-Değerlerin yitirilmesi-İsraf-Milli dil ve kültüre yabancılaşma-Fransızca düşkünlüğü)

Halit Ziya Uşaklıgil ve Mehmet Rauf’un romanlarında görülen yabancılaşma, ahlaki değer yitirilmesi, aldatma, israf.

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın *Şipsevdi*, *Gulyabani* vs. pek çok romanında görülen Yozlaşma-Ahlaksızlık-Değer Yitirilmesi)

Reşat Nuri Güntekin-*Yaprak Dökümü* (Aile bağlarının zayıflaması, ahlaki çöküntü)²

Yukarıda bir kısmı sayılan sayısız eser bugün kütüphaneleri doldurmuş bulunmaktadır. Üzerlerinde sayısız araştırma makaleleri, kitaplar yazılmıştır. Bir milletin mazisi ve geçmişten getirdiği manevi gücünü taşıyan bu romanlar, her devirde taşıdıkları yerel, manevi duruş

---

² Cumhuriyet dönemi bazı romanlarda görülen dini değerleri alet edinen hoca sembolü doğrultusunda gelişen söylemleri ulus devletin var olma çabaları çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir. Dini değerlere karşı olumsuz bakışı içerse de bu romanların çoğunda İslami görenek ve değerler ön plana çıkarılmıştır. Buradaki eleştiri kanaatimizce Kurtuluş Savaşı’nda halkın dini duygularını kötüye kullanarak İngilizlerle birlikte çalışan Anzavur gibi çetelerin ya da din adamlarının olumsuz tutumuna karşı olmuştur. Bu tür çıkarıcı kimseler bugün dahi mevcuttur ve zaman zaman eleştirilmektedir. Yoksa Cumhuriyet ilk yıllardan itibaren halkın Kurtuluş Savaşı’ndaki savaşıma azmini dini ve milli değerler ya da ülküler üzerine inşa etmiş, onu Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde geliştirmeye gayret etmiştir.

imajları ile de dikkat çekmişlerdir. Halk kendi ruhundan gelen bu söylemleri bir tür eserlerin içeriğinde bulmayı bir görev ve şuur edinmiştir.

İstiklal Şavaşı yıllarında çöküşün getirdiği manevi buhranları gidermede en etkili araç olan romanlar elbette şanlı tarihten gelen kudretli maziye, Cumhuriyet’le birlikte yedi düvele meydan okuyan bir Kurtuluş Savaşı ruhu içinde gelişen yeni milli güçle birleştiren temel unsurları duyurmuşlardır. Bu doğrultuda Halide Edip Adıvar’ın hikâye ve romanları, Yakup Kadri’nin roman ve hikâyeleri ile Reşat Nuri Güntekin’in bir takım romanları taşıdıkları milli heyecan ile manevi ruhu birleştiren çizgide konuları ile hem yeni devletin gideceği çizgiyi göstermişler hem de topluma aydınlanma yolunda ışık olmuşlardır. Refik Halit Karay’ın *Memleket Hikâyeleri* adlı eserinde de benzer duyguları görmek mümkündür. Kurtuluş Şavaşı’nın getirdiği ruhla Batı’ya diz çöktüren milli ve yerli duruşun bir nevi destansı hikâye ve romanları bu dönemde yazılmıştır. Bu romanları burada konumuz olmadığı için uzun uzadıya almak yerine romanların temel felsefesinden kısaca bahsetmek gerekmektedir. Kurtuluş Savaşını temeline alan Cumhuriyet devri romanlarında sırasıyla aşağıdaki konular milli ve yerli unsurlar olarak ele alınmışlardır:

Zor bir savaştan sonra yeni kurulan Cumhuriyetin kendi söylemini, ideolojisini oluşturma ve yayma aşamaları,

Şanlı Kurtuluş Şavaşı dönemini destekleyen, yeni nesle bunu öğretmeye, hatta ezberletmeye gayret eden bir milli ve manevi bakış açılarını,

Ruhsal ya da duygusal konuların yerine, Kurtuluş Savaşındaki kahramanlıklara ve onların oluşturucusu konumunda olan Mustafa Kemal’i ve yaptığı kıymetli işleri odağına almak,

Gönül meselelerini vatan sevgisinin önünde tutmayan Cumhuriyet’e ve devlete sevdalı yeni bir insan tipi,

Bu romanların kahramanları milli/ulus devletin bağlıları ve milli kimliğin sürdürücüleri olarak birleşmiş bir milletin yurttaşlık bilincini taşımaktadırlar. Gözüpek, vatansever, okumuş, memleketin kalkınması için uğraşan, yılmaz bir ruha sahip kimselerdir. Gittikleri her yere Cumhuriyet’in ve yeni devletin ilkelerini taşımaya çalışmaktadırlar³ (Çerkeşli 2017: 27-29).

II. Meşrutiyet’ten itibaren başlayan millileşme duygularının tesirinde sayısız eser

---

³ Bu romanlarda eleştiri konusu olan Osmanlı tarihinin ihmali hususu gerçeklik taşımaktadır. Kanaatimizce bu konuyu, yeni devletin toparlanma evresinde oluşturmak istediği insan tipinin bilinç dünyasının şekillendirilmesi çabalarına bağlamak gerekmektedir. Pek çok çalışma da bu yönde etkiler bulunmaktadır.

Cumhuriyet devri Türk edebiyatının şaheserleri olarak bugün varlığını korumaktadır. Bu devrin taşıyıcılığını yapan Milli edebiyat dönemi milli ruhunun unsurlarını taşıyan Aka Gündüz'ün *Dikmen Yıldızı* adlı eseri⁴ yanında farklı bir çizgide Servet-i Fünûn döneminde oldukça duygusal, aşk ve kara sevda içerikli, içsel yönü bulunan Mehmet Rauf'un Halas adlı romanı ile karşılaşırız. Bu iki eser içeriği ve vermek istediği mesajları ile dikkat çekmektedir. *Halas*, ruhsal anlamda kendi içine kapanık bir çizgiden tamamen farklı bir çehreye yönünü döndürdüğü görülen Servet-i Fünûn devri romancılarından Mehmet Rauf'un yazdığı romandır. İkincisi ise Milli edebiyatın güçlü kalemlerinden Aka Gündüz'ün *Dikmen Yıldızı*'ı adlı romanıdır. *Halas*, İzmir'in işgalden kurtuluşuna karşı gösterilen sert direnişin simgesi olarak içe kapanık bir edebiyatçının özüne dönüşünün göstergesi olmuştur. *Dikmen Yıldızı* ise vatansever İzmirli bir Türk kızının vatanı uğruna verdiği mücadelenin yaşadığı aşkla birlikte ilerlediği bir anlatımın romanı olmuştur. Her iki romanda Cumhuriyet'in temellerinin sağlamlaştırıldığı İzmir'i konu edinmeleri, kurtuluş ve kuruluş konuları ile vatanseverlik duygusunu birleştirmeleri yönüyle milli ve yerli imajlarla doludur. Bu imajlar, bugün teknoloji bağımlısı olarak milli değerlerine yabancılaşma tehlikesi yaşayan genç nesilleri derinden etkileyen yönleri de içermektedir. Çünkü içindeki karanlıktan kurtularak bir anda vatanseverlik bağıyla İzmir'in kurtuluşu için mücadele eden bir karaktere dönüşen *Halas*'ın baş kahramanı Nihat ile kendi aşkını İzmir'in kurtuluşu ve daha ilerisi vatanın tümünden kurtuluşu bağlamında ele alan *Dikmen Yıldızı*'nın vatansever Türk kadını/kızı Yıldız yerli ve milli imaj dünyaları ile birleşmektedir⁵. Yıldız da

---

⁴ Yazarın diğer eserleri de milli duyguları yansıtmaya yönüyle önemlidir. *Türk Kalbi*, *Türkün Kitabı* hikâyeleri ile *İki Süngü Arasında* adlı romanı bu tarz içerikleriyle dikkat çeker. Bu eserlerin milli edebiyat dönemini Cumhuriyet'e bağlayan yönleriyle dikkat çektiği görülür.

⁵ TİGEM, Tarım Kredi Kooperatifleri ve Atatürk Orman çiftlikleri ve milli tarım hamleleri; TEKEL idaresinin alınması ve geliştirilmesi (1925 ve sonrası); Şeker fabrikalarının yurdun her yanında kurulması ve milli şekerin üretimi (1923 ve sonrası), demiryollarının millileştirilmesi (1923 ve sonrası) anayurdu baştanbaşa kuşatması, Sümer İplik Fabrikası ve Sümerbank'ın kurulması (1933 ve sonrası) ile başlayan milli sanayi hamleleri, İş Bankasının kurulması (1924), 1936'da kurulan SEKA kağıt fabrikası ile milli kağıt üretimi, MKE (1921) ile milli ve yerli madencilik ve kalkınma, Karabük Demir Çelik (1925) ile milli ağır sanayi hamlesi, Türkiye Gemi Sanayi A.Ş.'nin ve Türkiye Denizcilik Şirketi'nin kurulması (1933 ve sonrası) ile milli sularda yapılan milli ticaret hamlesi, Türk Anonim Elektrik Şirketi (1923 ve sonrası) ile milli elektrik üretim ve dağıtımı, Türk Hava Kurumu/Tayyare Cemiyeti kurulması (1933'ten günümüze), PTT idaresinin millileştirilmesi 81936'dan günümüze), Tuz, Barut ve Patlayıcı Maddeler (1927), Kibrit ve Çakmak tekeli (1927), Petrol ve Benzin (1926) ve Milli Piyango (1926). Askeri Fabrikalar Umum müdürlüğü ile tüm silah fabrikaları devlete bağlandı (1921). Kırıkkale, Bakırköy Elmadağ Baruthaneleri açıldı. Adatepe, Kocatepe, Tınaztepe, Zafer destroyerleri, Doğan, Martı, Deniz Kuşu deniz savaş gemileri/hücumbotları ile Birinci İnönü, İkinci İnönü, Dumlupınar, Sakarya, Gür, Saldıray, Atılay, Yıldırıy, Batrıy, denizaltı gemileri Atatürk dönemindeki milli ordunun geliştirilmesi bağlamındaki önemli faaliyetlerdir. Kayseri TOMTAŞ (Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi) uçak fabrikası (1925), Eskişehir Uçak Fabrikası (1930), Etimesgut Uçak Fabrikası⁵ (1939) ile ilk

içine düştüğü psikolojik rahatsızlıktan Anadolu ihtilaline katılarak kurtulmuştur. Onların kurtuluşu vatanın kurtuluşundan bağımsız olmamış, ikisi aynı çizgide birleşmiştir.

Mehmet Rauf, Servet-i Funûn döneminin önemli bir romancısıdır. Deniz subayı olan yazar, katıldığı Servet-i Funûn edebiyatına Halit Ziya Uşaklıgil'den sonra roman türünde hayat veren ikinci isim olmuştur. Edebiyatımızın ilk psikolojik romanı “*Eylül*”de gösterdiği başarıyı diğer romanlarında sergileyemese de hatırı sayılır eserler bırakmıştır. Bu eserlerin çoğunda Servet-i Fünûn devrinin içli, duygusal havası görülür (Özbalcı 2015: 171-172). Son Romanı Halas ise Servet-i Fünûn'un milli ve manevi konuları dışlayan ruh yapısına âdeta bir başkaldırı niteliği taşır. Çünkü bu romanla Mehmet Rauf, bir nevi özüne döner ve Cumhuriyet değerlerini ve onun kurucu öğeleri olan yerli ve milli unsurları ele alır. Bu romanı yazar, önsözünde de belirttiği gibi genç nesillerin hafızasına kurtuluş ve zaferi işlemek ve bu zaferin yegâne kahramanı Gazi Mustafa Kemal'e duyulan sevgiyi çoğaltıp, kuvvetle pekiştirmek amacıyla yazmıştır (sayfa 11). Roman, “*vatanı kurtarmak isteyenlerle, kendini kurtarmak isteyenlerin, diğer bir deyişle millî mücadeleye gönül verenlerle, İngiliz himayesini tek çıkar yol görenlerin, vatan için çırpınanlarla kendi rahatını düşünenlerin romanı*” (Şener 2020: 986) niteliğindedir. Bu nitelik eseri Cumhuriyet devri Türk romanı içerisinde önemli kılmaktadır. Biz yeni nesil gençler için de Kurtuluş Savaşı tarihsel ruhunu ve değerlerini öğreten bir milli kılavuz hükmünü taşımaktadır. Bu hükümler, tarihsel romanlarda görülen yerli unsurları milli değerlerle birleştirdiklerinden geçmiş ve geleceği birleştirme rolü de oynarlar.

Aka Gündüz ise Milli mücadeleye giden süreçte yaşadığı tecrübeleri konu edindiği romanlarıyla dikkat çeken Meşrutiyet romancılarındandır. Yetmiş yakın eserinde halkın “Kurtuluş” a giderken yaşadığı ıstırapları anlatmıştır. *Dikmen Yıldızı* romanı, 1927 yılında yayınlanmıştır. Roman, vatan hainleriyle vatana sevdalı olan insanların mücadelesine ışık tutan

---

ağır sanayi havacılık çalışmaları sürdürülmüş, sonrasında ASELSAN (Askerî Elektronik Sanayii Ticaret A.Ş.), ROKETSAN (Roket Sanayii ve Ticaret A.Ş.), TUSAŞ (Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş.), HAVELSAN (Hava Elektronik Sanayii A.Ş.) gibi gözde yerli ve milli kuruluşlarımız 1987 yılında TSK Güçlendirme Vakfı bünyesine alınmış, bugün de yerli ve milli sanayi hamleleri ile çalışmalar sürdürülmektedir. Günümüzde ise bu hamleler âdeta şahlanmıştır. BAYRAKTAR olarak bildiğimiz ve Baykar (2000 yılından itibaren) Teknoloji Şirketi tarafından üretilen yerli ve milli savaş unsurları ve silahları hem ülkemiz hem de dünyaya yaptığı ihraçlar ile göz doldurmaktadır. Bugün ürettiği İHA ve SİHA insansız hava araçları ile tüm dünyada talep edilmekte ve milli ordumuzun da modernizasyonuna büyük katkılar sağladığı görülmektedir. Bugün şirket yerli ve milli silah üretimlerine ise devam etmektedir. Geniş bilgi için bkz.: <https://www.altayli.net/ataturk-devri-harp-sanayii-1920-1938.html>; ve https://tr.wikipedia.org/wiki/Baykar_Teknoloji

kıymetli bir eserdir. Bu yönüyle Mehmet Rauf'un *Halas* adlı romanını anımsatır. Her iki romanda içerdiği unsurlar bakımından milli ve yerlidir. Her iki kahramanda milli bir ruha ve görev bilincine sahiptir. Çalışmada romanlardaki söz konusu unsurlar birbirlerini tamamlayıcı şekilde yer yer kıyaslamalarla ilerletilerek açıklanmıştır. Bu karşılaştırmaların hem romanların mesajını hem de yazarının edebî değerini yansıtmaya özen gösterilmiştir.

1. Dikmen ve Halas Romanlarında Yerli ve Milli Unsurlar

Bugün yerli ve milli olmak olgusu, siyasi, sosyal, eğitim, teknolojik ilerleme gibi hayatın her alanına yayılan ya da yayılması arzulanan milli ve yerli duruşu içermektedir. Aynı zamanda ahlaki değerlerini daha da güçlendiren bir yeni nesil ülküsünü de taşımaktadır. Bu çalışmada bu ülkü, vatanseverlik ve milli ruh bağlamında görev bilinci ve vatan aşkı gibi birbirini ilgilendiren kavramlarla birlikte *Dikmen ve Halas* romanları örnekleri ile karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Her iki roman bu ülküler bağlamında kıymetli örnekler içermektedir. Bu örnekler günümüz gençleri için vatanseverlik duygusu bağlamında bir rol model sunmaktadır. Bu rolün görev bilinci ve aşkı bağlamında vatanseverlik ve milli duyguları bağlayıcı yönleri bulunmaktadır. Bu bağlamda önce bu unsurların çizdiği genel çerçeve verilecek, sonrasında *Halas ve Dikmen Yıldızı* başlıkları altında konu ikiye ayrılarak söz konusu unsurlar karşılaştırılarak anlatılacaktır.

Vatanseverlik ve Milli Ruh

Uğruna bağlanılan, üzerinde yaşanılan, atalardan getirilen köklü mirasın geleceğe aktarıldığı durak olan vatan, yurttaş olma bilincinin yeşerdiği önemli bir değerlidir. Bu değerlidir ki Malazgirt'te doğan kurtuluş ışığını Anadolu'ya taşımış, Kurtuluş Savaşı'nda Edirne'den Kars'a kadar olan vatan topraklarını birlik ve beraberlik olgusu içerisinde tutmuştur ve tutmaya da devam edeceği açıktır. Bu olgunun Cumhuriyet romanlarında tarihsel ve sosyal boyutlarıyla hemen her yönüyle yer bulduğu görülebilmektedir.

Milli ve yerli bir edebiyat düşüncesinin oluştuğu Milli Edebiyat döneminde, Ömer Seyfettin, Mehmet Emin Yurdakul ve çalışmada ele aldığımız Aka Gündüz'ün eserlerinde "vatanseverlik" e geniş yer ayrılmasıyla edebiyattaki yolculuğunu devam ettirir. Halide Edip Adıvar'ın *Ateşten Gömlek* (1922) giyerek bir nevi başlattığı bu yolculuk, aşk gibi duygusal bir

tema etrafında ilerleyerek devam eder. Bu ilerleyiş, kuvvetli bir vatanseverlik bağı ile örülüdür. Hun hakanı Mete'nin her şeyden vazgeçmesi ancak kuru bir toprak parçası denen ve Çinliler tarafından doğrudan istenen vatan toprağı için büyük bir savaşa hazırlanıp zafer kazanması ile tarihteki önemli örneklerinden birini göstermiş olur. Bu vatanseverlik ülküsü; Büyük Taarruzun

26 Ağustosunda Afyon Çiğiltepe'yi söz verdiği dakika içinde alamadığı gerekçesiyle Mustafa Kemal Atatürk'e verdiği sözü yerine getiremediği inancıyla kafasına tabancasını dayayarak hayatına son veren Albay Reşat Bey'in hikâyesindeki kararlılık, bağlılık düşüncesinin çelikleşmiş ifadesinde de açıkça görülür. *Vurun Kahpeye*/Halide Edip Adıvar (1926), *Yaban*/Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1932), *Üç İstanbul* /Mithat Cemal Kuntay (1939) gibi vatanseverliği ve Kurtuluş Savaşı ruhunu gösteren romanları *Küçük Ağa*/Tarık Buğra (1963) ile devam eder ve günümüze kadar sayısız örnek verir. *Kalpakkılar*/Samim Kocagöz (1962), *Yorgun Savaşçı*/Kemal Tahir (1965), *Vatan Tutkusu*/İlhan Tarus (1967), *Sahnenin Dışındakiler*/Ahmet Hamdi Tanpınar (1973) ve *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*/İlhan Selçuk (1975) gibi önemli romanlarla yerli ve milli ruhu, yani Kurtuluş Savaşı ruhunu devam ettirirler. Bu yolculuk, Turgut Özakman'ın *Şu Çılgın Türkler* (2005) adlı sinemaya da uyarlanan dizi film romanlarında Kurtuluş Savaşı ruhunu genç nesillerin zihnine sarsılmaz bağlarla işlerken, *Diriliş Çanakkale 1915* (2009) ve *Cumhuriyet* (2009) adlı diğer seri romanlarındaki milli değerlerle âdeta zirve yapar. Mehmet Niyazi'nin yazdığı *Çanakkale Mahşeri* (2013) adlı romanı ise “Çanakkale Ruhu” ile vatanseverlik düşüncesini birleştiren önemli eserler olarak karşımıza çıkmaktadır. Görüldüğü gibi Kurtuluş Savaşı'nı dikkate alarak vatana bağlılığı sistemleştiren Cumhuriyet romanları hem içerik hem de verdikleri mesajla vatanseverlik ülküsünün abideleri konumundadırlar⁶.

2. Halas Romanında Vatanseverlik ve Görev Bilinci Bağlamında Milli ve Yerli Unsurlar

Halas adlı roman kuvvetli bir vatanseverlik olgusu ile oluşturulmuştur. 1929 yılında yayınlanan roman baştan sona “vatanseverlik” duygusu ile kurulmuştur. Söz konusu vatan olunca Mustafa Kemal Atatürk'ün asker şahsiyeti düşünülerek romanın asıl kahramanı olan Nihat da subay olarak seçilir. Eserin önsözünde yazar, “bizi senin ilahî zaferin yarattı” diyerek Mustafa Kemal Atatürk'e duyduğu derin sevgiyi anlatır. Yazar ayrıca romanın kahramanı Nihat'ta bir Mustafa Kemal şahsiyeti bulup, onu açığa çıkarmaya çalışır. Her iki kahraman da görev bilinci ve vatanına duydukları aşk bağlamında sahip oldukları milli ruh bakımından ön plandadır. Harbiye Mektebi'nden mezun olan Nihat, Suriye Cephesi'ndeki görevinden izne gönderildiği İstanbul'da belirir. Bu durum Suriye Cephesi'nde Yıldırım Orduları grup komutanı olarak görev yapan Mustafa Kemal Atatürk'ün askeri görevine benzer. Nihat, daha sonra kız

---

⁶ Geniş bilgi için bkz: Karagülle, F. (2012). “Cumhuriyet dönemi Türk romanında Anadolu'nun sosyal ve siyasi hayatı (1923-1940)”. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

kardeşine ait dükkân ve evi satmak için İzmir'e gelir. İzmir'de Beatris adlı bir Rum kızıyla tanışır ve ona âşık olur. Ancak vatanına duyduğu aşk, kıza karşı duygularından daha ön plana çıkar ve görev bilinci içerisinde "Milli İhtilal"e katılır. Görüldüğü gibi Nihat'ın vatanseverliği, vatanına duyduğu derin sevgi ve bağlılık duygusu çerçevesindedir ve taşıdığı milli ruhun gerekleri olarak görünür olmaktadır. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesiyle hayatı farklılaşır. Artık vatan tehlikededir ve vatani kurtarmak için çalışmak zorundadır. İşgal, Nihat'ın asker şahsiyetinde vatanseverlik bağlarının daha da kuvvetlenmesine yol açan bir sembol niteliğindedir.

Romana baktığımızda Nihat'ın; işgal sonrası İzmir aydınlarının toplandığı ve görüşme yaptığı toplantılara katılmak ve Anadolu'ya geçmek için İstanbul'da uğraştığı sırada yakalanıp 8 ay tutuklu kalması dışında aktif olarak anlatılmadığı görülür. Yazar romanını tarihi gerçeklere uygun olarak tarihi bilgi verme, Kurtuluş Savaşı'nı genç nesillere anlatma ve ona ait milli duyguları canlı tutma amacıyla yazmıştır. O yüzden gerek *Ateşten Gömlek*'te gerek *Yaban* romanında gerekse *Küçük Ağa*'da olduğu gibi kahramanların bizzat savaş sahnesi içerisinde yer aldığı durumlar *Halas* da görülmez. Sohbetlerle Kurtuluş Savaşı'nın kıvılcımını ateşleyen İzmir'in işgalinden başlayarak, Kurtuluş Savaşı'nın her safhası anlatılmakta, bilgiler verilmektedir. Bu bilgilere baktığımızda "vatanseverlik" bağlamında ve onu bütünleyen görev bilinci ve aşkı bağlamında sahip olunan milli ve yerli unsurlardan bazılarını açıklamak faydalı olacaktır.

Nihat'ın romandaki vatanseverlik duygusunu üç aşamada değerlendirmek gerekir:

Çaresizlik içinde bekleyiş: Bu bekleyiş vatanseverlik duygusunun ön hazırlığı niteliğindedir. İzmir'in işgalini gören Nihat, olayları tam olarak kavrayamaz. Bazı arkadaşları Wilson Prensipleri'ne inanmakta, bazıları da tamamen işgalin olamayacağını düşünmektedir. Halk ise limana yanaşan gemilerin gıda malzemesi getireceğini düşünecek kadar işgal hususundaki gerçekleri göremeyecek bir hantallığa kapılmış olarak gösterilir. Bu durum Nihat'ın vatanseverlik duygusunda yaşadığı çelişki, çaresizlik ve umutsuz bekleyişleri çoğaltır. Bu konudaki unsurlar kitaptan alıntılarla aşağıya verilmiştir:

Keskin, dirayetli, yırtıcı bir lider arzusu yaşama, İstanbul hükûmetinin işgaller karşısındaki acizliğine isyan duygusu ile çaresizliğe karşı tepkisiz bir isyana dönüşür. Tepkisizdir çünkü herkes gibi ne yapacağını bilmez (Sayfa 26).

Nihat, aile bağları güçlü bir vatanseverdir. Yerli geleneklerine, milli duygularla çevrilmiş İslam'a ait dinî duygulara da son derece önem vermektedir. Bu durum günümüzde de geçerliliğini koruyan ve muhafaza edilmesinde fayda görülen Türk-İslam düşüncesinin

pekiştirilmesi anlamındadır. İşgaller karşısında tepkisizliğin göstergeleri ahlaki çöküntüyle ortaya çıkar. Halktan bazı kimselerin İngilizlerle işbirliği yapması, zengin eşraftan kimselerin para alarak Milli Mücadele karşısında durması, barlarda, kulüplerde ve gazinolarda hafifmeşrep kızlar ve kadınlarla sarhoş ve rezil hâlde bulunulması (sayfa 24) gibi romandaki olaylar... Bu olaylar Nihat'ın vatanseverliğini milli değerler çevresinde toplayarak Türk-İslam ahlakı üzerine çıkarır. O, sefil bir yaradılışı reddeder. Tam bir görev bilincine sahiptir. Vatanına duyduğu aşk her şeyin üzerindedir. Bu bağlamda milli ruhunu oluşturan görev bilincini ön plana çıkararak bazı unsurları şöyle sıralayabiliriz:

-Nihat'ın vatanseverliği Anadolu'nun "Mustafa Kemal ülkesi"ne olan bağlılığı yönünde şekillenir (sayfa 29).

-O, İzmir'de Frenk Çarşısı girişindeki pasajda gördükleri karşısında derin bir üzüntü duyar. Burası âdeta "ahlaksızlık yuvası"dır. Pasajda esnaflık yapan Saffet adlı genç de ahlaksızdır. İffetsiz işler yapmakta, Türk ahilik/esnaf teşkilatının yıllardır getirdiği dürüst ve ahlaklı ticaret yapma ilkesini ihlal ederek, daha çok kazanma hevesine kapılmaktadır (sayfa 33). Hasan Cemil adlı esnafta 100 lirayı komisyon ücreti olarak fazla alarak dürüst ticaret ilkesini çiğnemektedir (sayfa 35). Nihat, vatanın içine düştüğü bu durum karşısında sadece zevkini ve menfaatlerini düşünen bu tarz insanlardan iğrenmektedir (sayfa 37). İstiklale doğru giderken ortaya çıkan bu durumlar, elbette vatanseverliğe de milli ruha da ters unsurlardır. Gerçek bir vatansever vatanına sahip çıkmalı, her durumda ahlaklı olmalı, Türklük ve İslam ile karışmış inancını ve milli değerlerini korumalıdır.

- Vatansever olan ve görev bilinci ve aşkı doğrultusunda bu ülkeye bağlı olan kimse, tam bağımsızlığı savunur. Manda ve sömürgeciliğe kesin karşı durur. Bu doğrultuda romanda Wilson Prensipleri'ne karşı durmak, manda ve sömürgecilikten sıyrılmak ve onlara karşı mücadele etmek (sayfa 27) gereklilik olarak anlatılan milli ve yerli değerler ve unsurlardır. Nihat başlangıçta bu prensiplere bağlı gibi görünse de bu içine düştüğü çaresizlik ve ne yapacağını bilememe duygusundan kaynaklanır. Sonrasında kendini tamamen vatanın kesin kurtuluşuna adayacaktır (sayfa 28). Bu konuda İzmir'in işgali onun vatanseverlik duygularının olgunlaştırılması rolünü üstlenmiştir. Bu çaresizliği gideren unsur ise topyekûn mücadele ile orduları toplayıp savaşmaktır. Kemal Mümtaz'ın ittihatçılara yönelttiği eleştirilerde hep bu duygu ön plana çıkmaktadır (sayfa 21) İttihatçılar, gereksiz harplerle hem milleti hem de onun ordusunu yıpratmıştır. Bu tarihsel bir gerçekliktir. Çünkü ordusuz savaşın kazanılamayacağını Mustafa Kemal başta olmak üzere millet anlamış ve düzenli ordu etrafında toplanarak vatani ve İzmir'i kurtarmıştır. Bu tam bir vatan sevgisi, görev bilinci ve aşkıdır. Mustafa Kemal

Atatürk'te gelişen bu duygu Nihat'ta da yer etmiştir.

-Vatanını seven ve görev bilincine sahip olan kimse vatani için her türlü zorluklara katlanır. Nihat'ta bu uğurda çalışmış, Anadolu'ya geçmeye çalışmış, İngiliz askerlerinden birkaçını temizlemiş, yakalanmış, hapiste türlü işkencelere maruz kalmış, yine de vatani ile ilgili sırları İngilizlere vermemiştir. Milli ruhun unsurlarından biri de vatan için mücadele fikrine doğrudan dâhil olmaktır. Örneğin Nihat, kendisine büyük bir mücadele azmi aşıl原因an emekli miralay Emin Bey'in emriyle İstanbul'a gider ve Anadolu'ya İnebolu'dan silah kaçırılan bir kayığa binmek üzereyken yakalanır ve uzun süre hapiste kalır. Hapislik sürecinde Nihat'ın çizmesinde Binbaşı Server Bey'in verdiği gizli notu İngilizlere kaptırmamak, devletine hizmet için işkencelere katlanması gibi özellikleri de vatanseverlik ve milli ruhun göstergelerindedir.

-Milli ruh gerçekleri görme bilinciyle de ortaya çıkar. Gerçek bir vatansever vatanının ekonomik olarak ilerlemesi için de uğraşır. Nihat, arkadaşları Kemal Mümtaz ve Rusuhi (sayfa 21-22) ile sohbetlerinde bu duygularını söyler. Avrupa'nın ilerlemesi ve bizim gerilememiz karşısında isyan eder ve sebeplerini sorgular. Bunun da nedeni yıllarca eğitimsiz ve liyakatten yoksun kişilerin devletin ekonomisini yönetmeleridir şeklinde görüş bildirir (sayfa 25). Görüldüğü gibi bugün özlem duyduğumuz ve bilim ve teknoloji hamleleri ile çok önemli başarılar kat ettiğimiz yerli ve milli üretim düşüncesi romanda gençlerin dikkatine sunulmaktadır.

- Mehmet Rauf halas romanında milli ve yerli söylemlerini devrin gazetelerindeki yazılanlar üzerinden gösterme yoluna gider. Yunan gazetelerinin Megola İdea ülküsü ile Ayasofya'yı kendilerine ait kılma çabaları, Köylü gazetesinin buna karşı çıkması gibi olaylarla basının vatana sahip çıkması, yerli ve milli duyguları artırıp çoşturması duygusu ifade edilir. Bu ifadelerde İslam dini manevi güç olarak yer yer vurgulanır. Görev bilinci olan ve vatanına aşkla bağlanan insan ülkesinin tarihine de sahip çıkar. Bu bağlamda romanda Yunan gazeteleri ya da yandaşlık yapanların gazetelerinde beliren Ayasofya'dan Dört Halife resimlerinin kaldırılarak Hristiyan tasvirlerinin eklenmesine dönük girişimler (sayfa 49) ve buna Nihat'ın karşı çıkması manevi güç unsurlarına birer örnek oluşturur.

Romanda vatanseverlik ve milli ruha ait unsurlar vatani sevenler ile ona hainlik edenlerin nitelikleri ve faaliyetleri üzerinden anlatılır. Nihat, vatansever Emin Bey'in mektubunu sonradan nişanlısı olacak ve kendisi ile Türk vatanını kurtarma mücadelesine katılacak olan İclal'e ulaştırmak üzere Saim Remzi Bey'in evine gelince onun İngiliz Muhipleri Cemiyeti ile işbirliği yapan bir hain olduğunu görür ve ondan iğrenir. Konağında ağırladığı

İngilizlerle işbirliği yapıp, aldığı paralarla vatanını satan Saim Remzi İngiliz Muhipler Cemiyeti için çalışan bir hain olarak belirir. Bu tarz insanların hayli çok olması Nihat'ı düşündürse de İclal'e duyduğu samimi sevgi ve aşk vatan sevgisini bütünleyen bir güce dönüştürür (sayfa 140-145). Bu duygu ile Nihat'ın vatanseverlik duygusunun ikinci aşamasına geçilir.

Vatanı kurtarma ümidinin kuvvetlenmesi ve çaresizliğin ümit duygusuna dönüşmesi: Nihat artık, vatanın kurtuluşu karşısında bir şeyler yapabileceğini anlamıştır. Bu ümitle İclal'i alıp önce İzmir'e sonra tekrar İstanbul'a döner. Gidiş gelişlerinde vatanın kurtuluşu her geçen gün bir adım daha yaklaştığını hisseder ve görür. İzmir'in Yunan bayrağı gölgesinden kurtarılıp Türk bayraklarıyla süslendiği günü düşler. Düşlemekle de kalmaz, Anadolu'ya geçerek Milli Mücadeleye katılır. Roman onun İstanbul'dan İclal'i de alarak Anadolu'ya/Ankara'ya geçişi ile tamamlanır. Yazar, olayları okuyucuya bırakıp yarıda keser gibi görünse de artık Anadolu'da TBMM kurulmuş yeni bir devlet oluşmaya başlamıştır. Nihat, Anadolu'ya geçmekle bir Mustafa Kemal rolünde milli bir ruhla vatanı kurtarmak için mücadele ederken anlatılır. Bu duygulara aşkla bağlandığı İclal de sahiptir. İclal'in Beatrice'e olan sevgisi, vefakârlık ve yardım edene hangi milletten olursa olsun bağlılık gibi Türk ruhuna ait hisler eşlik eder. Vatanın kurtuluşuna hizmette kim fayda sağlamışsa Türk töresinde el üstünde tutulmaktadır. Türk İslam devletlerinin devşirme sadrazamlarla devleti idare etmeleri, Osmanlı'nın binlerce insanı milliyetine ve diline bakmadan bir arada tutması ve yaşatmasındaki yüksek insani ve ahlaki değerler bu yönde gelişmiştir.

Nihat'ın ümitsizliğinin bitmesi Beatrice ile İclal arasındaki karşılaştırmada da görülür. Beatrice İzmir'in işgali karşısında duyarsız olarak belirse de babasının İngilizler üzerindeki etkisini kullanarak Nihat'ı hapis haneden kurtararak, onun milli ruhunun kuvvetlenmesine de yardımcı olur. Aynı durum, vatansever bir Türk kızı olan İclal'e duyduğu hisleri Beatrice'in olumlu karşılayarak onlara kavuşmaları yönünde yardımcı olmasıyla daha da pekişir.

-Görev bilinci, hayat arkadaşına ya da dostuna olan bağlılık ve yardımda da kendini gösterir. İclal, Nihat'ın yanından ayrılmamayı, onunla Anadolu'ya gitmeyi düşünse de onun tepkisiyle karşılaşır. Bu tepki, vatansever bir Türk subayının kadına verdiği değerın milli ruha yansımadır. Nihat, Türk kadını olarak İclal'in Anadolu'ya giderken zor koşullarda ahır vb. yerlerde, gemi mahzenlerinde kalmasına, cephede düşman elinde sıkıntıya düşmesine razı olmaz. Bu ağır koşulların Türk ve Müslüman iffetli bir kadına yakışmayacağını özellikle vurgular. Bu durum Türk kültürünün Orta Asya'dan itibaren getirdiği kadına verilen değerliliğin göstergesidir. Önce kendisi Anadolu'ya gidecek, Anakara'da faydalı işler yapacak sonra İclal'i alacaktır.

-Vatanseverlik ölküsü, vatanının ilerlemesine sahip çıkarak “geniş ve salim bir hudutla mesut ve varlıklı gelişmeye, ilerlemeye gayretli, şenlikli ve çiçekli bir toplum hâlinde onu görerek, onun asil ve şerefli bir ferdi olma onuruna sahip olmakla” (sayfa 147) gerçekleşebilecektir. Bu onurlu duruş, görev bilinci ve vatan aşkıdır. Bu duygunun milli unsurlarından biri de vatanın tarihî şehirlerine ve tarihine sahip çıkmaktır. Bu bağlamda bakıldığında Nihat’a milli ruhu veren ikinci şehrin İstanbul olduğu görülür. O, kan dökülerek alınan bu şehrin en fazla Türklere yakıştığını vurgular. Düşman gemilerinin yanaştığı güzelim Boğaziçi, görkemli Ayasofya ve Topkapı Sarayı ile İstanbul bir saltanat tacıdır (sayfa 61). Sonunda Mustafa Kemal Atatürk’ün doğuşu ile Nihat’ın milli ruhunun üçüncü evresi başlamış olur.

Kurtuluşa dâhil oluş ve mücadele: Nihat, hapisten çıktıktan sonra işkenceci İngilizlerin yanına yaptıklarını bırakmamaya karar verir. Arkadaşı Ekrem Behiç’in ağzından Mustafa Kemal Atatürk önderliğindeki Anadolu’nun destanı ve şahlanişını dinleyerek vatani kurtaracak milli ruha candan bağlanır. Ankara’ya kavuşmak için can atar. Roman onun ve İclal’in Ankara’ya gidişi ile tamamlansa da bu gidiş yeni devletin yedi düvele meydan okuyarak tam bağımsızlığa doğru gidişinin arifesinde gerçekleşir. Artık Nihat, vatansever bir Türk subayı olarak kendisine yoldaşlık yapan milli ruha bağlı nişanlısı vatansever Türk kızı İclal’le vatanın kurtuluşu ve kalkınması yolunda mücadele edecektir.

Nihat, Beatrice’in teklifini kabul ederek Avrupa’ya gitmemiş, İngiliz ve Yunan tavernalarında gönül eğlendirmemiş, haram gözle yabancı kadınlara dahi bakmamıştır. Çünkü o, gerçek bir vatanseverdir ve görevine de aşkla bağlıdır. O, bütün duygularını ve mücadelesini Türk vatanının kurtuluşuna ve düşmanın yurttan atılmasına adanmıştır. Ahlaklı bir insan olarak, büyüklerini saymış, kadınına değer vermiştir. Romanda onun niteliklerinin “mert ve yüksek bir erkek” (sayfa 149) şeklinde tarif edilmesi buna örnektir.

Romanda Türk İslam ahlakına uygun bazı unsurlar da görülür. Nihat’ın saklandığı eve girmek ve arama yapmak isteyen Kara Bakkal adlı Rum’un karşısına evin sahibi Hacı Nine kadının yazmasını bağlayarak çıkması (sayfa 157) buna örnektir. Aynı şekilde Maraş ve Antep

savunmalarında Türk kadının namusuna uzanan kirlî ellerin kırılması için düşmanla göğüs göğüse çarpışan Kuva-yı Milliye birliklerinin Türk töresine ve namusuna sahip çıkma mücadeleleri de diğeri bir örnek oluşturmaktadır. Hacı Nine’nin ispiyoncu Rum Kara Bakkal’a söylediği “erkeği olmayan kimsesiz bir kadının evine ne hakla giriyorsun” (sayfa 157) sözü Türk töresinin gereklerini gösterir. Vatansever bir Türk, asla mazluma el kaldırmamış, fethettiği

lkelerdeki insanların kültürüne ve diline saygı göstermiş, kimsenin namusuna hor bakmamış, sadece vatanına karşı silah kullananlara karşı durmuş, savaşmıştır. Bu durum, vatanına duyduğu aşkın ve milli ruhunun gereklerinden olmuştur.

Ekrem Behiç'in anlattığı Anadolu destanı, Nihat'ın vatanseverlik ve milli ruha dönük azim, kararlılık ve cesaretini artırmıştır. Bu duygular, vatanın kurtuluşuna dönük ümitleri daha da kuvvetlendirmiştir. Mehmet Rauf, Nihat'ın şahsında genç nesillere Kurtuluş Savaşı'nın aşamalarını ve onun cesur lideri Mustafa Kemal'i bir rol model olarak sunmuştur. Hem tarihi tanıtımış hem de Mustafa Kemal Atatürk'ün eşsiz önderliğini gözler önüne sermiştir. Roman bu yönüyle vatansever olan ve Kurtuluş Savaşı ruhuna sahip olan bir nesil özlemini de ortaya koymuřtur⁷.

3. Dikmen Yıldız Romanında Vatanseverlik ve Görev Bilinci Bağlamında Yerli ve Milli Unsurlar

Aka Gündüz'n "*Dikmen Yıldız*" adlı romanı da *Halas* benzeri vatanseverlik ve milli duyuruş unsurları ile doludur. 1928 yılında yazılan eser, 1962'de sinema filmi⁸ de yapılmıştır. Romanda Nihat'ın yerini bu kez vatansever bir Türk kızı olan Yıldız alır. Yıldız, güzeller güzeli İzmir'in kızıdır. Denizlili bir annenin kızı olarak Ege'nin cesur ve vatansever ikliminde yetişmiştir. O, savaş pilotu Murat'la gönül bağı kurar, ancak bunu asla vatanına duyduğu milli ruhun ve görev bilincinin üzerine çıkarmaz. Bu durum, *Halas* romanında Beatrice'ye Nihat'ın duyduğu, ancak vatan görevi nedeniyle dizginlediği aşk ilişkisine benzemektedir. Yıldız ve Murat'ın aşkları vatanın kurtuluşu ile paralel gelişmektedir. İnönü Savaşlarından 9 Eylül'de İzmir'in kurtuluşuna kadar giden süreçte nasıl ülke kurtulmuşsa, onların da mutlulukları önündeki engeller kalkmıştır.

Yıldız, Kurtuluş Savaşı'nın kadın nderlerindedir. Bir Kara Fatma⁹'dır. 16 kişilik

---

⁷ Bu ruh, daha önceden Çanakkale, sonra Kurtuluş Savaşı ve daha sonraları 15 Temmuzun manevi ikliminde de ortaya çıkmış milli dururuşun sembolleşmiş ve çelikleşmiş niteliğinden başka bir şey olmasa gerektir. Yerli ve milli duyuruşu ifade eden bu unsurları elbette romandan hareketle çoğaltmak mümkündür. Ancak bu durum çalışmanın kapsamını aşacaktır.

⁸ Başrol Türkan şoray ve nder Somer paylaşmışlardır.

⁹ Fatma Seher Erden (1888, Erzurum - 2 Temmuz 1955, İstanbul): Kurtuluş Savaşının kadın kahramanı. steğmendir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra ülkede işgallerin başlaması üzerine önceleri yakın aile çevresi, akrabaları, köylüleri ile kik savunma çeteleri kurdu; daha sonra etesiyile düzenli orduya katıldı. İstiklal Savaşı'nda üç sene hizmet etti ve 300 kişilik bir mfrezeyi yönetti. Yaya ve atlı olarak silah ve cephaneye yükleri ile cepheden cepheye gitti. İzmit'in düşman işgalinden kurtuluşunda rol oynadı; ardından I., II. İnönü Muharebesi, Sakarya Meydan Muharebesi ile Dumlupınar Meydan Muharebesi'nde çarpıştı. İstikll Madalyası sahibidir. Sivas Kongeri sırasında gzx karalığı nedeniyle "Kara" lakabını Atatürk kendisine takmıştır. Fatma Seher Hanım, onbaşılık rtbesiyile başladığı askerlikten steğmen rütbesi ile emekli oldu. Emekli

kadın gurubuna liderlik yapması bunu doğrular. Onun vücudunda tüm Türk kadının nitelikleri bulunmaktadır (Çerkesli 2017: 30). Romanın başlangıcında Murat'ın öldüğünü zanneden zavallı, psikolojik olarak hasta bir kadın olarak belirir. Bebeğini babası Kamil Bey'in öldürdüğünü söyleyerek geldiği savcının olaya el koymasıyla Çankırı'ya hava değişimine gider ve onun ve Kamil Bey'in yardımlarıyla iyileşerek döner. Sonunda yüz başı Murat'ın ölmediğini bizzat gözlemler ve kavuşma ile içinde bulunduğu sıkıntı son bulur. *Halas*'ta Nihat'ın çilesi İngiliz hapishanelerinde geçerken, Yıldız'ın çilesi içine düştüğü psikolojik bunalımla görülür.

Yıldız, Milli Mücadele'ye bizzat katılır. Elinde silahıyla düşmana karşı savaşan gözü pek bir Türk kadınıdır. Aka Gündüz ona, erkeğinin yanında duran ve onunla birlikte vatan için çarpışan, çalışan bir yiğitlik vererek yüceltir. O, Anadolu kadının sembolüdür. Atatürk'le birlikte cephede orduları idare eder. Mustafa Kemal Atatürk onun çok güçlü, çelikten bir milli ruha sahip olduğunu bizzat belirtir (sayfa 178). İzmir'in ancak Türk kadının cephedeki görevini tamamlandığında kurtulacağını söyleyen Gazi Paşa, kadının cephedeki vatanseverliğini vurgular.

Romanda acı çeken ve cephede savaşan, değişik cephelerde Yemen vs. kocalarını kaybeden kadınlara da rastlanmaktadır. "Türk kadının yüreği hem gül koncası kadar naziktir, hem de çelik gülle kadar dayanıklıdır" (sayfa 164) diyen bu kadınlar Yıldız'ın sahip olduğu görev bilinci ve aşkın destekleyicisi rolündedirler. Yıldız'ın trende karşılaştığı kadının binbaşı eşinin İzmir'de şehit olması gibi olaylar, Türk kadınının kurtuluşa olan inancını daha da sağlamlaştırmış, düşmana karşı direncini kuvvetlendirmiştir. Bu durum vatan duyulan derin sevginin, aşkın ve görev bilincinin sonucudur. Bu yerli ve milli duruşu romanda Türk kadının şahsiyetinde Yıldız temsil etmektedir.

Halas 'ta Nihat'ın yaşadığı kısa süreli zindan hayatındaki işkenceler ile Türk milletinin vatanın dört bir yanının işgali nedeniyle yaşadığı sıkıntılar anlatılır. Nihat, zindan hayatı dışında bu olaylarda görünmez. Kurtuluş Savaşı'na düşmanın Türk milletine reva gördüğü çileler ise sadece tarihi bilgi verilerek anlatılır. *Dikmen Yıldızı* ise farklıdır. Savaşın asıl mağduru olarak Yıldız belirir. Nişanlısı Murat'ın ölüm haberini alınca aklını yitiren, çile çeken bir kadın görürüz. Onu iyileştiren Anadolu'dur. Çünkü o, vatansever bir Türk kadını olarak huzuru ve mutluluğu Anadolu'da bulur. Bu durum, milli ruhun ancak vatanda yeşerdiğini

---

maaşını Kızılay'a bağışladı. İzmir İktisat Kongresi'nde İzmir delegelerinden birisi olarak yer aldı. 1955'te kalp yetmezliğinden vefat etti. Kulaksız mezarlığında defnedildi. Bknz: https://tr.wikipedia.org/wiki/Fatma_Seher_Erden

gösteren önemli bir örnektir.

Romanda vatanın kurtuluşu için mücadele eden Türk kadını hem köylü hem şehirlidir. Bebeğine saracağı battaniyeyi top mermisi taşıyan kağına seren, silahların ıslanmaması için yorganını, yazmasını feda eden, türlü zorluklarla çamurlarda bata çıka cepheye yürüyen Türk kadınının vatanseverliği romanda sürekli anlatılır. Yıldız da bu kadınların lideri konumundadır. O, İzmir'in alınmasını vatanın kurtuluşu ile bir gören, görev bilincini İzmir'in kurtuluşu ile birleştiren bir kadındır (sayfa 179). Bu durum *Halas* 'ta da görülür. Nihat'ın Anadolu'ya geçip vatanı kurtarma ülküsünü ateşleyen olay İzmir'in işgali olmuş, İzmir'e duyduğu sevgi vatan sevgisiyle birleşmiştir. Görüldüğü gibi her iki romanda kadın ve erkek kahramanlar bağlamında vatanseverlik ruhu, İzmir aşkı ve kuvvetli bir çabalama ile görev bilinci üzerine kurulmuştur.

Yıldız, cephede her alanda görev alır. Balıkesir'de düşman cephesi içinde kalan kadınları mağarada tutarak 26 gün aç susuz mücadele eder. Sonunda düşmandan onları kurtarır ve İzmir'in kahramanı olur. Bu olay ve benzeri olaylar Yıldız'ın vatan ülküsü ve uğruna yapılan mücadele bağlamında daha aktif olduğunu, *Halas*'ın Nihat'ından daha ön plana çıktığını gösterir. Bu Aka Gündüz'ün özelliğidir. O, romanlarında sürekli Türk kadınını yüceltir (Altınkaynak 2004: 70). Yazara göre Türk kadını çağdaştır. Okuyan, kendini geliştiren biri olarak kapalı kapılar ardında değil de sosyal hayatta yer bulan kadındır. Bu kadın tipi ile yazar, Cumhuriyet kadının, yeni Cumhuriyet'in yetiştirmek istediği, görmek istediği, Atatürk'ün de yetişmesini arzuladığı kadını anlatmak ister. Bu yönüyle "roman mücadeleye kendini adanmış, fedakârlıktan kaçınmayan canla başla mücadele için çalışmış Türk kadınlarına özgü kılınmıştır" (Altınkaynak 2004: 117).

Yıldız; cesur, savaşçı bir Türk kadını; nişanlısı Murat ise akıllı, başarılı bir Türk subayı olmaları ile Türk milli ruhunu temsil etmektedirler. Yazarın ifadesiyle Milli Mücadele bu tarz kahramanların milli benliğinden taşmış, çoğalmıştır (sayfa 86). Roman, bu milli ruhun, vatana olan aşk ve bağlılıkla örtüşmesidir.

Dikmen Yıldızı'nda Nazlı adlı kızın şahsında süslü (sayfa 251), Batı özentisi kadın eleştirilirken, kapalı kapılar ardına kapatılan sosyal hayattan uzaklaştırılan kadının durumu da eleştirilir (sayfa 87). *Halas* 'ta yabancı karşısına çıkarken örtünen Müslüman Türk kadını anlatılırken, *Dikmen Yıldızı*'nda kahveye erkekler arasına çıkamayan kadının içine düşürüldüğü durum çağ dışı olarak anlatılır. Romanda "İnkılap devrinin ideal kızı, yarının annesi" (sayfa 187) şeklinde ifade edilen Yıldız, Atatürk'ün önderliğinde kurulan Cumhuriyetimizin yetiştirmek istediği aydın, okumuş, çağdaş Türk kadınını temsil eder. Bu kadın, milli bir ruha, vatanseverlik bağlamında çelik bir görev bilincine sahiptir. Aslında bu kadın, bugün de

Cumhuriyetimizin yetiştirmek için çabaladığı ve her alanda kendini geliştirip ülkenin kalkınmasına yardımcı olan Türk kadınıdır. Yıldız'ın piyano çalması (sayfa 193), halkın ancak çağdaş bir eğitimle eğitilmesi (sayfa 217) gibi örnekler Cumhuriyetimizi kalkındıracak insanların milli ruha, vatanseverliğe ve milli bilince ancak çağdaş bir eğitimle ulaşabileceklerini gösterir. Bugün de eğitimin ülkemizin kalkınmasında taşıdığı önemli rol ortadadır. Bu mesajlar hem *Halas* 'ta hem de *Dikmen Yıldızı*'nda vatanını seven, bilinçli, milli ruha sahip bir gençlik (kadın ya da erkek) oluşturulması düşüncesinde kendini gösterir. Her iki romanda tarihten örnek bilgiler vererek bu konuda öncülük yapmaya çalışır.

Dikmen Yıldızı'nda Yıldız, elinde silah tutup Kurtuluş Savaşı'na katılır. *Halas* 'ta yüz başı Nihat'ın silah kullandığı tek sahne İngiliz askerlerini öldürdüğü rıhtımdaki olaydır. Yıldız, İzmir'i almak için kanının son damlasına kadar mücadele etme kararlılığı olan, görev bilinci ve vatan aşkıyla dolu idealist bir kadındır (sayfa 226). Yazar, Yıldız'ın şahsında çalışkan, vatansever, milli ruha sahip, görevine aşkla tutunan bir Türk kadını anlatır (Doğramacıoğlu 2010: 1127).

Sonuç

Dikmen Yıldızı ve *Halas* romanları her ikisi de bugünkü nesle ve biz gençlere Türk milli ruhunu, geçmişteki Kurtuluş Savaşı ruhuyla ve vatanseverlik bilinciyle taşımak ve sürdürme öğüdü veren önemli romanlardır. Geçmişle geleceği Cumhuriyetimizin kazanımları ve Mustafa Kemal Atatürk'ün getirdiği ilkeler çerçevesinde birleştiren, ülkemizi ilerletme yolundaki çabaları gösteren milli ruhun romanlarıdır. Bu romanlar ile gençlere ve halka milli Kurtuluş ruhu aşılama amaçlanmıştır. Bu ruh, vatanseverlik duygusu bağlamında görev bilinci ve vatana duyulan aşkı da içermektedir. *Halas* da yüz başı Nihat'ın şahsında, *Dikmen Yıldızı*'nda Yıldız gibi vatansever bir Türk kadınının varlığında somut hâle getirilmiştir. Okuyan, düşünen, sorgulayan, vatanını kalkındırmak için uğraşan çağdaş bir Türk erkek ya da kadını arzulayan bu romanlar, bugün verdikleri mesajın evrenselliği ile dikkat çekmektedir. Bizlere düşen İzmir'de 9 Eylül'de düşmanın kovulması ile kurtuluşa ulaştırılan bu ruhu, daha ileriye taşımaktır.

Her iki romanda bu ruhun ancak Mustafa Kemal Atatürk ve mirası Cumhuriyetimizin kazanımlarına sahip çıkarak gerçekleşeceğini duyurmaktadır. İleri teknolojiye sahip, sürekli kalkınan bir ülke olma yolunda bugün attığımız adımların da işareti niteliğindedir. Nihat'ın şahsında *Halas*, Türk-İslam ahlakına sahip, geleneğini ve töresini düşünen, kadınına değer veren bir toplum ve üyelerini öngörmektedir. Yıldız'ın şahsında *Dikmen Yıldızı*, Anadolu köylüsünün geri kalmışlığını kırarak iyi eğitilmiş, kendini geliştirmiş, sosyal hayatın her

alanında yer almış Türk kadının/kızının aydınlık yarınlarla güvenle bakabilmesinin hikâyesidir. Her iki romanda bugün taşıdıkları yerli ve milli unsurlarla göz doldurmakta, yol göstermektedir. Bu unsurlar; vatanseverlik bağlamında Türk İslam ahlakına sahip olmak, ahilik geleneğinin dürüst ticaret ahlakını sürdürme, ahlaki çürümüşlüğe kapılmama, kadına, büyüklerine değer verme, okuyup gelişme, ülkesi için çabalama, milli ruha ve vatanseverlik bağlarına sahip olma ve sürdürme, Türk töresinden gelen unsurları koruma gibi bugün toplumumuz ve nesiller için oldukça gerekli olan unsurlardır. Bu çalışmada bu unsurlar karşılaştırmalı/mukayeseli olarak sunulmuş, yazarların edebi kişilikleri ile birleştirilerek açıklanmıştır. Bunlar, aynı zamanda milli kültürümüzün temel örnekleri, yani numuneleridir.

Kaynakça

- Altınkaynak, Y. (2004). *Millî mücadele romanında kadın tipleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çerkeşli, E. (2017). Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet ideolojisini edebî düzlemde okumak: Dikmen Yıldızı örneği. *Erdem* , 71 (72): 25-37 . DOI: 10.32704/erdem.536802
- Doğan, D. M. (2018). Millîlikten yerliliğe, mahallîlikten yerelliğe: yakın dönemde düşünce, edebiyat ve sanat kavram dünyalarının teşekkülü. *Türk düşüncesinde yerlilik ve millîlik sempozyumu bildirileri*, (12-13 Nisan 2018 Çanakkale), Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Doğramacıoğlu, H. (2010). Aka Gündüz'ün romanlarında kadın karakterler ve kadın sorunları. *Turkish Studies*, 5(3): 1125-1142.
- Ergin, M. (2001). *Orhun Abideleri*. Boğaziçi Yayınları.
- Gündüz, A. (1928). *Dikmen Yıldızı*, İstanbul: Toker Yayınları. (5.baskı-1990).
- Karagülle, F. (2012). *Cumhuriyet dönemi Türk romanında Anadolu'nun sosyal ve siyasî hayatı (1923-1940)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özbalcı, M. (2015). Mehmet Rauf ve Eylül romanı üzerine . *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty*, 9 (0): 171-201. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/omuefd/issue/20281/214968>
- Rauf, M. (1998). *Halâs (Kurtuluş)*. (Haz. Emin Nedret İşli). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Şener, M. (2020). Mehmet Rauf'un "Halâs" adlı romanında işgal ve direniş. *Akademik Dil ve*

Edebiyat Dergisi, 4: 983-1000, <https://doi.org/10.34083/akaded.821664>

WEB Kaynakları:

https://tr.wikipedia.org/wiki/Fatma_Seher_Erden E.T. 31.03.2023.

<https://www.altayli.net/ataturk-devri-harp-sanayii-1920-1938.html> E.T. 11.03.2023.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Baykar_Teknoloji E.T. 11.03.2023.

Büyük Türkçe Sözlük. TDK Yayınları, e-sözlük.

KUTADGU BİLİĞ’DE İDEAL AHLAK’IN GÖRÜNÜMLERİ

FİLİZ TUNÇ¹⁰

Özet

İçeriği bakımından baştan sona bir ahlak numunesi kabul edilen Kutadgu Bilig, İslami dönemde yazılan didaktik eserlerden en önemlisi olarak dikkat çeker. Eserde anlatılanlar ideal İslam ahlakının, bir nevi evrensel ahlakın da göstergesidir. Eserin müellifi Yusuf Has Hacib, hem bu dünyada hem de ahirette insanlara mutlu olmanın yollarını göstermek istemiş, bunu da ideal ahlak anlayışı üzerine temellendirmiştir. İslam ahlakı temelinde siyaset, askerlik, aile, sosyal hayat vb. pek çok konuda örnekler verilen eser, her karesine sıkıştırılan öğretici ahlaki nüktelerle bir ahlaki kılavuz niteliği kazanmıştır. Eserin siyasetname niteliği baskın olsa da liyakatli olma, verilen sözden dönmeme sadakati, iyilik yapmak ve doğru olmak, ahlak ve bilginin bulunmaz nimet oluşu, devlete ve hakana bağlılık vb. sayısız ahlaki niteliklerle eser bir ahlaki şahesere dönüştürülmüştür. Bu çalışmada sayılan nitelikler beyitlerden hareketle yorumlanarak eserdeki ideal evrensel ahlakın görünümü ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kutadgu Bilig, Ahlak, Görünüm, İnsan Olgunluğu

APPEARENCE OF IDEAL MORALITY IN KUTADGU BİLİĞ

Abstract

Kutadgu Bilig, which is considered a moral example from beginning to end in terms of its content, draws attention as the most important didactic work written in the Islamic period. What is explained in the work is an indication of ideal Islamic morality, a kind of universal morality. The author of the work, Yusuf Has Hacib, wanted to show people the ways to be happy both in this world and the afterlife, and she based this on the ideal understanding of morality. Although it is dominant in the politics of the work, merit, commitment to not breaking one's word, doing good and being truthful, morality and knowledge being a rare blessing, loyalty to the state and the king, etc. The work, which contains numerous moral qualities such as, has been transformed into a moral masterpiece. In this study, the qualities listed are interpreted based on the couplets and the appearances of the ideal universal morality in the work are revealed.

Keywords: Kutadgu Bilig, Morality, Appearance, Human maturity

---

*Öğretmen, Edebiyat Öğretmeni, Kepez Çok Programlı Anadolu Lisesi

Giriş

Türklerin İslam'a Karahanlılar döneminde kitleler hâlinde geçiş yapmasıyla İslam kültürü de başta eserleri olmak üzere Türk kültür ve edebiyatına dâhil olmuştur. Bu alandaki ilk öğretici eserlerden biri ve en önemli olanı da Yusuf Has Hacib'in yazdığı Kutadgu Bilig'dir. Artık bu eserle gerçek güç bilgidir anlayışı ile Eski Yunan kültüründen¹¹ itibaren erdem, iyilik olarak ele alınıp yoğun olarak işlenmiş ve topluma mal olmuş "ahlak" konusu temel mesele olarak yer etmeye başlamıştır. İslam inancında her güzel davranışın ibadet olduğu anlayışıyla toplumun benimsediği ahlaki nitelikler, değerlerin korunarak neslin ve devletin yaşatılması bağlamında Kutadgu Bilig'e alınmış, eser bir kültür taşıyıcı rolünü yürütmüştür. Eser, Türk gençleri için de bir nasihat/öğüt kitabıdır. Bağdat halifeliğine karşı Türk tipi İslamî devlet yönetimini ortaya koyan eser, Türk gençliğine gelecekte gelip yönetecekleri devlet için yönetsel bir pusula sunar (Yıldızlı 2023: 200). Bu nedenle gençler için de hem ahlaki hem de bilgi açıdan donatıcı olması yönüyle çok değer ifade eden bir eserdir.

Kutadgu Bilig'de ahlak kavramı, sembolik dört şahıs yoluyla görünür hâle getirilir. Bu isimler gerçekte Türk epik edebiyatının birer anısı olarak Orta Asya halklarının hayal dünyasında kökleşmiş ve yaşayagelmış unsurları içerirler (Yıldızlı 2023: 202):

Kün Togdı- Hükümdar-töre

Ay Toldı- vezir-kut

Ögdilmiş-vezirin oğlu-akıl

Odgurmuş- vezirin akrabası-akıbet

Eserdeki bu şahısların her biri bir "erdem" in taşıyıcısı olurlar. Kün Togdı, devleti temsil etse de hükümdarlık vasıflarından olan "adalet, doğruluk, kanun" gibi değerleri de bütünler. Güneş anlamına gelen Kün togdı, bütün dünyaya adaletini güneş gibi yayacak hükümdarın simgesi olmuş, Türk düşünce ve devlet sisteminin de omurgası hâline getirilerek "ideal yönetici" olarak sunulmuştur.

---

¹¹ Eski Yunan kültüründe ahlak konusundan asıl inceleme alanımız olmadığı için bu makalede bahsedilmeyecektir. Bu konuda geniş anlamda bilgi için bkz. Aydın, Hasan. *Mitos'tan Logos'a Eski Yunan Felsefesinde Aşk*. 2013, Bilim ve Gelecek kiyaplığı yayınevi ile Sevimli, Erdem. "Bâkî, Şeyhülislam Yahya ve Nedîm Divanlarında Haz", 2015, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi.

Ay Toldı, güneş gibi hükümdarın yardımcısı, yani veziri olarak belirir. Vezir, hükümdarın uydusu olarak asıl iktidarı temsil eder tarzdadır. “Bilgiye sahip olan kişi büyük olur (154. Beyit)” diyen yazar, hükümdarın yanına bilgili, akıllı, ileri görüşlü, zeki, yenilikçi düşünceleri olan bir şahıs olan veziri koyar. Anlayış yularını elinde tutarak tüm işlerini anlayışla, akılcılıkla yürüten hükümdarı yücelten tek güç (159-161. Beyitler) olarak yer alan Ay Toldı, bu gücün bilgi olduğunu hükümdara yol göstererek açıklayan ve onu yönlendiren bir akıl rehber hüviyeti taşır. Uzun bir deneme aşamasıyla göreve getirilen ve liyakati doğrulanmış olan vezir, devleti bayındır hâle getirmede hükümdara yol gösterir ve denetler. Bu yönüyle vezir, hükümdarın devleti adalet ev ahlak içerisinde yönetme çizgisinden çıkmaması için bir uyum ve denge aracı, bir iktidar sübabı vazifesi görmektedir.

Eserde Ögdilmiş ise “aklı” temsil eder. Ay Toldı’nın tek oğludur. Aklı temsil eden diğer nitelikler olan “temizlik, saflık” gibi değerleri de kendisinde toplar. Bu özellikleri ile onun Hz. Muhammed (S.A.V.)’i temsil ettiği güvenilir, bilgi deryası, iyi huyluluğu kendine şiar edinmiş, doğru, dürüst ve temiz ahlaklı biri olduğu da görünür hâldedir (Çağatay 1970: 97). Ögdülmüş, babası vezir tarafından eğitilerek devlet yönetimine hazırlanmıştır. Bu durum, aklın, bilimin ışığında sürekli ilerlemeye ve aydınlanmaya açık yapısını da vurgular. Babasının vefatıyla hükümdarın himayesine giren Ögdülmüş’in bilgi ve eğitime olan ihtiyacı devam eder. Sürekli gelişen, yenilenen bir kimse olarak akıl oğul, aydınlanmanın ve yeniliğin devletteki temsilciliğini de üstlenir. Ahlaklı olan “akıl”, bilgisi ve görgüsünü öteki dünya mutluluğu için de biriktirmekte bu konuda da kendini geliştirmektedir. Bu durum kendisini “ahireti” temsil eden Odogurmuş’a bağlama ve köprü vazifesi görür.

Odogurmuş, öte dünya, yani ahireti temsil eden, Ögdülmüş’in kardeşi ya da akrabası (3145. Beyit) olduğu görülür. Onun da birincil niteliği bilgiyi önemsemesidir. Bu bilgi ilahî bilgidir. İrfanî duyguları kişiliğinde bütünlediği görülen Odogurmuş, insanların iki dünyadaki saadete ve ikbale kavuşmalarını da sembolize eder. O, zahittir. Onun zühtü Allah’a ibadeti öncelikle, terk-i dünya felsefesi birincil amacı olmaktadır. Ahlaklı olmayanın mümin olamayacağı düşüncesiyle hareket ettiği görülen Odogurmuş, günümüzde dünya menfaatlerine bulaşarak Peygamberî ahlakı yitiren nefisini kötülüğe bulaştırmış menfaatperest, görünüş müptelası kimselerin de eleştirisini içermektedir. Bu düşünce daha sonra temiz, ahlaklı, nefisini kötülüklerden arındırmış, dürüst, kendi emeğiyle geçinen, istighnayı önemseyen, kendi selameti

söz konusu olduğunda dahi melameti tercih eden ve Horasan’da ortaya çıkan Melamet¹² düşüncesine sahip Melamî kimselerde de karşılığını bulacaktır. Böyle bir kimse dünyayı boşlamadan yaşamakta, kötülükleri nefesine yönlendirmekte, her türlü insanı hoşgörüyü gören gözü tok gönlü tok dürüst, çalışkan, Peygamberî ahlaka sahip ve Muhammedî yola tutkun olan zahit kimseyi temsil etmektedir. Burada “ahlak” konusunu detaylandırmadan önce kavramın günümüze kadar ifade ettiği anlamı ve İslam kültüründeki ahlak mefhumundan kısaca bahsetmek faydalı olacaktır.

Eski Yunan kültüründe “erdem ve bilgi” olarak algılandığı görülen ahlak kavramının İslam dünyasında, özellikle de Ortaçağ İslam dünyasında bunların yanında bir mutluluk felsefesi olarak da kullanıldığı, dinî bakımdan değer kazandığı görülür. Vefa, güven, doğruluk, adalet, Allah’a giden yolda elde edinilen bilgelik ve erdemler bütünü olarak kullanılmış, inanan aklın mutluluğu olarak anlam kazanmıştır (Durak; Alaca 2019: 7). Ahlak, cehaletten koruyan bir değerdir. Tasavvufî düşünce de bu doğrultuda gelişme göstermiş, bilgi olarak aşkı gören Divan şairlerinin nazarında aşktan anlamayan, cahil ham sofı olan zahide karşı muhalefete dönüşmüştür. Belirli bir amacı olan ve mutluluğu önceleyen bu ahlak anlayışında ilk fikirleri öne süren Farabî (ö.950-51), iyi ve kötü yanında Allah’ı bilerek ve ona ulaşmaya çalışarak mutluluğa ulaşabileceğini belirtir. Bu şekilde mutlu olan birey de toplumun mutluluğu için çalışabilir. Özgür düşünen birey tek mutluluğu bilgide ve onun asıl sahibi Allah’ta bulabilir. Böylece dünya zenginliklerine, şöhret ve makam düşkünlüğüne kapılmaz, manevi dünyasını zenginleştirerek gerçek mutluluğu bulur (Durak; Alaca 2019: 12-13). İbn-i Sina (ö.1037) bunu, kendini bilmek, ruhunu temizlemek, davranışlarına hâkim olmak, iyi ve kötüyü seçerek iyi bir dindar olmak olarak açıklar. Ahlaksız dindar olamayacağını özellikle de belirten düşünür, haram yemeyen, faziletli olan, ibadet eden, nefisini temizleyen ve insanları hoş görenin mutluluğu yakalayabileceğini belirtir (Bircan 2004: 426). Bu düşünceleri fikirsiz anlamda diğerlerinden daha aşırı uçta konumlandığı görülse de Gazalî (ö.1111) de savunur. Bir insan kendini şehvet ve mal hırsından kurtararak, manevî olarak da arınarak Allah’a ulaşır ve mutluluğu yakalar diyen düşünür, felsefeyi reddetse de eğitime önem verir. Gazalî’ye karşılık mutluluğu “erdem” olarak gören Kurtubalı düşünür İbn-i Rüşd (ö.1198), dünya ile uyum içinde çalışan, bilgili bir ruhun mutlu olacağını belirterek din ve felsefeyi bağdaştırma yoluna gitmiştir. Son olarak bu duyguyu İbrahim Hakkı hazretleri (ö.1924) konunun manevî mutluluk

---

¹² Melamet hakkında geniş bilgi için bkz. Sevimli, Erdem. *Rafine Bir Hak Âşıklığının Edebî Seyri Klasik Türk Şiirinde Melâmilik Düşüncesi ve Melâmet*. (2021) Gece Kitaplığı Yayınevi.

ilkesine değinir ve kavramı ölçülülük ve denge fikri üzerine kurar¹³. Bu fikrî kuruluş ahlak kavramının bilgiye sahip, kendini bilen, değerlerini tanıyan, inanan kimselerin faziletlerinden olduğunu ortaya koyması yönüyle Kutadgu Bilig'deki fikirlerle uyuşmaktadır.

1. Bilgi Ahlakı

Bilginin erdemini fitratında bulan insanoğlu, onu hem iyi hem de kötü amaçları için kullanmayı bilse de bilginin ahlaki değer olduğu gerçeğini hiçbir zaman unutmamıştır. Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig'de bilginin insanı yücelteceğini ve seçkin bir kul hâline getireceğini belirterek duruma açıklık getirmektedir. Bu yüzden insanoğlu bilgiyi büyük bilmeli, anlayışını yüceltmelidir. Bu yücelik elbette Allah indinde de karşılığını bulacaktır.

Bilgiyi büyük bil, anlayışı ulu

Bu ikisi yüceltir seçkin kulu (152. Beyit)

Anlayış sahibi olan yücelik bulmakta, bilgi kimde ise o büyük olmaktadır. Bu düşünce bugün bilginin ne kadar kıymetli olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir. Teknoloji bakımından ilerleyen ülkelerin, bilgiye ve anlayış bakımından kuvvetli bir değerler sistemine sahip oldukları da bir gerçektir. Kutadgu Bilig evrensel mesajı ile geçmişten bugüne bu olguyu dikkatlere sunmuş nadide bir eserdir:

Anlayış nerede olsa ululuk bulur

Bilgi kimde olursa büyük o olur (154. Beyit)

Bilgili insanda hastalık ibaresi görülmez iken, bilgisiz insana hastalık ulaşmaktadır (157. Beyit). İnsan bu nedenle bilgiyi elde etmek için uğraşmalı, anlayış yularını tutarak mutluluğa kavuşmalı (159. Beyit), bilgiyi koruyarak kendini yüceltmelidir. Kutadgu Bilig, bu veciz sözleri ile "ahlak"ı bilgi olarak sunarken, insanları araştırmaya ve öğrenmeye sevk edecek kuvvetli deliller sunabilmektedir. Bugün bu evrensel mesajlar, küresel dünyada genel geçer akçe olarak hâlâ güncelliğini korumaktadır. Kişi, bilgiye sahip olsa da bunları yerinde ve ayarında kullanmalıdır. Çünkü ahlaklı ev kâmil insan az ve yerinde söz söylemeli, problemi oturaklı, mantıklı bir tek sözü ile çözebilecek yeteneği kendinde bulmalıdır. Bu olgun tavır, kişiyi söz mülküne sultan kılacak güçtedir. Başka türlü sözü yerinde kullanamayan nice insanın başını yitirdiği de vakidir.

---

¹³ Bu konudaki çeşitli fikirler Sevimli, Erdem. "Bâkî, Şeyhülislam Yahya ve Nedîm Divanlarında Haz", 2015, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, s. 43-55'ten alınmıştır.

2. Söz Söyleme Ahlakı

Sözün gücü her devirde önemini korumuştur. Kutsal kitaplar dahi “kelam/söz” ile başlamıştır ya da sözün önemini içeren ayetlerle doludur. Bugün güzel söz söylemenin bir sanat olduğu, güzel söz söyleyenin de itibarlı konumda bulunduğu bir gerçekliktir. Toplum tarafından sözü bilip pişirip konuşan her kişiye ayrı bir değer verildiği de malumdur. Kişinin sözlerini ifade ederken ahlakını da belirginleştirdiği, erdem dairesi içerisinde kalarak söz söylediği gerçeğinden hareketle Kutadgu Bilig söze ayrı bir önem vermiştir. Esere göre söz az ve yerinde söylenmeli, problemleri çözecek nitelikte olmalıdır. Çünkü kişiyi yücelten onu makam ve mevki sahibi yapan, hatta hükümdar konumuna yükselten de sözdür. Söz, güçtür. Pek çok kişinin hayatı bir sözle değişmiş, pek çok kişinin de söylediği söz nedeniyle başı yitmiştir.

Az ve yerinde söylenmeli söz

Bin söz düğümünü bu bir sözle çöz

Kişi söz ile yükseldi, melik oldu

Çok söz başı gölge gibi yerde bıraktı (172-173. Beyitler)

Yunus Emre'nin aşağıdaki mısraları benzeri kurulan yukarıdaki beyitler, sözün gücünü ifade etmeleri bakımından eş değer nitelikler taşımaktadır. Bu sözler bugün dahi güncelliğini ve evrenselliğini korumaktadır. Hem Yunus'u hem de Yusuf Has Hacib'i öğretici eserler sahasında kalıcı kılan da eserlerinin evrensel mesajı olmuştur.

“Sözü bilen kişinin, yüzünü ak ede bir söz

Sözü pişirip diyenin işini sağ ede bir söz

Söz ola kese savaşı, söz ola kestire başı

Söz ola ağulu aşı, bal ile yağ ede bir söz”

Kutadgu Bilig insanlara sözün gücünü ve onu iyi kullanmanın erdemini/ahlakını duyurmuş, yol gösterici olmuştur. Söylenen sözler bir geleneği içermeli, oğul babanın dengi olmadığından sözlerini ona göre ayarlayarak saygı dairesinde konuşmalıdır. Görüleceği gibi sözün ahlaki gelenekleri kapsadığı da barizdir.

Söylediğim bu sözler oğluma

Oğul benden altta, nasıl denk olsun bana (186. Beyit)

Söz, öğüttür. Muhatabı bu sözü almalı, o öğüdü benimsemelidir. Babadan kalma altın ve gümüş dahi olsa, sözden daha büyük zenginlik yoktur. Kün Togdı'nın oğlu Ogdilmiş'e nasihati sözün dünyanın tüm hazinelerinden daha değerli olduğunu bildirmesi yönüyle babadan oğula kalan en zengin miras olarak sunulmaktadır.

Sana söyledim sözümü ey oğul

Sana verdim öğüdümü ey oğul

Benden sana kalan gümüş, altın olsa

Onları sen bu söze denk tutma (187-188. Beyitler)

Kutadgu Bilig, yanlış söz konusunda da muhatabını uyarmaktadır. Yanlış söz elbette sözün sahibine zarar getirecektir. Halkın dili de kötüdür, dedikodu ve çekiştirme halk arasında olabilecek şeylerdir. Bu nedenle insanın temkinli olması, sözünü bilip konuşması, toplum içerisinde ahlaki olarak kendini düzenlemesi gerekir.

Sözün yanlışsa sana zarar verir

Halkın dili kötüdür, seni çekiştirir (193-194. Mısralar)

Söz, dedikodu yanında yayılma içerir. Kutadgu Bilig bunu deve burnu gibi olan sözün her tarafa çekilebileceği şeklinde açıklar. Çünkü insanoğlu kıskanç bir fitrata sahiptir. Bazen bu yaratılışı kendini mahvetmesine dahi neden olur (194. Beyit).

Söz deve burnu gibi kancalıdır

Nereye çekilirse oraya gider (206. Beyitler)

Dünyada bilgi az, bilgisiz çoktur. Anlayış az, anlayışsız çoktur. Bu nedenle bilgisi bilgiliye düşman hâldedir. Bilgisizin bilgiliyle savaştığı dünyada Kutadgu Bilig, bilgili ile bilgisizi ayırt etmeyi önerir. Çünkü insanın kişiliğinin ve ahlakının göstergesi olan tek fark bilgi düzeyidir. Bu ifadelerle eser, bilginin ahlak, bilgiye sahip olmanın ahlaklı olmakla eş değer olduğunu bir kez daha vurgulamaktadır. Bugün dahi iyi ve güzel konuşmayan, kaba davranan insanlara kültürsüz, bilgisiz, ahlaksız yakıştırmaları yapılması bu ifadenin toplumsal alanda kazandığı önemi gözler önüne sermektedir.

Bilgili azdır, bilgisiz çok

Anlayış az, anlayışsız çok

Bilgisiz bilgiliye düşmandır

Bilgisiz bilgiliyle savaşır

Kişiden kişiye çok fark var bilirim

Bu fark bilgiden gelir bunu söylerim (199-200-201. Beyitler)

Söz söyleme ahlakına sahip kişi, her sözü bilgiyle süsleyerek söylemelidir. Çünkü bilmelidir ki herkes mahiyeti ne olursa oldun bilgi sahibidir. Söz, Allah tarafından insanlara indirilen bir mesajdır. Bu sayede insanlık değer kazanmıştır.

Her sözünü bilgiyle söylemelisin

Herkes bilgiyle büyüktür, bunu bilmelisin

Söz mavi gökten kara yere indi

Sözle insanlık değer kazandı (209-201. Beyitler)

Kutadgu Bilig, sözün insana değer kattığını vurgularken bu değerın gönülden bulunduğunu vurgular. Gönül denile dipsiz denizde bir inci misali yatan bilgi, gönlü zenginleştirmektedir. Bu zenginliğin ahlak ile kaim olduğu da bir gerçeklik taşımaktadır. Kişi bu inciyi bulup çıkarmalı, yani araştırma yapmalı ve okumalıdır. Aksi takdirde bilginin denizde çıkan çakıl taşından, gönlün de taştan farkı kalmaz.

Kişi gönlü dipsiz deniz gibidir

Bilgi dibinde yatan incidir

Denizden çıkarmazsa inciyi kişi

İster inci olsun ister çakıl taşı (211-212. Beyitler)

Dünyayı elde tutmak için de sözün beslediği anlayışa ihtiyaç duyulduğunu Kutadgu Bilig'den mesajlarla öğreniyoruz. Bu bilgi, dünyayı yönetmek için de gereklidir. Siyasetname yönü de olan eser bu tümcelerle yöneticilere ideal ahlakın gereklerini de duyurmaktadır. Bilgi ve anlayışı elde eden insan, tam bir insan olarak yönetime de layık olmaktadır. Ayrıca halka karşı iyilik yapmak da gereklidir. İyilik iki dünyayı da elde ettirecek güce sahiptir. Bu yüzden iyi olmayı arzulayan insan iyilik yapmalı, iyilikten vazgeçmemelidir. Kutadgu Bilig, böylece bilginin iki dünya mutluluğunu sağlamada, yöneticilerin elde etmeleri gereken temel prensip, ideal ahlak numunesi olduğunu vurgulamaktadır.

Dünyayı elde tutmak için anlayış gerek

Halkı yönetmek için bilgi gerek

Bu ikisi olursa insan tam olur

Dünyanın tamamı onun olur

Her iki dünyayı da istersen eğer

Çaresi iyiliktir yaparsan eğer

Eğer iyi olmak istiyorsan

Durma iyilik yap, başka söze ne gerek (224-227. Beyitler)

İnsan ister bey isterse kul olsun, iyi ya da kötü vasıfları olsun sadece adı kalır. Bedeni ölümlüdür. O yüzden Kutadgu Bilig, “iyilik yap sıra sana geldi” demekte, iyi olmayı bir ahlaki gösterge yapıp muhatabına sunmaktadır.

Gerek bey, gerek kul, iyi ya da kötü

Adının izi kaldı, kendi öldü

Sana geldi şimdi sıra

Sen iyilik yap herkesten önce

Diri ölür sonra döşenir yere

İyi insanın adı kalır ölse de (235-237. Beyitler)

İran'ın büyük hükümdarı adalet sahibi Nuşirevan, akli ile dünyayı aydınlatmış, yasayı doğru uygulamış ve böylece halkı zenginleşmiştir. Kutadgu Bilig'in Nuşirevan'ı örnek göstermesi manidardır. Çünkü Nuşirevan, Medâin'de yaptırdığı halkın sıkıştığında gelip çanını çaldığı Tâk-ı Kisra adlı sarayı yaptırmış, adaletiyle şöhretini perçinlemiş, Divan şiirinde de adını Nuşirevân-ı adil olarak tescillemiş bir hükümdardır (Özyurt, 2023: 724). Yusuf Has Hacib, muhatabına Nuşirevan gibi adaletli olmasını, bilgiyi elde ederek ahlaklı bir insan olarak hüküm sürmesini öğütlemektedir.

Buna inanmazsan gör Nuşinrevan'ı

Akıl gözüyle aydınlattı cihanı

Yasayı doğru yürüttü, zenginleştirdi halkı

İyi zamanda adını iyi kıldı (290-291. Beyitler)

Siyaset de bilgi üstüne kurulmalıdır. Çünkü dünyada niceleri gelip geçmiş, ancak bilgiyi elinde tutanlar dünyaya hâkim olabilmıştır. Bu kişiler törelerini, yani yasalarını ahlakî niteliklerden olan iyilik üzerine kurdukları için bilgiye erişmişler ve onu ellerinde tutarak güçlerini muhafaza etmişlerdir. Bugün Fatih sultan Mehmed gibi nice güçlü hükümdarın hayatına bakıldığında neredeyse bütün dünya ilimlerine vakıf oldukları, bilginleri korudukları ve onların bilgilerinden sürekli istifade ettikleri görülmektedir. Bu nedenle Kutadgu Bilig'in bu konudaki mesajı çağları aşan evrensel nitelikleriyle dikkat çekici boyutlardadır.

Bizden önce gidenlere, eğer bakarsan

Halk ya da bey, dünyayı elinde tutan

Bunlardan kim eriştiyse bilgiye

Onlar hakim oldu bugün dünyaya

Dünya beylerinden bilgiye erenler

Doğru töre kurmuş olan iyi kişiler (250-252. Beyitler)

Kutadgu Bilig'in ideal ahlak göstergeleri erdem, akıl, bilgidir. Girişte de bahsettiğimiz gibi üçünün türevi "ahlak"tır. Eser, bu üç ahlak numunesini dünyayı tutan akıl olarak görür.

Erdem, akıl ve bilgi gerekli

Dünyayı tutmak için uzatana elini (281. Beyit)

Akıl ise karanlık gecede meşale gibidir. Bilgi denilen ışığa sahip olanlar ancak aydınlanmaktadır. İnsan aklını kullanmalı, kendini aydınlatan akılla yücelmeli kişilik kazanmalıdır. Bu ikisiyle saygınlık kazanan insan ideal ahlaka sahip olduğu için de iyi insan olmayı kişiliğinde bütünleyebilmektedir.

Akıl karanlık gecede meşale gibidir

Bilgi seni aydınlatan ışıktır

İnsan akılla değer bulur, yücelir

Bu ikisiyle saygınlık kazanır (288-289. Beyitler)

Sonuç

Kutadgu Bilig’de ideal ahlakı bütünleyen sayısız veciz söz yer almaktadır. Kapsam gereği tamamını buraya almamız mümkün değildir. Eser, erdem, akıl, iyilik, doğruluk ve bilgi gibi değerleri “ahlak” potasında buluşturan bir ahlaki değerler külliyyatı hükmündedir. Bugü

N bu külliyyatın sayısız ilim saçan incilerinden herkes dikkatli, özenli çalışarak, okuyarak nasiplenme yoluna gitmelidir.

Eserde ideal ahlakın ilk numunesi bilgi olarak sunulmaktadır. Her şey bilgi etrafında toplanmakta, bilgi halesi içerisine alınmaktadır. Dünyayı yönetmek için gereken de bir hükümdarın iyilik gereklerinin temeli de bilgidir. Ölümlü olan insan bedenini kalıcı hâle getirerek adının yaşamasını sağlayan, insanı anlayış ile donatan, dünyadaki işlerini güzelleştirerek iki cihanın mutluluğuna ulaştıran da bilgidir. Bu bilgi, Nuşirevan’ın adaleti, yani ideal ahlakın numunesidir. Eserde söz incisinin iyi olmayan gönülde çakıl taşı hükmüne ulaştığı belirtilmekte, oğulun babaya itaati ve sözünü tutma prensibi ahlaki bağlılık ilkesiyle bilgiye sahiplik ilkesine bağlanılarak sunulmakta, bir toplumsal ilerleme ve dayanışma memorandumu niteliğine büründürülmektedir. Bu uyarı notası, gönülleri inşa ve iyilik için de bilgiyi temel kılmakta, ideal ahlakı bilgi üzerine inşa etmektedir. Bu bağlamda eser, bir ideal ahlak, siyaset ve toplumsal yaşam sözleşmesi hükmündedir. Bu hüküm güncel ve evrensele hitap eden nitelikleriyle bugün de varlığını muhafaza etmektedir.

Kaynakça

Aydın, Hasan. Mitos’tan Logos’a Eski Yunan Felsefesinde Aşk. 2013, Bilim ve Gelecek kiyaplığı yayınevi.

Bircan, H. Hüseyin. İslam Ahlak Felsefesinde En Yüce Gaye Kavramı ve Ahlaki Değerlerin Belirlenimi. İslami Araştırmalar, (2004), 16 (3), 422-429.

Durak, N., & Alaca, C. Fârâbî’de Mutluluk Tasavvuru ve Eskatolojik Boyutu. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (2019), (43), 5-23.

Sevimli, Erdem. Rafine Bir Hak Âşıklığının Edebî Seyri Klasik Türk Şiirinde Melâmilik Düşüncesi ve Melâmet. (2021). Gece Kitaplığı Yayınevi.

Sevimli, Erdem. “Bâkî, Şeyhülislam Yahya ve Nedîm Divanlarında Haz”, 2015, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi.

Özyurt, Salih (2023). Hikâyet-i Nuşirevân: Yeni Bir Mensur Nasihatnâme Örneği. RumeliDE Dil Ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi(32), 723-739. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1252835>.

Yıldızlı, Mehmet Emin. Kutadgu Bilig Kahramanları Üzerine Yeniden Düşünmek. Karadeniz Araştırmaları. (2023). XX/77: 199-214.

Çağatay, Saadet. Kutadgu Bilig'de Ögdülmiş, Türk Kültürü, (1970), 98: 95-111.

GÖNÜL MERCEĞİ AKADEMİK KÖŞESİ “MAKALE 3”

ŞİİRLERİ BAĞLAMINDA DEFTERÎ VE ŞİİR DÜNYASI

Dr. Erdem SEVİMLİ¹⁴

Özet

Defterî, 16. yüzyıl Divan şiirinin Kanunu Sultan Süleyman devri şairlerindedir. Bu devir, ilim, teknoloji ve sanatta en ileri gelişmelerin yaşandığı, devletin de gücünün en zirvesinde olduğu bir devir olmuştur. Yaşadığı devrin şairi olarak Defterî'nin şiirleri hakkında düzenli bir üslup, gümüş ayarında parlak ifadelili tabirleri kullanılması da gösteriyor ki seçkin olmasa da ikinci derecede bir şair seviyesindedir. Şair, ilim kumaşından kopardığı ilhamlarla Divan şiirinde nefes olmayı başarabilmiştir. Bu çalışmada Divanın gazellerini baz alarak Defterî'nin şiir dünyası sevgili/aşk rintlili bağlamında incelenmiştir. Bu doğrultuda divan şiiri geleneğinin şair-yüzyıl-edebî tarz üçlemesinin faydalı bir numunesi olarak, hem şairi hem de devrindeki şiirsel atmosferin Divan geleneğinden etkilenen nitelikleri geniş çerçevede ele alınmıştır. Çünkü bu açıklamalar ve analizler, kapsamlı ve bütünsel bakımından divanın edebî ve sanatsal iskeletini daha görünür hâle getirecektir.

Anahtar Kelimeler: Defterî, Şiir dünyası, aşk, sevgili, rintlili

DEFTERÎ AND THE WORLD OF POETRY IN THE CONTEXT OF HIS POEMS

Abstract

Defterî is one of the Divan poetry poets of the 16th century, during the reign of Suleiman the Magnificent. This was a period when the most advanced developments in science, technology and art took place, and the state was at the peak of its power. As a poet of the period in which she lived, Defterî's use of an orderly style and brightly expressive expressions in her poems shows that, although she is not distinguished, she is at the level of a second-rate poet. The poet managed to become a breath of fresh air in Divan poetry with the inspirations she plucked from the fabric of science. In this study, Defterî's poetry world has been examined in the context of lover/beloved , rintlili based on Divan's ghazals. In this respect, as a useful example of the poet-century-literary style trilogy of the Divan poetry tradition, both the poet and the qualities of the poetic atmosphere of her period, influenced by the Divan tradition, are discussed in a broad framework. In addition, these

---

¹⁴ Dr., MEB, Okul Müdürü, Malatya.

explanations and analyzes will make the literary and artistic skeleton of the diva more visible in a comprehensive and holistic manner.

Keywords: Defterî, World of poetry, love, beloved, rind

Giriş

Defterî, 16. yüzyıl Divan şiirinin Kanunu Sultan Süleyman devri şairlerindedir. Bu devir, ilim, teknoloji ve sanatta en ileri gelişmelerin yaşandığı, devletin de gücünün en zirvesinde olduğu bir devir olmuştur. Divan edebiyatının klasikleşerek en üst gelişim evresini yaşadığı devrin şairi olarak Defterî, yumuşak, sağlam, şefkatli ve cömert, eğitim ve öğretim sahasında yer bulmuş bir insan olarak, şiirle de hemhâl olmuştur. Onun şiirleri hakkında düzenli bir üslup, gümüş ayarında parlak ifadeli tabirleri kullanılması da gösteriyor ki seçkin olmasa da ikinci derecede bir şair seviyesinde olduğu anlaşılmaktadır. Şair, fazilet güneşinin yıldızını sanatçı kişiliğinde bularak, ilim kumaşını Osmanlı ülkesinde revaç bulacak hâle getirmeyi başarabilmiş bir sanatkârdır (Özcan 1989: 122).

Asıl adı Halil olan Defterî (1508/1509) yılında doğmuştur. Fatih (slnt. 1451-1481) devri ünlü vezir sülalesinden Çandarlılar'a mensup bir aileden gelmektedir. Şehzade Bayezid'in oğlu Orhan'ın lalalığını da yapmış, çeşitli medreselerde müderrislik görevinde bulunmuştur. Divan tuğracılığı görevinde bulunduğu için kendisine Defterî mahlası verildiği belirtilen şair, Budin Beylerbeyi defterdarlığında görev alırken 976 (1568-1569) senesinde vefat etmiştir. Ölümü için düşünülen tarih beytinde 976 tarihi kayıtlıdır.

Okuyalum ruhu için fâtiha (976) (Yıldız 2019: 530).

Bir şairin edebî dünyasını elbette Divanı yansıtır. Defterî'yi anlamada temel referans noktası da Divanındaki şiirleridir. Onun gazellerinin tahlili yoluyla hem edebî kişiliği hem şiir poetikasının kodları hem de yaşadığı devrin sanatıyla özdeşleşen ya da farklılaşan yönleri tespit edilebilecektir. Bu gün bilinen tek nüshası İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar R. 796 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Dîvân'da 210 gazel 3 kaside, 2 musammat ve 1 beyit olmak üzere toplam 216 şiir bulunmaktadır. Divan, dışında gazellerden sonra kasideleri içermesi yönüyle klasik Divan tertibinin dışında tertip edilmiştir. Divanı Enes Yıldız (2019), *XVI. Yüzyıl Şairlerinden Defterî ve Divanı* adlı bir makaleyle tanıtmış, ilerleyen dönemde bir kitap olarak yayınlayacağını belirtmiştir. Divanı, 2020 yılında "16. Asır Şairlerinden Defteri ve Divanı" adı adıyla Taner Gök Paradigma Akademi Yayınları arasında kitap olarak yayınlamıştır. Bu kitapta Defterî'nin hayatı, edebi şahsiyeti kısaca verildikten sonra Divanın metni verilmiş, ancak derinlemesine tahlil edilmemiştir. Bu çalışmada Divanın gazellerini baz alarak Defterî'nin şiir dünyası sevgili/aşk rintlik

bağlamında incelenmiştir. Tahlillerin divan şiiri geleneğinin şair-yüzyıl-edebî tarz üçlemesinin faydalı bir numunesi olarak, hem şairi hem de devrindeki şiirsel atmosferin Divan geleneğinden etkilenen niteliklerini geniş çerçevede duyumsatacağı aşikârdır. Çünkü bu açıklamalar ve analizler, kapsamlı ve bütünsel bakımından divanın edebî ve sanatsal iskeletini daha görünür hâle getirecektir.

Defterî Divanın giriş kısmında da belirttiği gibi eseri manzum bir cevahirden değerli bir nazım mücevheri olarak derleyip toplamıştır.

Manzûm olan cevâhir tab'um güherleridür

Bu nazm-ı dürre târîh divân-ı Defterîdür

Yukarıdaki beyit Divanı'nın matla beytidir ve Divanın bitimine tarih düşürüldüğü görülür. Beyit, Divanın 969 tarihinde yani ölümünden 7 yıl önce tertip edildiğini gösterir (Yıldız 2019: 543).

Defterî Divanı bir naatle başlar. Daha sonra Dört Halife övgüsünde bir kaside ile devrin vezirlerinden Ali Paşa methedilir. Gazaliyyat bölümündeki gazellerine bakıldığında âşıkânene ve rindane konulu oldukları sufîyâne niteliklerden azade oldukları görülür. Bu bağlamda bakıldığında Defterî'nin tasavvufa değinmediği görülür. Bu durum devrinde Bâkî gibi güçlü bir şairle başlayan ve seküler yönü ağır basan şiir tarzına bigâne kalmadığının ve ondan etkilendiğinin göstergesi hükmündedir. Divanındaki "hatem" kasidesi de Bâkî'ye naziredir. Bâkî'den cüzi miktarda etkilendiği görülebilir hâdedir.

Yukarıda değindiğimiz husus bağlamında şiirlerini tam olarak dünyevî alana dâhil edemeyeceğimiz de aşikârdır. Çünkü şair, klasik geleneğin öngördüğü tarzda vuslat ve hicran tezaadını şiirlerinin çoğuna yansıtmıştır. Sevgiliden bezginlik, talihten şikâyet vb. ıstırap temalı konuların eşlik ettiği bu şiirler klasik üslubun takipçiliği bağlamında değer kazanır. O, az da olsa nasihat içerikli gazeller de yazmıştır. Bu tarz şiirlerinde muhataplarına hayatı ve ömrü ziyan etmemeleri, iyilik ve ihsan üzere olmaları yönünde uyarılar yönelttiği görülür. Bu uyarılar, dünyanın geçiciliği bağlamında hayat sermayesinin boşa harcanmaması yönünde kadercî bir bakış açısı yer almaktadır:

Bu denî dünyâdan el çek gönlünü 'ukbâya vir

Defterî bulmak dilersen iki 'âlemde şeref (G.8/5)

Gitdi sermâye kanı elde metâ'-ı sûd-mend

Çâr-sû-yı 'âlem içre sûdumuz oldı ziyân (G.133/2)

Hâb-ı gafletden uyan yak çerâg-ı rûşen

Gönlünü yandırır gör Defterî o yâre (G.146/5)

Defterî Divanında Muhibbî'nin meşhur gazeline (Ak, 1987: 763) yazılan tahmis de nasihat içerir. Burada sağlığın önemi, kanaat, azla yetinme, vazgeçiş düşüncesi, dünyanın geçiciliği ve ölüm gerçeği gibi konulardan bahseder. Tüm bunlardan hareketle burada asıl konumuz olan Defterî'nin şiir dünyasından da bahsetmek gerekir. Bu bağlamda beyitlerinden hareketle şairin şiir dünyasını âşıkânene ve rindâne olmak üzere iki üslup özelliği üzerinden açıklamak faydalı olacaktır.

1. Âşk ve Âşıkânene Nitelikler Bağlamında Defterî'nin Şiir Dünyası

Defterî; bir âşık geleneği takip eden bir şair olarak pek çok klasik şair de olduğu gibi aşkı şiirlerinin temelinde almıştır. Şair, kendi şiirlerinin zaman zaman da olsa verdiği mesajların yokluğunun pek çok kimseyi aşktan mahrum bırakacağını belirterek, şiirlerinin aşk habercisi hüviyetinde olduğunu belirterek “aşk adamı” rolünü pekiştirir. Habercilerin eskiden attıkları okun, karşı tarafa bir haber niteliği taşımaya telmih yapan şair, şiirlerinin de insanları aşk hususunda haberdar kıldığını belirtmektedir. Atılan okla kendine çeki düzen veren ve toparlanan bir savaş ehli ya da ülke ahalisinin durumu ile aşk yüklü şiirlerin gönülde bıraktığı uyanıklık ve uyarma tesiri aynı etkiyi yapar hâlde sunulmaktadır. Görüldüğü üzere Defterî, şiirlerindeki derin aşk yükü ve topluma verdikleri uyandırma ve uyarma yönündeki mesajlarla devri şairlerinden hiç de geri kalmadığını da bir nevi vurgulamış olmaktadır. Divanındaki 201 gazelinin 79 beytinde aşktan bahsetmesi de şiirdeki yetkinliğinin bir başka delili hükmündedir:

Olmaz idi tîr-i 'aşkundan şu 'ûrî kimsenün

Defterî gâhi eger iş 'âr-ı eş 'âr olmasa (G.173/5)

Divanının ilk gazelinin 4 ve 5. beyitlerinde bir âşık olduğunu ve mayasının aşkla yoğrulduğunu “bahr-dürr-lülü- mazmunları ile ifade eder. Aşk denilen uçsuz bucaksız denizin en derin yerlerine dalan şair, eşsiz inciye bulmuş, ancak bu maharetli dalgıçlıkta bulduğu incinin aşktan daha değersiz olduğunun ayırdına varmıştır. Şairin gözünde en değerli inci, aşk dedikleri seçkin incinin yerini dolduramayacak bir niteliğe bürünmektedir. Çünkü şair, Musa ile Hızır'ın bulunduğu (el-Kehf 18/60-82) Mecmau'l-bahreyn denilen iki denizin kavuştuğu noktasında gönlünü konumlandırmıştır. Böyle derin ve derunî bir maneviyatı barındıran gönlü elbette aşkla çepeçevre kuşatılmış hâldedir. Defterî buna tecâhül-i ârif sanatının estetiğinde inanmaz görünse de aşk denizinin dalgıçı olarak parlak inciye gönlünün derinliklerinde muhafaza ettiğini belirtmektedir. Bu durum aşkı gönlüne içkin kılacak ve derinden duyumsayacak kadar önemseyen bir şairin ruh hâlini ve şiirsel söylemine yansıyan nitelikleri açığa çıkarması yönüyle önem arz etmektedir. İlerleyen

asırlarda Yahyâ Efendî'nin "Ben âşıkım benim de sözüm âşıkane'dir" demesindeki niteliği Defterî bir aşk dalgıcı olarak terennüm etmiştir:

Bu bahrün ka'rina taldum niçe lülü'-i ter buldum

Velîkin bulmadum bir 'aşka benzer dürr-i bî- hemtâ (G.1/4)

Gözüme gönlüme dinse n'ola ger mecma 'ü'l- bahreyn

Eyâ gavvâs-ı bahr-i 'aşk pürdür lülü'-i lâlâ (G.1/5)

Defterî, aşk dalgıcı olsa da aşk denilen sınırsız denizin sahiline ulaşamayacağını, bunun çok çetin olduğunu bilmektedir. Çünkü bu yolda niceleri ulaşmak, yani asıl menzile ve maksada erişmek kadıyla yola çıkmışsa da amacına ulaşan olmamıştır. Bu durum, gelenekte olduğu gibi aşkın vuslatsız hâline vurgu yapmaktadır. Defterî de vuslatsız olan ve eziyeti cana derman kılınan bu aşkı terennüm etmiştir:

'Aceb deryâ-yı bî-pâyândır 'aşk

Ki anun sâhiline bir erer yok (G.95/4)

Istırap yüklü aşk, o kadar eziyet yüklüdür kü onun esasına yol göstereceğini diye tek başına el vuranların artık taşla işeri kalmamaktadır. Çünkü başa gelen en sert, en ıstırap ve eziyet aşkın kendisi olarak âşığın nazarında tescillenmiştir. Defterî, klasik şiire olan hâkimiyetini de bu beytinde konuşturur. "Asa" ifadesiyle Hz. Musa'nın Nil'den çıkarken yalnız bırakıldığı ana da gönderme yapmakta, Allah kelamına/aşkına yüz vermeyen İsrail halkının tutumuna ve vefasızlığına da gönderme yapmaktadır diyebiliriz. Zira, beytin derin manasında gizli bir "Musa-asa" mazmunu bulunmaktadır. Aşk zaten tek taraflıdır. Şairin sevgisine sevgilinin karşılığı tegafül ve eziyettir:

'Aşk asâsına el urdum yalnız başımla

Yalnız Taşla olmadı işim kaldı güdük (G.102/3)

Aşk yolunda sevgilinin toprağına baş koymak temel âşıklık ereğidir. Defterî de aşkı geleneğin öngördüğü bu çerçevede betimler. Bu minvalde âşık, sevgilinin mahallesinin toprağına başını koymakta, sevgili de toprak eylenen bu başa biçim veren bir çömlek ustası rölüne bürümektedir. Söylemlere bakıldığında Fuzûlî'nin "kuze eylen toprağım, anunla yâre sunun su" ifadesinin bir benzerinin dillendirildiği görülür. Hatta, bu aşkın tasavvufi boyutunun tam hissedilmediği düşünüldüğünde Defterî'nin daha orijinal bir söyleme başvurduğunu da söyleyebiliriz. Bu da şairin ikinci derecede sanatkâr olmasına rağmen hatırı sayılır bir üstün şairlik yeteneğini azımsanmayacak manzumeleriyle sağladığının da göstergesidir:

Hâk eyledim yolında seri şol hevâda kim

Hazzâf-ı 'aşk idesin kûyına sefâl (G.103/29)

Aşk ateşine tüm bedeni baştan ayağa yanan bir âşık imajını Defterî de betimler. Şairin nazarında uğruna tutuşulan ve candan geçilen bu aşkın harlayıcısı da gönüldür. Gönül, sevgi ve şefkat çakmağı ile bu aşkı tutuşturmuştur:

'Aceb mi yansa ser tâ pâ vücûdum âteş-i 'aşka

Dilimde Defterî mihr ü muhabbet çakmağın çakdum (G.109/5)

Aşk, elbette gönüldedir. Defterî de aşkın müzmin konuk olduğu bu derunî mekânı aşk hazinesi olarak görür. Hazinelerin viranelerde bulunduğu bir gerçekliktir. Aşk, bu viraneyi mamur kılacak niteliklere sahip olduğu için, yıkık da olsa gönül âşığın aşk ile imar ettiği yegâne yurdudur. Buradaki harabatlığın ya da harap hâlde bulunma durumunun âşığın nazarında kıymeti yücedir. Çünkü bu hâlet, asıl sevgilinin âşığa olan teveccühünde görünür olmaktadır. Bu teveccühün anlatımında sevgili uğruna meyhaneleri mesken tutan harabatî bir rint de bulunmaktadır diyebiliriz:

Gezdim bu cihânın ben ma'mûr u harâbını

Gencîne-i 'aşk için vîrâne dili buldum (G.117/3)

Böyle bir aşta sevgilinin mahallesinin kölesi olmak gerekli olmaktadır. Bu, elbette Divan şairi için en büyük padişahlıktır. Divan şairlerinin çoğunun şiirsel söylemlerinde dünya saltanatını dilencilige ya da dervişçe gedalığa eş değer saymaları bu düşüncelerinden kaynaklanmaktadır:

Gedâyı kuy-ı 'aşk olmakdır el-hak

Yanında Defterînin pâdişalık (G.90/5)

Çünkü böyle bir aşkın menzili yücedir. Feleklerden daha üstün mertebeye ulaşan bu aşk menziline âşık yedi cihanın serdarı payesiyle kendini onurlandırmaktadır. Bu yüzden âşığın meyli asıl sevgilinin rızasıdır. Dünyalık hasletlerin ve metaların onun nazarında pul kadar kıymeti yoktur:

Ne felekden yücedir erbâb-ı 'aşkın menzili

Çekmezem ben heft iklim zemînin minnetin (G.128/6)

Divan şiirinin geleneğinde de olduğu gibi âşığın sevgili karşısındaki konumu perişanlıktır. Sürekli gözyaşı dökme, çekilen eziyetlerin sararttığı bedene sahiplik vs. bu aşkın âdeta gönüllü çelikleştiren âşığı sevgiliye vuslat hususunda cesaretlendiren olgular olmaktadır. Defterî, kendisine de ayan olan bu duygu durumunu bir âşık olarak inkâr etmemekte, âdeta ifşasına soyunmaktadır:

Eşk-i sürhile ruh-ı zerd 'ayân itmez mi

Dilde 'aşkı tualım Defterî inkâr itdim (G.124/5)

Defterî de aşkı gelenek gereği “ah” duygusu temelinde ele almıştır. Âşığın sevgilinin vurdumduymazlığı ve cefası karşısında aşk yolunun yolcusu olarak gece devrettiği bu yolda payına düşen eziyet ve ıstıraptır. Bu nedenle o, sevgili uğruna ah çeker, inler. Defterî bu ruh hâliyle gamlı gönlüne seslenerek, ah meşalesiyle tutuşuyorsun, bu nedenle uyanık ol. Burada şair, sosyal hayattan bir kareyi de ele alır. Gerçekte de ocakta ateşin başında geceden sabaha kadar duran kimsenin bacası sürekli tüter. Dumanlar göğe akar. Bu sosyal hayat unsuruyla şair, gönlüne aşkın sırlarını ifşa etme de demektedir. Çünkü sırrı ifşa etmek, asıl sevgilinin rızasına ihanet etmiş olur. Hallac sırrı ifşa ettiği için canından olmuştur. Âşığın da eziyet ve ah dumanının feleklere kadar çıkan niteliğinden gönlünü sakındırması gerekir. İstırabı gönlünü arındırmak ve saf hâlde Allah’ın rızasına kavuşturmak için çabalamalıdır. Görüldüğü gibi Defterî, aşk anlayışında sıradan bir söylem biçimi geliştirmeyen yetkin bir şairdir. O, Divan şiirinin hem sosyal hayata hem de tarihsel telmihlere dayalı kaynaklarına vakıftır ve bunları şiirlerinde maharetle kullanmayı bilmiştir:

Gice gündüz yeter ey reh-rev-i ‘aşk

Dil-i âgâhun eyle meş ‘al-i âh (G.149/4)

Aşk ateşine doyunluk klasik şairin nazarında hükümsüzdür. O, sevgilinin yakıcı aşk ateşiyle sürekli yanmalı ve pişmelidir. Bu yolda onun vücudu dağ ölçüsünde olsa da aşkın yanma ve yakılmalarına dayanacak güçtedir. Âşığın bu ıstıraplara yeter demesi mümkün değildir. Defterî, geleneğin öngördüğü bu ıstırap içerikli aşkı anlatmıştır. Söylemleri yer yer usta şairleri aratmayacak minvaldedir:

Beni mahvediser âhir senün bu sûziş-i ‘aşkun

Vücûdum ger benüm tag olsa doymaz bu teb ü taba (G.151/3)

Böyle bir aşkta sevgili uğruna can feda edilmelidir. Sevgilinin kapısında toprak olmak gerekli olmaktadır. Âşık bu sayede insan-ı kâmil olma yolunda mesafeler kat edecektir. Görüldüğü üzere Defterî, aşkın niteliklerini sıralarken klasik söyleme bağlı kalmakta, Divan şiirindeki aşkın asıl amacının ruhsal açıdan asıl sevgilinin rızasının ulaşma yolunda arınma olduğunu bizzat vurgulamaktadır. Aşağıdaki ikinci beyti bu asıl amacın adeta manifestosu niteliğindedir. Gönülde konuk olan aşk sultanının dışında âşığın hüznünler evi misali aşk derdi çektiği gönlü/nefsi pir ü pak etmek temel düstur, asıl erek olmaktadır. Divan şairinin melamete gönül vermesindeki haslette burada yatmaktadır:

Fedâ edüb ser ü cânı der-i dildârda hâk ol

İrişdürmek dilersen Defterî ‘aşk-ı kemaline (G.170/6)

Dilde mihmân olıcak ey Defterî sultân-ı 'aşk

Mâsivâdan külbe-i ahzânı pâk itmek diler (G.47/5)

Âşk, sevgilinin rızasına koşarak gidilen eşiktedir. Aşk kervanının düzüldüğü bu yolda hızlanmak, canı asıl sahibine vermenin müştaklığı ile eş değerdir. Söylemlerin ne kadar mahirane kurulduğunu görebiliyoruz:

Şevk-i dil gâlib olub ey cân-ı müştâkân sana

Kârvân-ı 'aşka uyub varıyor pûyân sana

Aşka yeltenen gönül, her ne kadar aşkı derununda tutsa da bir süre sonra ona söz geçiremeyecektir. Çünkü artık orası akıcı bir kor hâline gelmiş, vakurluğunu yitirmiştir. Âşığın gönlüne söz geçirememesi duygusuyla beliren ve divanelik duygusunu açığa vuran bu etkileri Defterî son derece belliğ bir üslupla gözler önüne sermektedir. Sonunda aşk öyle boyutlara ulaşır ki gönlüden aşk kokusu etrafa yayılır. Çünkü asıl sevgilinin rızasına ulaşılmıştır. Allah'ın nezdinde âşık olarak Defterî hamuru övgüyle karışan bir insan-ı kâmil olmuştur. Nefsini gailelerden arındırmıştır:

Dili dinle mi 'aşka yeltenen gönlüm

Ki 'aşk-ı şâh muvakkâr gönül bir ahkardır

Gelürse n'ola eger bûy-ı 'aşk gönlümden

Kebîr-î Defterîyi 'övdü birisi muhammerdir (G.50/4-5)

Âşığın divaneliği aklını zaten başından almıştır. Artık Mecnunluğu terk etmesi mümkün değildir. Onun bu delilikten men edilmesinde, aldığı bu büyük aşk zevkenden men etmesinde elbette bir zevk ve idrak derecesi olamaz. O, asıl idraki de zevki de delilik denilen aşkta bulmuştur. Divan şiirinde akıl yerine gönlü ön planda tutan aşk anlayışını Defterî'nin pek çok klasik şiir gibi "divanelik" olgusu üzerinden betimlediği görülür:

Terk ider mi 'aşk-ı dil başında 'aklı varken

Tutalım men' edince zevki yok idrâki yok (G.89/3)

Asıl sevgilinin menziline ulaşmadaki divanelik ve perişanlık elbette melametten kaynaklanır. Bu ıstıraplı iz, sevgili uğruna her türlü kötülüğü görünüşte mubah saysa da âşığın ateş dolu gönlünü saflaştırıp arındırma da en etkili unsurdur. Bu nedenle şair, ateşi bir marifet, allame nişanesi olarak görüyor. Defterî, mutasavvıf olmasa da bu tür beyitlerinde irfanî duyguları da gelenek gereği kullanmıştır:

'Aşk ehlinin hemîşe nişânu melâme¹⁵dir

Söz diline âh pür ateş-i 'allâmedir (G.59/1)

Aşk, gönülde gönül çelen bir melek, bir sultandır. Burada melek sultansız, can da tensiz olamayacak niteliktedir. Defterî burada can-ten birlikteliği ile vahdet-i vücut düşüncesindeki sevgiliyle yek-vücut olma hâlini de duyumsatmaktadır diyebiliriz. Çünkü Divan şiirinde aşkta can kesretinden kurtulup canı asıl sevgiliye emanet edip, onunla hemhâl olmak esastır:

'Aşk dilber-i melek dil içinde bir sultânmiş

Melek bi-sultân cânâ bir ten bi-cânmiş (G.73/1)

Aşağıdaki beyit, yukarıdaki duruma açıklık getirmektedir. Canan kasıt canandır. Çünkü sevgili olmadan âşık kuru bir bedendir. Bu bağlamda Defterî de aşkı bir derd olarak görür. Asıl maksat o derdi gönle derman kılmaktır.

Ehli diller içre cân anlasa cânândır gazez

Her kaçan anlasa derd-i 'aşk dermândır gazez (G.78/1)

Böyle bir hâlette ateşten maksat Halil İbrahim Peygamberin düştüğü ve kendisini yakmayan ateş mesabesindedir. Ayrılık ise bir cehennem ateşi hükmündedir. Defterî aşk hususunda şiirlerinde sıkça kullandığı “hicran-kavuşma- ikilemini bu beytiyle âdeta mühürler:

Ey halilem gülîstandır ateş 'aşkıdan murâd

Ateş dûzuh anlasa nâr-ı hicrândır gazez (G.78/4)

Ateşi gül bahçesine çeviren aşkın hükümrân olduğu yerde, pervane misali bu ateşe kanatlarını yakmak da oldukça kolaylaşmaktadır. Bu durumda bahçedeki kuşlar misali ah çekip inlemek, figana başvurmak haz veren bir duygu olmaktan çıkmaktadır. Çünkü artık aşk görevini tamamlamış, can denilen kesretten arınan ve nefisini temizleyen âşık, asıl sevgilinin huzuruna saf ve temiz gönlüyle vasil olmuştur. Defterî, tasavvufî içerikli olarak ifade ettiği bu aşkı “pervene-mum” mazmunu etrafında dillendirmiştir. Daha önce de belirttiği gibi şair, Divan şiirinin mazmunlarını oldukça maharetli kullanmıştır:

Nâr-ı 'aşka bâl-i pür yakmak gerek pervâne-vâr

Ey çemen murg-u bu ah u ah efgândan ne haz (G.82/4)

---

¹⁵ Bu kelime melamet olmalıdır. Çünkü Divan şiirinin âşıklık geleneğinin mihverî, âşığında temel ereği olması dolayısıyla beytin manasına uygun düşmektedir.

Defterî, yukarıdaki açıklamalarımızdan da anlaşılacağı gibi aşkı ıstırap temalı, divanelik temelli, melametın perişanlık ve derbederlik nitelikleri ölçüsünde anlatmıştır. Aşkın yakıcılığından, gönlüne verdiği huzurdan, nefsinı arındırarak asıl sevgiliye ulaşmada kendisine sağladığı üstün niteliklerden bahsetmiştir. Bu bahisler klasik üslup bağlamında olsa da manzumelerindeki söylem biçimleri ve ifade kudreti başarılı bir şair olduğunu da açığa vurur niteliktedir. O, divan şiirinin aşk ile ilgili mazmunlarını başarıyla kullanmış, devrin sosyal hayat sahnelerini de yer yer bu söylemlere nakşetmiştir. Böylece Defterî, yaşadığı imparatorluğun en güçlü asrının hatırı sayılır şairi olmayı da bir nevi başarmıştır. Onun aşk anlayışında tasavvufî unsurlar da görülmektedir. Mutasavvıf olmasa da gelenek gereği asıl sevgili olan Allah'a duyulan aşk anlayışını "can-terki, melamet" vb. tasavvufi duygular üzerinden anlatmıştır.

Dîvân şiirinin merkez kişisi sevgilidir. Şiirin ana tematiğini de âşığın trajedisi ve onu besleyen sevgili, sevgilinin güzelliği ve güzellik unsurları oluşturmaktadır. Sözü edilen güzellik unsurları sevgilinin fiziksel görünümünü üzerinedir. Sevgilinin fiziki güzelliği idealize edilmiş bir güzelliştir. En uzun boylu, en ince belli, en küçük ağızlı, en güzel yürüyen, en güzel, en cefâcı, en merhametsizdir. Bu idealize edilmiş sevgili tipi karşımıza tek bir güzel imajı çıkarır. Bu ideale sevgili tipini ve güzellik imajını belirleyen ise gelenektir.

"Gelenek ideal sevgili ve güzel tipini saçından, boyundan, gözünden, kaşına ve dudaklarına kadar fizikçe bahsedilebilecek her bir tarafını, her bir hususiyetiyle ayrı ayrı tespit etmiştir" (Akün, 2014:133).

Dîvân şiirinde idealize sevgili ve üstün güzellik unsurları vardır. Bu üstün güzellik unsurları şairler tarafından farklı teşbihlerle ve mecazlarla ifade edilmiştir. Teşbih ve mecazlarda görülen ortak özellik sevgiliyi ve güzellik unsurlarını yüceltmektir. Kimi şairler gelenek tarafında sınırları çizilmiş ortak estetik çerçeve içerisinde ya buldukları yeni teşbih ve mecazlarla bu şiiri zenginleştirmişlerdir ya da mevcut teşbih ve mecazları keşfettikleri ince ve orijinal hayalleri ifadede kullanmışlardır. Kimi şairler ise aynı teşbih ve mecazları tekrardan ileri gitmemişlerdir.

Defterî Dîvânı'nda, sevgili mefhumu ya doğrudan isimle ya da çeşitli mecazlar ve benzetmelerle konu edilir. Dîvân'da incelenen gazellerde sevgili için isim ve sıfat olarak "sîm-ten, gülizâr, serv-i kâmet, cânân, şeh-i 'âlem, şeh-i mülk-i hüsün, gonça, şâh-ı âlem, dilber, bedr-i münîr, yavrı şâhin bakışluca, halîl, hür-ı rahşân, meh-i tâbân, hâkân, haret-i sultân, melek, nahl, dil-rübâ, Şehsüvâr, hurşîd-i âlem, Yâr, pâdişâh, şehsüvâr-ı esb-i naz, Cemâl-i ber-kemâl, nergis-i cânân, Tabîb, tabîb-i cân ü dil, meh-i nâ-mihr, kamer ruhsâr, âfet-i cân, Hâce-i ışk, peri-çehre, peri, Hân Süleymân, nihâl-ı nazenin, şâhîn bakışlu yavrı-yı vahşî, kuzucag gibi kelime ve terkiplerin kullanıldığı görülür. Bunların bir kısmı sevgili için yapılan benzetmeler, bir kısmı ise sevgiliye

atfedilen sıfatlardır. Bazı kelimeler ise sevgilinin sıfatı olmalarına rağmen, yerine göre sevgilinin ismi olarak geçerler. Sevgiliye bunlarla hitap edilmektedir.

Defterî sevgiliyi gelenekte olduğu gibi gümüş tenli olarak resmeder. Onu kucaklama arzusu taşıyan şair, bunun olmayacağını bildiği saikıyla bazen hasret ateşi ile yanmakta bazen de sevgilinin belini saran kemer yüzünden afili minnet çekmektedir. Bunu şair, kuyumcu minneti olarak ifade eder. Bu ifadenin sevgilinin değerliliğini belirtmede âşığa bir kuyumcu vasfı vermede oldukça orijinal nitelikte olduğu görülür:

Zer kemer olmak hevâsı ile sana ey sîm-ten

Gâh nâr-ı hasret ü geh minnet-i zer-ger çeker (vr. 16a)

Defterî, bu kez servi boylu gül yanaklı bir sevgilinin hasretiyle bağrını dağlamaktadır. Bağrının parça parça olması onun sinisini dağlayan bir abdal âşık olduğunun göstergesidir. “Klasik şair Abdal gibi bu aşk yaralarını yüceltip göğsünde konuk etmiştir. Böylece acıyı bal eyleyen âşık, asıl sevgiliye duyduğu ulvi aşkın ızdırabını teskin etme yoluna gitmiştir” (Sevimli 2021: 11). Defterî de bu geleneğin takipçisi bir âşık profili yansıtır:

Defterî bir gülezâr ü serv-i kâmetden cüda

Sîne sîne şerhalarla dâg-ı hasretler çeker (vr. 16a)

Abdal âşıklık bu kez sevgilinin bakış oklarını sinesine mihver yapmaktadır. Sevgilinin en önemli vasfı âşığının göğsünü siper edip gamze okunu sürekli oraya parçalama maksadıyla yönlendirmesidir:

Dilümi dilmegi cânân her an diler dilemez

Hadeng-i gamzesi diler hemân diler dilemez (vr. 16b)

Bu hâl, Defterî’ye gül bahçesine düşen aşk ateşinin durumunu anımsatmakta, tevriyeli olarak ayrılık ateşinin gönülde bıraktığı izler Halil İbrahim Peygamber’in düştüğü Nemrut ateşiyle özdeşleşmektedir. Şair, Halil olan ismini de anımsatarak olaya “cehennem ateşi” payesi vererek sevgiliden ayrılığı “Hz. İbrahim-ateş” mazmunu doğrultusundaki telmihiyle bağdaştırarak sunma yoluna gitmektedir. Görüldüğü üzere söylemler şairin şiir dünyasının mana derinliğini gözler önüne koymaktadır. Defterî bu tür söylemleriyle usta bir şair olduğunu bir nevi kanıtlayıcı yoluna da gider:

Ey halilim gülistândur âteş-i ışkdan murâd

Âteş-i dūzah eglese nâr-ı hicrândır gara (vr. 19b)

Yine de sevgili dünyanın şahıdır. Gammaz olsa da değerlidir ve âşık bu minnete rağmen onu bir dinî hüküm dinin gereği olarak algılar. Ayrıca sevgili güzellik mülkünün şahı olarak padişaha layık elbiseyi üzerine bürümektedir. Bu hâli ise sevgili karşısında geda/dilenci olarak

duran ve köle elbisesi giyen şairin gözü ile süslenir. Şair, giydiği kul elbisesini onun şah libasını önceleyerek süslemekte, onun varlığı ile gidalık niteliğini süslemektedir. Bu durumda âşık sevgili karşısında bağlı bir köle ona tapan bir kul niteliğine bürünür. Bu gelenekteki ulaşılmaz sevgilinin ideal bir betimidir ve güçlü şairleri aratmayacak bir üslup özelliği taşımaktadır:

İkide bir gammazün eylersin havâle üstüme

Ey seh-i âlem sana bir cân degil mi dînimiz (vr. 17a)

Ey seh-i mülk-i hüsün sen ki libâs-ı şâhiyi

Bu palâs-ı bendün ile dir bizim de zeynimiz (vr. 17a)

Benzer ki şâh-ı âlem gül-zâr seyrin eyler

Serv ayak üzre kalkup tapuya karşı turmuş (vr. 18b)

Âşığın sevgili karşısındaki konumu goncanın tomurcuk hâli misalidir. Bu esaret ya da kapanma hâli bülbülün gülsüz gül bahçesinde düştüğü kafesi andırmaktadır:

Sensiz ey gonça olur cân murgına bu ten kafes

Nitekim bülbüllere gülsüz olur gülşen kafes (vr. 18a)

Bu bağlılık sevgilinin saç zincirini boynuna takarak o padişaha kayıtsız şartsız bağlılığı da simgeler. Bu arada da âşık boynuna tavk bağlamış bir kalenderî¹⁶ dervişe telmih yaparak düşüncelerini ifade eder. Beytin anlamına gizlenmiş kalender mazmunu kendini ele vermektedir diyebiliriz:

Seni sen pâdişâha bende yazmışlar görür kaydum

Hemân zincîr-i zülfünü elümle boynuma takdum (vr. 27a)

Çünkü âşık aşk denilen av mekânında gönül kuşunu kendisine kaptırmıştır. Bu kaptırma hâli, yavru şahinin avını kapmasıyla eş değer hâlde betimlenmektedir:

Sayd-gâh-ı ışkda ey Defterî dil murgını

Kaptı bir yavru şâhin bakışluca akâb-veş (vr. 19a)

Bu ruh hâli şairde ruhtan ayrılmış ölü bedenini çağrıştırmaktadır. Gerçekte ise bu durum can ile can olmayı yani kendi varlığını onun varlığıyla ikame ederek yekvücut olmayı gerektiren vahdet

---

¹⁶ Geniş bilgi için bkz. Sevimli, Erdem. “16. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinde Kalenderî Algısı”, *SBARD*, (Bahar 2020/1), s.18, 31-66.

düşüncesinde karşılığını bulmaktadır. Bu durum vahdet-i vücuttaki varlığın birliği ilkesini ifade ederek beytin mana evreni irfanî boyuta sürüklemektedir:

Mürdeye döndüm hümânâ hicr-i cânâ neyleyin

Fi'l-hakîka tende cân didikleri cânânmış (vr. 18b)

Sevgili güzelliği, parlaklığı ile güneşten üstündür, âşık bilmeden onu güneşe benzetmiş, sevgilinin yüzüne baktıkça sevgilinin güzelliğinin güneşten olan üstünlüğünü gördükçe yaptığı benzetmeden dolayı utançtan yüzü kızarır. O tende candır, gece dünyayı ay gibi aydınlatır, birini sultan olarak gösterebilir ya sevgilinin köyünün kölesi ya da kapıcısıdır, onun ayağının toprağını taç eden başına devlet[kuşu] konmuş olur. Sevgili, Defterî'nin şiir dünyasına göre aya da benzer. Parlak dolunay gibi hem dünyayı baştanbaşa süslemekte hem de bir mehtap ışığı niteliği ile âşığı büyülemektedir:

Dün gece arz-ı cemâl idince ol bedr-i münîr

Eyledi rüşen cihânı ser-be-ser mehtâb-veş (vr. 19a)

Sakin ey hursîd-i âlem dūd-ı âhum göklere

İrüşüp görünce tesîr eylemişdür mâha bak (vr. 23a)

Sevgili güzelliği yanında ahı ile de âşığı inletir. Bu durumda âşığın ahı göklere çıkarken, bu gönül ateşi parlak güneşi bile utandıran bir şiddet eşiğine ulaşabilmektedir. Bu alevin kıvılcımları parlak ayı bile utandırmakta, ayın parlak ışığına âdetâ rahmet okutmaktadır. Çünkü aşk ateşi ve ayrılık çok şiddetlidir:

Çekin yerden göke ey dūd âhum minnetün

İletün dil âteşini ol hür-ı rahşâna ar (vr. 20a)

Birak hâtîf gibi sen ey şule-i âhum eriş

Yana yana eyle dudum var meh-i tâbâna ar (vr. 20a)

Ayrılık ateşi âşığın bedenini küle çevirmekte, bu külü Saba rüzgârı alıp yine sevgilinin eşiğine getirmektedir (Koçin 2008: 14). Şair, bu durumun sevgili için utanma vesilesi olmasını ister. Ayrıca sevgilinin mermer gibi sert olan ve yumuşamayan kalbinin de utancı kılınmasını ister:

Âteş-i fakr ile yanan cismümün hākisterin

Yolun için ey sabâ eyle der-i hākâna ar (vr. 20a)

Ben sana ar edeyin derd-i derūnum sen dahî

Eyle ey destur-ı âşâm haret-i sultāna ar (vr. 20a)

Âşık, sevgili karşısında tenini toprak kılmakta bir gelin nahılı misali onun ağzından ilahî lütuf gibi dökülen şirin sözlerine kendini amade kılmaktadır.

Yire inmez çün meleksin cismüni hāk eyleyüp

Pāy-māl pāy-ı yār itmek mesel-i mümteni (vr. 21a)

Yā Rabb ne nahl olur bu ki olmuş durur ana

Şîrîn zebân u aşb-ı suhan berk ü bār-ı lutf (vr. 22a)

Sevgilinin peri olarak tasavvuru, perinin güzelliği, görünmez oluşu ve peri ile ilgili inanışlara dayanır. Perinin insanlara görünmemesi, sevgilinin âşıklara görünmemesi ile ilişkilendirilir. Bu yönüyle âşıklar sevgilinin kendisini değil ancak hayalini görebilirler. Perinin güzel olması yönü ise sevgilinin çehresi ile ilişkilendirilir.

Eyler hayalün ey perî dîvāne gönlümü

Yüründügünce bî-hîş ü bî- cān zamān zamān (vr. 31b)

Gönül kâşānesün sildüm süpürdüm

Hayālün ey perî olmaga mihmān (vr. 32b)

Sana yalvarı yalvarı benüm agzum eğildüğün

Bilürler ey peri-çehre beni görenler ensemden (vr. 31a)

Sevgili âşığa kavuşma vadinde bulunduğu söylentisi yalan. Onun amacı âşığı bekletti içinde bırakıp öldürmektir.

İntizār ile beni öldürmek istermiş hemîn

Vade-i vasl itdiği cānānımın yalanmış (vr. 18b)

Bu sevgili âşığa cefâ eder, cevr eder, zulm eder, âşık, sevgilinin acı ve ızdırıp vermesine karşılık âh çeker, şikâyet eder kendisine karşı insafı olmasını ister:

Dem-be-dem cevrünle dilden eyledüğüm āha bak

Özüne koyup elün insāf idüp Allāh'a bak (vr. 23a)

Sevgili cevr okunu atar, doğrudan doğruya cana kast eder, cefâ dikeniyile âşığın yüreğini

paralar, cevr taşıyla âşığı yaralar, âşığın gönlü kan dolmuştur, her kılı gönül olsa cevr ü cefânın yaralarını şerh edemez, sevgilinin cevri deniz olmuştur:

Cevr oklariyla toptolu peykân olan gönül

Peykân-ı cevr-i ruhum ile kan olan gönül (vr. 26b)

Âşık kahr ateşiyle sevgilinin dudağına susamışken sevgili âşık dışında herkese lütfu akarsu gibidir:

Ben teşne-leb revâ mı yanam tâb-ı kahr ile

Her bir tebânun ola senün cüy-bâr-ı lutf (vr. 22a)

Bu gönül çelen sevgilinin seyri ise aşk meydanında usta bir binicinin çabuklukla gönül kapmasına benzemektedir. Şair de gönlünü aşk meydanının usta sürücüsü olan sevgiliye kaptırmıştır. Sürücülüğün gönül kapma ile kurduğu istiare Defterî'nin söz mülkünde usta bir şair olduğunu ve bu alanda kendi rüşünü ispatlama gayesi olduğunu da bir nevi göstermektedir. Defterî bu şiir dünyası ile yaşadığı asrın önemli şairlerinden biri olmuştur:

İşk meydânında itdim dil-rübâlar seyrini

Sehsüvârım gibi diller kapmada çâlâki yok (vr. 22b)

Görüp ol sehsüvâr-ı esb-i nazı

Zamân ihtiyârı elden bıraktım (vr. 28a)

Sevgili, aşk derdiyle canı hasta olan âşığın tabibi olarak düşünülür. âşık zamanın cevriyle yüreğinin dolu kan olduğunu tabibe teşbih edilen sevgiliden hastalığını kanlı gözyaşlarından anlamasını, teşhisini koymasını söyler. Fakat Can tabibi sevgili, acıdan inleyen hasta âşığı tedavi etmez:

Tabibâ bu benim kanlu yaşumdan eyle istidlâl

Ki cevr-i rûzgâr ile yüregi tolu kan oldum (vr. 28b)

Nice nâlân olmayayum âşıkum bî-mâr hem

Ol tabîb-i cân ü dil itmez bana tîmâr hem (vr. 29b)

Âşık arzu ve isteklerine kavuşmasının önünde engel olarak “sîm ü zer” sahibi olmamasını görür. Bundan dolayı sevgilinin ayağına yüz sürecektir yüzü de yoktur. (“sîm ü zer” gözyaşı ve sararmış yüz olarak da değerlendirilebilir. Bu ifade Bâkî'nin “yalvaru” ile avlanabilen sevgililerini anımsatır. Aynı çağın şairi olarak gelenek gereği benzer söylemleri -üslup zenginliği Bâkî'den daha

aşığıda olsa da- dillendirmeleri de normaldir. Çünkü aynı çağın aynı geleneğin şairleri olarak ürün vermişler ve şiir sahasında söz yürütmüşlerdir:

Ne yüzden süre yüzi pā-yi yâre

Elinde Defterî'nün sîm ü zer yok (vr. 24a)

Sîm ü zer olmadugudur kāmṛān olmadugum

Defterî dūdumun olurdu eger olsa tutak (vr. 23b)

2. Rindâne Nitelikler Bağlamında Defterî'nin Şiir Dünyası

Klasik şiirde işlenen önemli ikinci tema da rintçe şiirler olmuştur. Dünyayı algılamada lakaytça duruşu benimseyen, şaraba müptelalığı sevgiliyle müptelalıkla bir tutan, melametten kaynaklanan düşünsel yapısıyla derbeder ve sefil hâlde meyhane kapısını sevgilinin mahallesini sadıkça bekleyen bir tipten prototipi olan tip pek çok şiirde çokça işlenmiş ve rindane tarzın oluşmasını sağlamıştır. Meyhaneyi mesken tutma, zahidin kuru zühdüne karşı kadehe sarılma, aşkı anlamayan zahidin kendisini şarap ve mahbuptan men etmesi karşısında itaatsiz bir duruşla kararlılıkla şaraba tutkusunu sürdürme, meyhane kapısında beklemeyi bir nevi ibadet sayma ve oranın müzmin müdavimi olma gibi niteliklerle derinlemesine işlenmiştir. Bu şiirlerde rint-zahit tezadı baskındır. Dünyevi boyutlarıyla şarap ve meyhanenin ele alındığı örnekler azımsanmayacak kadar olsa da zahidin kuru zühdüne ve aşkın sığmadığı cehaletine karşı gerçek rindin gerçek aşka doldurduğu gönlü bir meyhane hüviyeti kazanmakta, meyhane sakisi ise asıl sevgili olan Allah'ın rindin kalbine ilham ettiği marifet ilmi yerine geçmektedir. Bu doğrultuda melameti önemseyen rindin nazarında meyhane üstün konuma gelmekte, onun kapısında derbeder, kınanmış ve sefil hâlde beklemek bir ibadet yerine geçmektedir. Pek çok şiirdeki mescit-meyhane ikileminin terennümünde bu duygu yatmaktadır. Bu duygunun Melametle belirginleştiği, kaynağını bu manevi güçten aldığı Fars kaynaklarında da belirtilmektedir (Mehdipur & Mirzayanfer 1392, s. 142). Hâfiz'in içselleştirip, temel felsefesini buldurduğu ve aşkın başlangıcı olarak kabul ederek sistemleştirdiği bu duygunun (Pürcevâdî, 998: 239) elbette kadim temellerinin olduğu, Arap hamriyat şiirlerinden kaynağını alan bir tarihî menbainin olduğu da bilinmektedir (Demirayak, 2016, s. 89-90).

Defterî de Divanında kadim temelleri olan rindane tarzda çokça şiir yazmıştır. O, kendi söylemine göre cihan rindidir ve makamı da meyhanedir. Elbette meyhanede olan rindin bu payede kalmasının da tek şartı vardır. O da kadehlerin sürekli devretmesidir. Defterî, bu söylemleriyle rindin temel niteliklerinden şarap ve meyhane ile iç içe olma durumları ile rintlîğin olmazsa olmazları olan meyhane ve kadehi vurgular:

Rind-i cihân olanlara hamhânedir makâm

Şol şartla ki devr ide peymânede müdâm (G.121/1)

Cihan rindi olanlara temel mekânları olan meyhaneye elbette hoş gelir. Zühtün rinde vereceği tek mesaj da riya'dır. Rint, bu nedenle riya'yı kadehle savuşturmayı ilke edinmiştir. Defterî, gelenek gereği rint olduğunu vurgularken, rint-zahit çekişmesi doğrultusunda rintten yana duygularını yönlendirir ve samimi rintliğin ilkelerini sıralar:

Rind-i cihân olanlara hamhâne hoşcadır

Peymân-ı zühdi savmaga peymâne hoşcadır (G.57/1)

Defterî, rindane şiirlerinde rintliği içselleştirmiştir. O, meyhanede aşk şarabının meyhanesinde kendini bulmuş, gönlünü huzura kavuşturmuş bir âşıktır. Bu âşıklıkta rint olarak şairin gönlü de aşk şarabı ile dolan bir kadeh hükmündedir. Söylemler, devir şairlerinden Bâkî ve Zâtî'yi yer yer anımsatan bir söylemi de içermektedir diyebiliriz. Çünkü ifadeler gelenek doğrultusunda rintliğin hatırı sayılır terennümlerini içermektedir:

Ben hamm-ı mey-i 'aşka hamhâne dili buldum

Tolu mey-i 'aşkile peymâne dili buldum (G.117/1)

Defterî, rint bir âşık olarak "tolu" redifli bir gazel de yazmıştır. Bu gazelde rintliğin ve rindin her türlü niteliğini bir insicam hâlinde ifade ederek, rintliğin bir nevi felsefesini betimlemiştir. Bu gazeline göre rintliğin ilkeleri şöyledir:

- Rint olan kişinin asıl muradı meyhaneye olup işret etmek ve sürekli şarapla hemhâl olmaktır. Elbette bu şarap sabah mahmurluğunu gideren sabuh şarabıdır.
- Meyhanede, üzüm kızının nikabı/şişenin ağzı açıldığı anda rintlerin sarhoş naraları yükselmektedir. Meyhanedeki asıl huzuru sağlayan şarabın sarhoş rintlere verdiği coşku sadasıdır.
- Baharın rindin nazarında çok önemli yeri vardır. Bu mutluluk mevsimi, kadehe dökülen çiğ damlası misali eşsiz inci niteliğinde beliren şarabı bir meşşata misali süslemektedir. Şarabın kadehin fonca misali ağzına şebnem misali damladığı katrelerin baharın gelin gibi süslenen yapısıyla kurulmasındaki tahayyül Defterî'nin rintlikte de başarılı bir sanatkâr olduğunun delili niteliğindedir.
- Rint, uslanmaz. Divanedir. Mecnun'dur. Onun nasihat dinlemesi mümkün değildir. Onun gönlü sadece sevgilinin avucundan sunduğu gam gideren şarabı afiyetle yudumlaması sonucu durulabilmektedir. Elbette şarap, ocağa konulan su nispetinde olmayacak tesiriyle gönüldeki gamları bertaraf edip gönlü kadeh misali mutlulukla dolduracaktır. "Tolu"

redifinin matla beytindeki esprisini ve mana zenginliğini bu yönden yorumlamak manidar görünmektedir:

'Ayš-ı müdâm murâd ise humhâneden tolu

Nûş it sabûhı gel berü peymâneden tolu

Açdı nikâbı duhter-i rez 'arz idüb cemâl

Humhâne oldu na 'râ-yı mestâneden tolu

Şebnem degüldür eyledi meşşâta-yı bahâr

Gonca 'arûsı gûşını dürdâneden tolu

Mecnûn midur ki uya gönül pend-i nâsiha

Tutalum ide kulagın efsâneden tolu

Su koymak isterisen eger gam ocagina

Nûş eyle Defterî kefi-cânâneden tolu (G.144).

Defterî, rindane şiirlerinde sevgilinin dudaklarını da kadeh olarak görmüştür. Elbette bu dudak şarabının içildiği yer de aşk meyhanesidir. Buradaki şarap müptelalığı hissi söylemi rintçe ifadelerin gelenekte de olduğu gibi tasavvufî olduğunu göstermektedir:

İden câm-ı lebüdür Defterîyi

Bu 'aşk humhânesinin mey-peresti (G.187/5)

Defteri, diğer pek çok rindane manzumesinde kadehi cömert bir Hatem-i Tâ'y'a, gönlü yakan yakutun yüksek ısıda eriyik hâli misaliyle beliren şarabın hâllerine, saf şarabın harami gibi gönlü yağmalayan durumunun, kabarcıkları kadehten taşan şarabın hürmetinin yere düşmesindeki mana dairesi misali şarap ve kadehe dair pek çok niteliği vurgulamıştır. Bu nitelikler, ilerleyen bölümlerde detaylı analize tabi tutulacaktır.

Defterî, aşk şarabıyla sermest olan bir rint olarak, uyanıklığı unutmuş bir âşık rolüne bürünür. Gözbebekleri bile bu sermestliğin yollarına dikili hâlde beklemektedir. Yine orijinal denilebilecek bir tahayyülle Defterî, rindane alanda da sanatını konuşurur:

Şol câm-ı mey-i 'aşkla sermest olanlar

Râh-ı rûş-ı merdüm-i hüşyârı ne bilsün (G.129/4)

Şarap ve meclisindeki feryadın, musikinin çeng ve rebabın sesini duyumsatan şiirleriyle Defterî, şarabı bir sevgiliyle vuslata erişmesine bağlayacak bir rintçe tutum sergiler. O, oruç ayında bile kadehe alışmayı bir şölen mutluluğu içerisinde görecektir hissi duygulanımı ile rintlikte farklı ve yeni söylemlere de sahip bir şair profili ile karşımıza çıkar:

Esbâb-ı Tarb geldi buyur diyü şerâba

Feryâdla boguldu onu çenk ü rebabın (G.101/3)

Şimdi Himârı def'ine hûn çeker çeker

Câm-ı şerâb-ı vaslla sekrân olan gönül (G.107/4)

Sûrî müşâbehet vâir iken ma'nîsi nedir

Peymâne ile niçün alışmaz meh-i sıyâm (G.121/3)

Defterî de rintlik, aşkın ızdırapları ile de belirir. Sevgili uğruna dökülen gözyaşlarının şarap kabarcığı misali gözlerde akışkanlık kazandığı duygu durumu güzel bir nedenin “şarap-habab” temalı tahayyüllü olarak dikkat çeker. Şarabın kan kırmızısı renginin âşkın kanlı gözyaşlarıyla örtüştüğü söylem ise kebabın barbekü tezgâhında bir bela gibi gönle saplanmış niteliğini görünür kılmasıyla ıstırap hislerine farklı ve orijinal bir terennüm bağışlar. Kebab gibi kızaran gönülden gözlere akan ıstırap yaşlarının yokluk değirmenlerini döndürdüğü tablo ise mübalağa sanatının ıstırap hisleriyle karılmış çok ileri ve gülüp derecesindeki söylemleridir. Bu söylemler kendi deyimiyle Defterî’yi yersiz yurtsuz, düzensiz bir yaşamı benimseyen divane bir âşığa, yani derbeder bir rinde döndürmeye muktedirdir. Görüldüğü gibi aşk ve rintliğin gelenekten gelen etkilerle ve mazmunları ile buluşturularak sunulmasıyla Defterî her iki alanda da rüşünü ispatlama arzusu olan bir şair olduğunu göstermiş olur:

Eşk-i çeşmüm içre bu çeşm habâb-âsâ döner

Kanlı yaşum câm-ı çeşmimde şarâb-âsâ döner

Dil belâ sıhanda sancılmış kebâb-âsâ döner

Bu fenâ silende yaşım âsiyâb-âsâ döner

Ben bu devrün bî-ser ü sâ mân ser-gerdânıyım (Mus.2/3)

Sonuç

Bu nedenle şiiirlerinin detaylı analiz edilmesi gerekmektedir. Takip eden bölümlerde bu şiiirlerin tahlili yapılmış, Defterî'nin şiiirsel kodları ve bunların Divan şiiiri içindeki sanatsal değerleri ortaya konulmuştur. Aşk yüklü şiiirlerine toplumu uyarma ya da uyandırma görevi yüklemiştir, atılan okun bıraktığı tesir misali benzerlikle ifade etmiştir. Şair şiiirlerini inciden daha değerli bulmuş, tepeden turnağa aşkla çepeçevre kuşanmış olarak resmetmiştir. Aşk ıstırap temalı, sevgili uğruna baş verme ve melamet olgusu ile gelenekte olduğu gibi ifade eden şair, bazı orijinal benzetmelerle zenginleştirmesini kendine mal etmesini de bilmiştir. Sevgilinin beline tutkunluğunu kuyumcu marifeti ile ifade etmesi ve sevgilinin yoluna toprak olan başına çömlek ustasının biçim verdiğini belirttiği söylemi bunlara örnektir. Rintçe şiiirlerinde ise Bâkî ve Zâtî benzeri söylemleri devam ettirmiş, dünyevî duyguları ağır basan rindane manzumeler oluşturmuştur. Bu konuda da orijinali yakalayabilmiştir. Şarabın kadehin fonca misali ağzına şebnem misali damladığı katrelerin baharın gelin gibi süslenen yapısıyla kurulmasındaki tahayyül, şarabı bir sevgiliyle vuslata erişmesine bağlayacak bir rintçe tutum ile kebab gibi kızaran gönülden gözlere akan ıstırap yaşlarının yokluk değirmenlerini döndürdüğü tablo bunlara örnektir. Bu söylemlerle Defterî 16. Yüzyıl gibi zirve asırda söz arsasında yetkin olduğunu gösterebilmiş şairlerden biridir. Manzumeleri aşk ve rintçe eda ile oluşturup samimi söyleyişlerle yoğurarak günümüze kadar ulaşmasına vesile olmuş şairlerdendir.

Kaynakça

Ak, Coşkun, *Muhibbî Divanı*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2002.

Akün, Ömer Faruk, "Divan Edebiyatı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1994, C.9,

389-427.Gök, Taner, *16. Asır Şairlerinden Defteri ve Divanı*. Paradigma Akademi Yayınları, 2020.

Demirayak, Kenan. "Rindane tarz olarak adlandırılan türün Arap edebiyatında ortaya çıkışı".

Doğu Esintileri, 2016, 5, 87-132.

Koçin, Abdülhakim. Divan Şiirinde Bâd-ı Sabâ, *Selçuk Üniversitesi/Seljuk University Fen-Edebiyat Fakültesi/Faculty of Arts and Sciences Edebiyat Dergisi/Journal of Social* (2008), Sayı/Number: 20, 1-19.

Mehdîpûr, Mirza, Mârzayânfer, Leyla. "Fuzûlî ve Hâfız gazellerinde mestane, kalenderane ve rindane mazmunların tahlili ve mukayesesi". *Pijûhişnâme-i Edeb-i Gınâyî*, 1392, Şomare (21) : 141-200.

Özcan, Abdulkadir (hızl.) *Nevîzâde Atâî, Hadâiku'l-Hakaik fi Tekmileti's-Şakaik*. 1989, Çağrı Yay.

Sevimli, Erdem. "Klasik Şiirde Sinesini Dağlayan Âşık Zümresi 'Abdallar'". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 100 (Aralık 2021), 97-122.

....., Erdem. "16. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinde Kalenderî Algısı", *SBARD*, (Bahar 2020/1), s.18, 31-66.

Yıldız, Enes. "XVI. YÜZYIL DÎVÂN ŞAİRİ DEFTERÎ VE DÎVÂNI". *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [Journal Of Old Turkish Literature Researches]*, c. 2, sy. 1, 2019, ss. 527-55.

GÖNÜL MERCEĞİ 'SAFAHAT' KÖŞESİ “MAKALE-4”

“SAFAHAT”IN DİLİ ve MESAJI

Ömer KOCAKAYA*

Özet

Modern Türk şiirine yön veren Mehmet Akif toplam 7 kitaptan oluşan “Safahat” adlı eseriyle hem devrinde hem de sonraki yıllarda Türk şiiri içerisinde önemli ve ayrıcalıklı bir yer edinmiştir. İstiklal Şairi sanatı yanında hayatı ve karakteriyle de günümüze yol gösterici olmaktadır. Bu yüzden onun güçlü karakteri ve örnek yaşamı sanatından daha ön sıralarda yer edinmiş hâldedir. Mehmet Akif, Safahat’ında daha çok hayatını ve yaşadıklarını işlemiştir. Eseri, hayattan karelerle doludur. Konu/muhteva ağırlıklı yanları çokça olan eserin dili hususunda bazı çalışmalar olsa da fazla değinilmediği de bir gerçekliktir. Bu nedenle bu yazıda Safahat’ın dili üzerinde duracağız. Bu bağlamda dilinin kullanımı sırasında kullandığı öyküleyici ve diyalog teknikleri detaylandırılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Safahat, Akif’in dili, Mesaj, Mehmet Akif Ersoy, Anlatım.

THE LANGUAGE AND MESSAGE OF “SAFAHAT”

Abstract

Mehmet Akif, who shaped modern Turkish poetry, gained an important and privileged place in Turkish poetry both during her time and in the following years with her work "Safahat", which consists of 7 books in total. The Independence Poet guides today with his life and character as well as his art. For this reason, her strong character and exemplary life are ahead of her style. Mehmet Akif mostly talked about his life and experiences in her Safahat. His work is full of scenes from life. Although there are some studies on the language of the work, which has many subject/content-oriented aspects, it is a fact that it is not mentioned much. In this context, the narrative and dialogue techniques she uses during the use of her language will be detailed.

Keywords: Safahat, Akif's language, Message, Mehmet Akif Ersoy, Narration.

---

* Öğretmen, Müdür Yrd., Kepez Çok Programlı Anadolu Lisesi

Giriş

Modern Türk şiirine yön veren Mehmet Akif toplam 7 kitaptan oluşan “Safahat” adlı eseriyle hem devrinde hem de sonraki yıllarda Türk şiiri içerisinde önemli ve ayrıcalıklı bir yer edinmiştir. İstiklal Şairi sanatı yanında hayatı ve karakteriyle de günümüze yol gösterici olmaktadır. Bu yüzden onun güçlü karakteri ve örnek yaşamı sanatından daha ön sıralarda yer edinmiş hâldedir. Mehmet Akif, Safahat’ında daha çok hayatını ve yaşadıklarını işlemiştir. Eseri, hayattan karelerle doludur. Konu/muhteva ağırlıklı yanları çokça olan eserin dili hususunda bazı çalışmalar olsa da fazla değinilmediği de bir gerçekliktir. Bu nedenle bu yazıda Safahat’ın dili üzerinde duracağız.

Safahat’ın dili dönemin dil anlayışından yer yer farklılaşmaktadır. Şiirlerde öyküleyici anlatım tekniğinden karşılıklı konuşma, yani diyalog tekniğine kadar pek çok anlatım yönteminin kullanıldığı görülür.

Hem de derdi ki:

"Çok uğurlu bir küfedir, kalmadım hemen yüksüz..."

Baban gidince demek kaldı, adeta öksüz!

Onunla besleyeceksin ananla kardeşini.

Bebek misin daha öğrenmedin mi sen işini?

Dedim ki ben de:

- Ayol dinle annenın sözünü!

Fakat çocuk bana haykırdı, ekşitip yüzünü:

- Sakallı, yok mu işin.

Git cehennem ol şuradan? (Küfe'den).

Bu şiirlerde toplumsal değerlere karşı bir duyarlılık görülür. Bu nedenle dil yer yer yükselen ve alçalan inişli çıkışlı bir ses tonu, ancak genelde yüksek bir tonda ilerler. Kelimeler bir çırpıda ağızdan çıkan duygu durumundadır ve üslup akıcıdır. Akif, söylemlerinde gayet rahat ve doğaldır. Sosyal hayata ait unsurları başarıyla kullanır. Bu manzumelerde gerçeklik duygusunun açığa çıktığı görülür (Yılmaz, 2009: 194).

Teyzeniz geldi, bu akşam, değiliz biz yalnız.

Sopa sağ elde, kırık camlı fener sol elde;

Boşanan yağmur iliklerde, çamur ta belde.

Hani, çoktan gömülen kaldırımın, hortliyerek,

"Gel!" diyen taşları kurtarmasa, insan batacak

Saksağanlar gibi sektikçe birinden birine,. (Seyfi Baba'dan)

Normal hayatın her alanından kelimeler şiirlerinde yer alır. Gerçekçidir. Sağlam bir dildir. Zaten Mehmet Akif, dil tercihini hakikat ve Hak'tan yana kullandığı için dili de bu unsurların parçalarıdır. Estetik endişe burada göz önüne alınmaz. Çünkü İstiklal Şairimiz hayata dair gerçekleri estetik endişenin mahvetmesine izin vermez. Bu ifade gücüdür Safahat'ın son bölümü olan "Gölgeler" kısmına kadar zengin ve parlak ifadelerle devam eder.

Onun dilini standart, yani günlük konuşma dilinden ayıran şey eski dile, yani divan Edebiyatı kültürüne hâkim olmasıdır. Şiirlerdeki derinlik mecazları, imge denilen sembol ve şekilleri başarıyla kullanmasından kaynaklanır. Aşağıya verdiğimiz Tekib-i Bend'inden alınan mısralar bu niteliklerin yansımasıdır:

Sâki, getir ol bâdeyi kim rûh-u revandır

Peygüle nişînân-ı gama neş'e-resandır

Her katresi erbâb-ı kemalin nazarında

*Hurşîd-i hakikat gibi envâr-feşandır*¹⁷(*Terkib-i Bent-I*)

Dil, elbette ağırdır. Çünkü Arapça-Farsça-Türkçe karıştı olan Osmanlı Devleti'nin dili Osmanlıca'dır. Aruz ölçüsünü eserlerinden en güzel kullanan şair olan Mehmet Akif, medrese kültürü ve birikimini hâliyle diline de yansıtmıştır.

Akif, bir dava adamıdır. Bilinçli, ahlaklı, temiz bir Müslümandır. Hayatı boyunca Anadolu'yu dolaşmış, Kur'an ahlakının yayılması için ve Milli Mücadele ruhuyla devam etmesi için çabalamıştır. Şiir dilindeki ironi dediğimiz alaycı unsurlar onu toplumsal eleştiriye dönük üslubundandır. Bu anlatımı şair, eski dilin zengin mecaz ve istiareleriyle, günümüzde metafor denilen unsurları ile sunmuştur. Onun dili hayattan aldığı bu zengin metaforlarla hem bir tiyatro, hem bir hikâye hem de bir şiire dönüşür. Burdan hareketle şiirleri her üç türün ortada buluşmuş ifadesidir diyebiliyorum.

İstiklal Şairinin dili inanç yüklüdür. Şair, bu inancın yanlış giden yönlerine de sert eleştiriler yönlendirir. Onun tek dayanağı Kur'an'dır. Aşağıda Kur'an Kur'an'a Hitap adlı

---

¹⁷ Bazı sözcükleri çevirmede Kubbealtı lügatı adlı online çevrimiçi sözlüğünden yararlanılmıştır.

şiiirinden verilen mısralara baktığımızda Allah'ın varlığının özellikle vurgulandığı, inkâra gidenlerin Kur'an'ın mesajı üzerine tek bir söz dahi edemeyeceklerini belirterek inançtaki yüceliği belirtir ve kararlılığını gösterir. Pek çok şiiiri bu yönde mesajlarla doludur. Bu mesajlar Akif'in pek çok şiiirinde de yer alır:

Ya Rab, bu nasıl kitâb-ı âli

İdrake sığışmıyor meâli.

Ulviyyetin eyleyenler inkâr,

Bir mislini eylesinler izhâr. (Kurân'a Hitap)

Akif, Kur'an'dan aldığı etkileri hem yaşamına hem şiiirine uygulamış, dini alet edinenlere de dini Allah'ın emirlerine göre yaşamayıp gösteriş ile sürdürenlere de sert çıkmıştır. Bu nedenle onun şiiiri, ideal ahlak, adalet ve iyilik anlayışının yansıması olarak Asım'ın nesillerine, yani bizlere hitabını devam ettirmektedir.

Akif, 1908 yılından itibaren *Sırât-ı Müstâkim* dergisinde yazdığı yazılarla Safahat'a ulaşan şiiirlerini de oluşturmuş olur. O, bu şiiirlerine halkın sokak ve mahallelerinde kullandığı günlük konuşma dilinin tüm sıcaklığını yansıtabilmiştir (Küçük, 2014: 95). "Hasta adlı şiiirinden aldığımız aşağıdaki kısımlarda onun halk diline doğal ev samimi bir yönüyle eğildiğini, halka ait kelime ve kavramları başarıyla kullandığını görebilir.

Soydu bîçâreyi üç-beş kişi birden, o zaman

Aldı bir heykeli uryân-i sefalet meydan

Yok bu kemik külçesinin dinlenecek bir ciheti:

' Bakmasak hastayı nevmid ederiz belki ' diye;

Çocuğun göğsüne yaklaştım biraz dinlemeye:

Öksür Oğlum ... Nefes al... Oldu, giyin;

Bakayım nabzına... A' la... Sana yavrum, kodein

Yazayım, öksürüyorsun, O, keser, pek iyidir...

Arsenik hapları al, söylerim eczacı verir.

Hadi git, kendine iyi bak...

- Nasıl ettin doktor?

- Edecek yok, çocuk artık yola girmiş, gidiyor! (Safahat, Hasta Şiiirinden)

Safahat'ın "Asım" bölümünde ise eleştiri dilini halk kültürüne ait öğeler eşliğinde kullanır. "Mangır sunmak, hakikat kusmak" vs gibi halka mal olmuş deyimleri kullanan şair, muhataplarına zehir zemberek bir dille Türk edebiyatına ve Türk kültürüne sahip çıkmalarını

önerir. Bilinçli bir milliyetçi, Türk edebiyatına âşık bir ilim insanı olarak rezil adamların yıllarca edebiyata edepsizliği soktuklarını, tasavvuf adı altında şarap, meyhaneci oğlan, rakı ve tezgâh gibi unsurları kullanıp edebiyatı aşağıladıklarını belirtmektedir. Bu şiirleri de “tekmeleyiver” diyerek gereksizliğe sürüklemektedir. Bunun nedeni Divan şiirini ya da tasavvufu eleştirmek değil, şiirde kullanılan kavramların kullanılış tarzına itirazı üzerinedir. Bu ve benzeri ifadeleri onu halk diline ve kültürüne eğilim yanında onlara Safahat’ın mesajını aktaran numuneler içerir. O bu söylemleriyle açık gördüğü ya da bulduğu her alana elini atmış devletin selameti için çabalamış, dilini fedakârlığa ve millete hizmete adanmıştır.

*Onlar azdırdı, evet, başlıca pespâyeleri
Bu sıkılmazları “medh et!” diye, mangır sunarak,
Ne erâzil adam olmuş, oku târîhi de bak!
Edebiyyata edepsizliği onlar soktu,
Yoksa, din perdesi altında bu isyan yoktu.
Sürdüler Türk’e “tasavvuf” diye olgun şırayı;
Muttasıl şimdi “hakikat” kusuyor Sıdkı Dayı!
Bu cihan boş, yalnız bir rakı hak, bir de şarab;
Kible: Tezgâh başı, meyhaneci oğlan: Mihrab.
Git o “dîvan” mı, ne karn’âğrısıdır, aç da onu,
Kokla bir kerre, kokar mis gibi “Sandıkburnu!”
Beni söyletme, neler var daha!*

-Tekmilleyiver...

O, dilin arınma maksadıyla tüm kelimelerinin dönüştürülerek ve ayıklanarak ruhsuz hâle getirilmesine de karşı çıkmıştır. Bu konuda o, bütün Türkler’in anlayacağı bir ortak dil, özellikle de İsmail Gaspıralı’nın Tercümanı¹⁸’nda kullandığı dilin uygun olacağını vurgulamıştır. Bu

---

¹⁸ Kırım Türklerinden Gaspıralı İsmail bey tarafından 22 Nisan 1883 - 23 Şubat 1918 (?) tarihleri arasında çıkartılan ve tüm Türk dillerinde okunan haftada bir gün yayımlanan Türkçe gazetedir. Rus baskıları sonucu dağıtılan gazetede Gaspıralı, Türk dünyasında ortak bir edebî dil oluşturmaya gayret etmiş ve bunda da sanıldığından daha büyük bir başarı elde etmiştir. Tercüman gazetesi otuz beş yıl boyunca Rusya Müslümanlarını

görüşlerini safahatında da vurgulamıştır. Aşağıdaki mısraları bu milli duyuşun eseri olarak Safahat'ında Türkçeye tutkunluğun ürünü olarak dikkat çeker.

Lisâna hiç yenilik sokmayın!" demek:

Cinnet.

- Hayır, taassub eden yok...

Şu var ki:

İcâbı Tahakkuk etmeli bir kerre; bir de, erbâbı

Eliyle olmalı matlûb olan teceddüdler...

Düşün ki böyle midir bizde?

- Şüphesiz.

- Ne gezer!

Delili: Kendi sözüdür...

- Kimin, benim mi?

- Evet!

- Ne söylemişim?

Unuttum...

- Canım şu 'zihniyet!'...

-Beğenmedin mi? Fransızca yok mu 'mentalite'?

Onun mukâbili...

- Zaten budur ya dert işte! (Safahat)

Bu düşünceleri onu lisanda tabilik, açıklık, sadelik ve anlaşılrlık fikrine sürüklemiş, bu mesajı ile Safahat'ını bilinçli bir Türkçülükle süsleyerek yeni nesillere armağan etmiştir (Uluçay, 2014: 31).

Sonuç

Mehmet Akif Ersoy'un şiirlerinden oluşan Safahat külliyyatı Türk toplumunu ifade eden her konuya değinmiş, çağları aşan yaygın fikirleriyle göz dolduran nadide bir eserdir. Onun dili, sokağın dili, yani halka ait dildir. Ancak Akif, bu dili aldığı eğitimin etkisiyle ve Eski Türk

---

ve Rusya Türkleri'ni uyandırma, çağdaş dünya medeniyetine ulaştırma yolunda olağan üstü hizmetler yapmıştır. (Akpınar, Yavuz (2011). "Tercüman". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 40, 492-494).

edebiyatı kültürüyle harmanlayarak zengin, açık, anlaşılır bir ifade ve üslupla sunmayı başarabilmiştir. Bu üslup ve ifade biçiminde İslam'ın ve Müslüman âleminin gerek toplumsal gerekse bireysel anlamda yaşadığı sıkıntıları da gelecek nesillere bir mesaj olarak eleştirel bakışla ifade edebilmiştir. Bu mesaj, evrenseldir. Kimi zaman yardımlaşma, kimi zaman dayanışma, kimi zaman da bunların eksikliği ve ahlaki yönden gerilemeden duyulan üzüntünün epik anlatımı şeklinde seyretmiştir. Pek çok şiirinde kullandığı konuşma üslubunda gür, tok ses tonu, fikirleri yönlendirme ve hâkimiyet sezilmektedir. Bu aynı zamanda bir mesajdır. Akif, Safahat'ının bu mesajı ile geniş kitlelere ulaşan ortak bir dil ülküsü oluşturabilmiştir. Bu yönüyle Safahat, İsmail Gaspıralı'nın Tercüman'ı misali geniş ve engin bir yayılım ve mesaj dünyasını da içermektedir.

Kaynakça

Akpınar, Yavuz (2011). "Tercüman". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 40, 492-494.

Ersoy, M. Akif (2002). *Safahat 7 Kitap*. Dergâh Yayınları.

Uluçay, Mustafa (2014). "Mehmet Akif Ersoy'un Eserleri Üzerinde Dil Ve Üslûp İncelemesi".

Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.

Küçük, Mustafa (2014). Mehmet Âkif Ersoy ve Türkçe. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 21/2, 93-112.

Yılmaz, Arif (2009). Mehmet Akif Ersoy'un Şiirlerinde Halk Dilinin Kullanımı. *Mustafa*

Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6/11, 189-210.

**GÖNÜL MERCEĞİ AKADEMİK KÖŞESİ “MAKALE 5-YAYIN
DEĞERLENDİRME”**

İnci NACAR*

Farabî (1990). *İhsâ’i-l Ulûm İlimlerin Sayımı*. Şark İslâm Klasikleri 22, MEB Yayınları.

Farabi'nin İhsâ'ü-l Ulûm, yani İlimlerin Sayımı adlı eseri, müellifin sayısı 160'ı bulan eserleri içerisindeki değeri ile ön plana çıkmaktadır. Birçok dile çevrilmiş, XI. asırda medreselerde okutulmuş, verdiği bilgiler ve görüşlerinin zenginliği ile dikkate şayan bir eserdir. Yazar, bu eseri ilimlerin tamamını tasnif edip içerikleri ev cüzleri ile tarif etmek, ayrıca insanların sorunlarına çözüm bulmak amacıyla yazmıştır. Her bakanın istifade edebileceği ya da uğraşacağı ilimleri öğrenebileceği tarzda oluşturulan eser, bakanın ve ilgilenenin başka bir konuda müstağni kalmayacağı açıklamalarla zenginleştirilmiş hâlde bilim âleminin hizmetine sunulmuştur.

Eserin aslı Arapçadır ve günümüze kadar gelmiş en eski ansiklopedi hükmündedir. Farabi, eserdeki ilimleri diğer eserlerindeki gibi felsefi bir sıralamayla tasnif etmiştir. Eser, 5 büyük kısma ayrılır.

1. Dil İlimi
2. Mantık İlimi
3. Talimî İlimler
4. İlahiyat
5. Medenî İlimler

Bu bölümleri müellif ayrı ayrı ele alıp incelemiştir. Moleküllere ayrılarak incelenen ilimlerde örneğin, Talimi İlimler; sayılar, hesap, hendese, menazır ilmi, musiki, yıldızlar, tedbirler (hikler) olarak yazılmıştır. Ameli ve felsefi ilimleri ele aldığı bölümde, çok fazla akıl ve mantık öğelerine yer vermiştir. Göreceli olan bu ilimleri bu yüzden eserinin baş kısmına almıştır. Descartes'in XVII. yüzyılda aynı sonuçlara ulaştığına bakıldığında Farabi'yi okumuş olduğu anlaşılabilir.

Eser, başkasından mülhem değil, orijinal fikirlerle oluşturulmuştur. Çünkü o zamana kadar böyle bir ilim tasnifi yapılmış değildir. Farabi'nin etkilendiği âlimlerden Aristo, nazari,

---

* Felsefe Öğretmeni, MEB, Kepez Çok Programlı Anadolu Lisesi.

amelî, şiir ve güzellik ilmi olarak ilimleri tasnif etmiştir. Farabi ise ona benzemediğini savunarak ilimleri modüllere ayırarak incelemiştir.

Bu eser hem İbn-i Rüşd ekolü mensuplarını hem de İbn-i Sina'yı derinden etkilemiştir. Batlamyus ve Oklides'i Erlangen adlı eserinde Farabi ile birlikte zikreden Roger Bacon (1214-1280) ilimlerin tasnifi adlı eserden istifade ettiğini belirtmiştir. Görüleceği üzere eserin etkisi doğu ve Batı'da hayli yaygın olmuştur. Eserdeki Musiki bahsinin bir musiki tarihçisi olan H.G. Farmer'in Jurnal of The Royal Society adlı eserinde geçmesi bu etkinin önemli bir yansımasıdır. Eserin İbranice'ye çevrilmiş olması da önem arz eder.

Eserin bugün Arapça 4 el yazma nüshası bulunmuştur. En iyisi İstanbul'da Süleymaniye Köprülü Kütüphanesinde bulunan bölümdür. Bir başka nüshası da Madrid civarındaki Escorial Kütüphanesi'ndedir. Arapça metni ilk olarak Sayda'da 1921 yılında çıkan mecmuada yer almıştır. Mısırlı âlim Osman Emin ise bütün el yazmalarını inceleyerek neşretmiştir. Tanıttığımız eser işte bu neşirden kalmadır.

Farabi, felsefeyi mesele, usul ve neticeleri birleştirip mantıksal olarak bir bilgi kümesi hâlinde ele alır. Buna rağmen yetiştirdiği dinin esasları ve zaman ile yaşadığı çelişki nedeniyle yaşadığı tabiat, cemiyet ve beşerî hadiseleri içine alıp yorumlama kapasitesi bakımından diğer felsefi ekollerden ayrılır. Bu yüzden onun felsefesi kendisinden sonra Doğulu ve Batılı pek çok düşünürü etkilemiştir. Onun felsefesi tabiat değil, zihniyet felsefesidir. Yani tecrübeler değil mantık esastır. İlk felsefi okulları oluşturmuş, Arapça'ya ve dile vakıf olması nedeniyle İbn-i Sina'nın gelmesine vesile olmuştur. İbn-i Sina, açık bir dille Farabi felsefesinin yayılmasına ön ayak olmuştur. Onun felsefesi Aristo ve Eflatun'u aşan bir kulvardadır. Hakikat arayıcılığı, ruh temizliğine önem verme, ilimlere geometri ve mantık ilimleri aracılığıyla ulaşma, Allah'ı aramada felsefeyi aracı kılma gibi fikirleri birleştirip diğer felsefi düşüncelerle sentezleyip yeni, kendine özgü bir felsefe oluşturmuştur.

Farabi, akıllı Tanrı'nın birliği düşüncesiyle alır ve düşünmek, işlemek ve yaratmak aşamalarından geçtiği şekilde formüle eder. Ruhun ise beden yetkinliği olduğunu hayvanî ruh ve insanî ruh diye sınıflandırılacağını belirtir. Hayvanî ruh, gelişme ve kötünden çekinmeyi öngören yapıda, insanî ruh ise güzel ve faydalı olanı seçme üzerine çalışır diye belirtir. Ahlak ise, iyi ile kötünün akıl ile fak edilmesidir. En yüksek akıl bilgidir ve hareketlerimize yön verir diye düşünür bilgiyi, ahlak ve erdem olarak gören İlk Çağ düşünürleriyle özdeşleşir. İnsan sırf iyiye odaklanmalı, ona ulaşmak için çabalamalıdır. Bu kendisine Allah'ın verdiği hür iradede mirastır. Asıl mutluluk bu iradeyi kullanabilmededir. Mutluluk fikrini devlet olarak da ele alan

düşünür, insanların hepsinin işlerini en iyi yaptığı ve birleşip bütünlük sağladığını sistemin mutluluk verdiğini belirtir. Vahiy ile felsefe birlikteliği ve uyumu çerçevesinde toplumu dizayneden devleti öngören Farabi, kötü devletin maddiyata, yeme ve içmeye; iyi devletin ise ahlaka, erdeme ve yardımlaşmaya dayandığını belirtir. Bu durum bugün evrensel Birleşmiş Milletler fikrinin âdeta özeti gibidir.

Buradan yeniden esere dönmek gerekir. İhsâî'l-Ulûm 5 bölümden oluşur. İlki "Dil İlimi" bahsidir. Dil, bir kanundur ve sanattır diyen düşünür, halk arasında bazen ezber olarak bir şeyleri öğrenmek ve öğretmen amacıyla oluşturulan kanunların dil sanatını oluşturduğunu belirtir. Bu ilim sayesinde hemen her kes öğrenme maksadıyla ziraat, tıp, mimarlık gibi pek çok nazari ve amelî ilmi edinebilir. Kanun her bir sanatta, anladıklarımızı içerir diyen Farabi, kelimeleri tek ve toplu olarak ikiye ayırmaktadır. Tek sözcükleri "aklık, karalık", toplu kelimeleri ise "insan bir hayvandır" gibi tümce örneği ile ifade ederek anlatmaktadır. O, halkın dilini de yedi kısma ayırarak incelemiştir. Belîğ konuşma için fasih sözlerin ezberlenmesini öngören düşünür, dil kanunlarını ekler dâhil ayrıntılı açıklayarak konuyu somutlaştırmıştır. Arapça isim, sıfat, edatlar vs. kelime türlerinin niteliklerini de eserinde ayrıca açıklar. Dilde kullanılan işaretleri de belirterek konuyu ayrıntılı hâlde bir sanatsal sistem hâlinde dikkatlere sunar.

Farabi ikinci kısmı "Medenî İlimler"e ayırır. Bu bölümde ahlak, huy, yapılan doğru işler, hareketlerin çeşitleri, gayeleri, bunların insanda var oluş şekilleri vb. pek çok medenî insanî hasletleri açıklayarak araştırır ve tenkit eder. Bu bölüm siyaset ve felsefe ilimleri ile sosyoloji ilminin bütünleşmesi hükmündedir. İyilik, güzellik ve ahlakî faziletler insanı mutluluğa ulaştırır diyen düşünür, bunların kötülük ve çirkinliğe evrilmesini sosyal yaşam içerisinde insanlar arasında yayılmaları sebebine bağlar. Bu yayılım dengesiz olduğu zaman sorunlar çıkmaktadır. Dengeyi sağlayan da başbuğ, yani hükümdardır. Siyaset, saadeti sağlama hüneridir. Fazilet üzere yükselmelidir. Kanun yapma, inzibatı sağlama, kötü iş ve filleri maksada uygun tanzim ederek topluma taksim etme işi elbette tecrübe ile sabittir. Bu durum tıp ilmine benzer diyen düşünür, doktorun tecrübe ve uzun müşahedeler ile elde ettiği bilgileri uyumlaştırarak hastayı tedavi etmesini örnek vermektedir. Doktor, uygun ilacı da bu iki meleke sayesinde takdir edebilir. Medenî ilimlerde felsefeyi de önceleyen düşünür, irade ile yapılan işlerde kanunî olarak yürütülen her türlü iş ve eylemleri sayar. Saadeti gerçek ve yapay olarak ayıran düşünür, halka dağıtılmış hâlde bulunan iş ve eylemleri kıymetli huy ve ahlaki niteliklerle tertip eden saadetin kalıcı ve gerçek olduğunun bizzat altını çizmektedir. Farabi, bu

yönüyle ideal ahlakı verir ve siyasetçilere evrensel ahlaka uygun davranmaları için bir kılavuz sunar. Bu durum, eserin değerini daha da artırır. Eğer devlet halka yayılan iş ve hareketleri faziletli eylemlerle inzibat altına alırsa orada ideal devlet yönetimi gerçekleşecektir diyen Farabi, tarihte ilk kez Birleşmiş Milletler düşüncesini de somutlaştırır.

Üçüncü bölüm “Talim İlmi”ne ayrılmıştır. Bu ilmi düşünür kitabın başında belirttiği 7 büyük bölüme ayırarak ele alır. Burada sayıları ele alan Farabi, onları amelî ve nazarî sayı ilimleri olarak ikiye ayırarak ele alır. Çift, tek olmaları, telaffuzları vb. bakımlardan inceler. Hendese ilmi denilen Geometriyi de amelî ve nazarî olarak ikiye ayırır. Ameli hendese de marangoz ve demirci misal mühendis ölçüsünü ele alırken, nazari hendese de cisimlerin yüzey ve çizgilerine mutlak olarak bütünsel bir anlayışla bakılır. Çizgi, yüzey hacimlerde, şekil, miktar, eşitlik ve fazla oluş durumları ile ilgili olan bu ilmin nazarî boyutunda her şeyin yapılış yönüne bakılır.

Bu ilim, çizgi ve hacimli yüzeyler olmak üzere iki bölümle ile ilgilenir. Küp, piramit, küre vb. çizimlerin bölümleri ile yüzey yahut hacimlerine detaylı analizlerle yönelmenin gereği vurgulanır. Böylece düşünür bu ilimde analiz ve sentezin önemli olduğunu defaatle vurgular. Fiziğin ışık ve kırılma durumlarını da ele alır. Saydam cisimlerin ışıkla olan münasebeti göz ve aynanın görüntüyü yansıtırken ışığın kırılma anındaki durumları vs. fiziksel kanunları da araştırır ve tetkik eder. Işık, “Yıldız İlmi”ni de bu bölümde incelemeyi gerektirir. Bu ilim geçmişle ilgili ta’limî yorumlar yapılmasını öngörür. Gökteki cisimlerin hareketlerini, şekillerini, mevkilerini vb. şeyleri içine alır ve yorumlarda bulunur.

Farabi, musiki ilmine de değinir. Melodileri, neden ve niçin terkip edildiklerini, daha tesirli ve dokunaklı olmaları için hangi hâllerde bulunmaları icap ettiğini bilmeye yarayan bu ilimde amelî ve nazarî musiki olarak ikiye ayrılır. Amelî musiki nağmelerin çeşitlerini, nağme ve melodilerin âletlerdeki tasavvurlarını ele alır. Beş bölüme ayrılan bu ilimde ilk bölüm amelî musikinin saf bilgisine sahip olmayı gerektirir. İkinci bölüm usullerden bahseder. Üçüncü bölüm tertip ve miktar üzerine çalışan âletlerden, dördüncü bölüm nağmelerin vezinleri, beşinci bölüm ise melodileri bir bütün olarak ele almaktadır. Farabi, ağırlıklar ve tedbir ilmini de sayı/ta’lim ilmine dâhil eder. Buradan tedbir ilminin cisimlerde yapma ve doğal olay ve olguların nasıl oluştuğu ile ilgili bilgiler ile ölçüm ve tartımı, musiki âletlerini hazırlamayı içeren tedbirleri içine almaktadır.

Farabi, dördüncü bölümde tabiat/doğa ilimlerini sınıflandırır. Tabiattaki cisimleri doğal

ve sunî olarak gruplandırılan düşünür, cam, kılıç, sedir elbise gibi ürünleri insan ürünü, bunların dışında kalan ve cisimlerin yapısına ve ruhuna sinen düzgünlük, tutarlılık, uygunluk gibi manevî olguları da tabii/doğal olarak ele alır. Buradan kendileri ile var olabilen cisimlerin sunî yapısını onu yaratılış ve nizam duygusuna götürür. Doğa bir mükemmellik ve intizam içindedir. Ürünler varlıklarını kendilerine kişilik veya öz veren unsurlardan alırlar. Örneğin kılıca keskinlik niteliği verilmesi ya da demirin iyi kalıpta dövülmesi gibi. Buradan düşünür, maddelerin hizmet ettikleri amaç ve gayeye göre şekil aldıkları sonucuna ulaşır. Bu gaye insan, nebat ve hayvanları da içeren geniş bir tabiatı gözler önüne serer. Buradan ilahiyat ilmi doğar ve doğal çevreyle ilişkilendirilir. İlahiyat ilmini varlıklar, varlıkların burhan/delilleri, cisimleşmeyen varlıklar ve onların dereceleri olmak üzere sınıflandırarak açıklar.

Son bölümde Farabi, “mantık” ilmini ele alır. Mantık, sanatı insanı Allah’a yönlendiren ve hatalardan koruyan kanunları verir. Bu kanunlar insanın imtihanıdır. Bu imtihan da “nahiv” sanatı ile alakalıdır. Dilin akıl ve mantıkla kurduğu iletişim gerçek ile duygu arasındaki tutarlılığı gözler önüne sererek iyiliği ve doğruluğu getirir. Düşünmek ve karar vermek de bu ilmin nüvelerindedir. Eğer mantık ilmi bilinmezse birbirine karşıt düşünceler hakkında yanlış hükümler verilebilir ve ikisi arasındaki ayırım tespit edilemez. Farabi, bir filozof olarak eseriyle insanlara doğru düşünmeyi, iyiye ve güzele yönelmeyi önermekte ideal siyaset ve ahlakın ancak mutluluğu göstereceğini yaptığı ilimler tasnifiyle duyurmaktadır. Birçok ilmin bugüne ışık tutmasından anlarız ki bu klasik eser genç nesiller için de önemli bir kılavuzdur. Eserin “Dilimiz Zenginliğimiz” projesi içerisinde dâhil edilmesi ve yeni nesillere okutulması da bu yönleriyle ayrı bir değerdir.

GÖNÜL MERCEĞİ “**FİLİSTİN KÖŞESİ-ŞİİRLER 1**”¹⁹”

“MAZLUM KENT KUDÜS=BİR FİLİSTİN ÖZLEMİ”

Ali Baran POLAT*

Binlerce rükûun nida sesleri,
Binlerce secdenin niyaz hisleri,
Ey mazlum kent Kudüs!
Peygamberler revâğı;
Taşlarına acı işlenen mukaddes kent,
Gözyaşlarımızla suladık bâkir bedenini,
Selahaddin’in tuğlarında dirilttik geleceğı.
Sen Filistin’in özlemisin

Artık mağrur ol,
Çünkü sen bizim kiblemizsin.
Kardeşçe yöneldik sana yetmiş iki millet,
Dostça kaynaştık sende kabaran duygularla.
Nice firavunların zulmünü parçaladın,
Nice güneşlere eşik oldun,
Şimdi başı dik yücel,
Çünkü biz varız;
Çünkü Müslümanlar var.
Yüreğı intifada ateşleyle kavru lan aziz bir Filistin var,

---

¹⁹ Bu şiirler Malatya İl Milli eğitim Müdürlüğü’nce düzenlenen “Özgür Filistin” adlı şiir yarışmasına katılım sağlayan şiirlerdir.

* 12A Sınıfı Öğrencisi, Kepez Çok Programlı Anadolu Lisesi.

GÖNÜL MERCEĞİ “FİLİSTİN KÖŞESİ-ŞİİRLER 2”

“FİLİSTİN”

Zozan YILDIZ*

Vatanı işgalde bağır yanıyor
Her yer cayır cayır yanar Filistin
Gözyaşı sel olmuş yürek kanıyor
Canlar paramparça ağlar Filistin

Çocuklar babasız feveran eder
Göçe kalkmış halkı usulca gider
Neşe, sevinç gitmiş, kalmış bir keder
Onca şehidini anar Filistin

Zozan kalemini eline aldı
Gazze’ye bin umut, bin selam saldı
Dünya sağır dilsiz, tepkisiz kaldı
Biçare halkıyla yanar Filistin

---

* 9A Sınıfı Öğrencisi, Kepez Çok Programlı Anadolu Lisesi

GÖNÜL MERCEĞİ “FİLİSTİN KÖŞESİ-ŞİİRLER 4”

“BİTSİN BU SAVAŞ”

Eylül POLAT*

Filistin,
Bir başka memleket Filistin,
Havası başka,
Kokusu,
İnsanı başka,
Bombalar, Patlamalar ülkesi,
Kesildi sesi,
Nefesi söküldü.

Eli yetmiyor kimsenin,
Yetişmiyor o mazlumlara,
Doğmadan ölüyor,
Çocuklar Filistin topraklarında.
Nereden geliyor,
Bu nefret ve kin,
Uykuya hasret ölüyor,
Çocuklar Filistin topraklarında.

Ağlıyor,
Anneler,
Duyulmuyor sesleri,
Ne zaman son bulacak,
Bu imdat sesleri.

---

* 9A Sınıfı Öğrencisi, Kepez Çok Programlı Anadolu Lisesi

Yüreğimiz Filistin,

Karşımızda İsrail,

Kalbimiz bir,

Tarafımız bir.

Korkmayın çocuklar,

Son bulacak bu zalim savaş,

Çocukları katleden,

Elbet bir gün kahrolacak arkadaş.

GÖNÜL MERCEĞİ “FİLİSTİN KÖŞESİ-ŞİİRLER 3”

GAZZE’NİN ÇOCUKLARI

Melek Su SULAK*

Ben bir çocuğum,
İstemiyorum savaş,
Oyun oynamak istiyorum,
Tek dileğim,
Koşmak, eğlenmek.

Savaş nedir bilmem ben,
Anlamaz küçük yüreğim,
Ölmesin çocuklar,
Ölmesin arkadaşlarım.

Dünya “Barış”la dolsun,
Şu savaşlar bir son bulsun,
Ölmesin çocuklar,
Ölmesin canlar.

---

* 10A Sınıfı Öğrencisi, Kepez Çok Programlı Anadolu Lisesi.

GÖNÜL MERCEĞİ “FİLİSTİN KÖŞESİ-ŞİİRLER 4”
ZÜLÜMDEN GERİYE BİR UMUT KALIR DİREN FİLİSTİN”

Ela ACİLLİ*

Yaşamak artık ülkü değil,
Direnmek sevdası sardı Gazze’yi
Boş kolan kundaklar ağlıyor,
Bir sızı düşmüş anaların kucağına zalimce.

Yok ediliyor evler,
Talan bahçelerindeki güller kanıyor,
Haykırışlar Cenin’de, Nablus’ta, Refah’ta ağıyor göğe,
Felekler yanıyor zülüm ateşinden,
Yürekler kor olmuş,
Dünyanın sessizliğinden.
Her ağızda sakız olmuş hümanizm,
Demokrasi bir ambulansın siren sesleri,
Hak, hukuk;
Bomba, silah olmuş düşüyor mazlumun tepesine,
İnsanlık;
Vurdumduymazlık tepesinden ölümü seyrediyor.

Bu, bir Sabra Şatilla,
Sarı Deniz’in üzeri kanla sıvanmış,
Öksüzlük ve yetimlik artık sıradan,
Şatü’l-arab ağlıyor kaderine, Fırat ev Dicle’de sular çoşuyor,
Ama,
Hep bir kan, hep bir zülüm,

Yakub’un çocukları kardeşlerini vuruyor,

---

* 9/A Sınıfı Öğrencisi, Kepez Çok Programlı Anadolu Lisesi.

Yusuf,
Yine ölüm kuyusunda,
Mısır'a sultan olanlar,
Yusuf'u zindanlarda çürütüyor.
Bir parça toprak için mi yiten canlar,
Hangi miras, Yusuf'un gömleğindeki kanı kurutur,
Arz-ı Mevud, hangi yaraya merhem olur.
Gökten merhamet değil paraşütle inen,
Bir avuç gıda için düşen ölüm.
Ey silahların gölgesinde batan güneş!
Gökten parçalanmış hayatlar yağıyor,
Nerede rahmet,
Nerede yürek soğutan yağmurun sesleri.

Alevler kaplıyor afakı,
Her yer şarapnel parçası,
Sanki yeni bir Çanakkale Destanı'nı yazıyor Akif,
"Ölüm indirmede gökler, ölüm püskürmede yer"
Bu nasıl vahşettir Ya Rab!
Cehennem bile kendinden utanıyor.

Bir çocuk,
Yıkılan evinin harabelerinden bakıyor kuşbakışı zülme,
Elinde kan var,
Topacı parçalanmış,
Topunu bir tank tepelemiş sürüklüyor,
Mermi namluları gözetliyor göğsünü,
Bir lokma ekmek için uzatıyor minnacık ellerini,
Elleri,
Ekmek tutan elleri düşüyor önce,
Sonra annesine doğru uzanan kolları bükülüyor,
Bacaklarını bir top mermisi biçiyor,
Bu nasıl çılgılık Ya Rabbi!

Kimse duymuyor sesini,
Ölüyor Filistin gibi merhametsizlikten,
Namertliklerden çığlığı susuyor gün ayzında.

Artık yeter,
Bir günde namusunuz için yaşayın,
Bırakın çocukların, kadınların masumiyetini,
Bırakın açgözlülükleri,
Batı Şeria'da yatağa aç giren çocuğun ahı yanıyor,

Ey zülmü asırlık çınarlar gibi diri tutan İsrail,
Çek elini Filistin semalarından,
O güneşler masum,
Isıttığı yürekler biçare,
Ay ise Telaviv semalarında da doğuyor,
Çocukların ışđını getiriyor size,
Yaşamak artık ülkü değil,
Direnmek sevdası sardı Gazze'yi
Bu direnç de asırlık çınar gibi,
Sökemezsiniz toprağından,
Susuz kalsa da Yusuf'un gömleği,
Yakub'un oğul için dökülen hasret gözyaşları suluyor,
Kan ve zülüm duracak,
Sonu yok merhemetsiz akınlarınızın,
Verin çocukların toprağını,
Viran evlerin çatısına baykuşlar tünemiş,
Unutmayın ey zalimler,
Promete'nin ateşi hâlâ Filistinli çocukların yüreğinde,
Bir de "umut" kalacak geriye,
Pandora'nın kutusunda değil,
Yanan yüreklerin derinliklerinde....
Diren Filistin,
Güneş, yeniden doğacak.

**ANKARA SÜMERBANK
ATATÜRK ANITI**

**19 MAYIS ATATÜRK'Ü ANMA
GENÇLİK VE SPOR BAYRAMIMIZ
KUTLU OLSUN.**

105 YIL